

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANA BİLİM DALI
MALİYE TEORİSİ BİLİM DALI**

**PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ SÜRECİNDE IMF VE
DÜNYA BANKASI PROGRAMLARININ BÜTÇE
POLİTİKALARI AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ(AZERBAYCAN ÖRNEĞİ)**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Simla GÜZEL

BURSA 2008

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE TEORİSİ BİLİM DALI**

**PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ SÜRECİNDE IMF VE
DÜNYA BANKASI PROGRAMLARININ BÜTÇE
POLİTİKALARI AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ(AZERBAYCAN ÖRNEĞİ)**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Simla GÜZEL

Danışman

Prof. Dr. Mircan YILDIZ TOKATLIOĞLU

BURSA 2008

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İktisat Anabilim/Anasanat Dalı, İktisat Politikası Bilim Dalı'nda 700511001 numaralı Simla Güzel'in hazırladığı "Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde IMF ve Dünya Bankası Programlarının Bütçe Politikaları Açısından Değerlendirilmesi (Azerbaycan Örneği)" konulu Yüksek Lisans ile ilgili tez savunma sınavı, .../...../ 20.... günü ..... - .....saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının .....(başarılı/başarısız) olduğuna .....(oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

...../...../ 20....

ÖZET

Yazar : Simla Güzel
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı : Maliye
Bilim Dalı : Maliye Teorisi
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : xiii + 149
Mezuniyet Tarihi :
Tez : Prof. Dr. Mircan YILDIZ TOKATLIOĞLU
Danışman(lar)ı :

PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ SÜRECİNDE IMF VE DÜNYA BANKASI
PROGRAMLARININ BÜTÇE POLİTİKALARI AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ(AZERBAYCAN ÖRNEĞİ)

Bu çalışmada öncelikle, merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş süreci açıklanmıştır. Daha sonra, bu süreçte IMF ve Dünya Bankası programlarının rolü genel olarak açıklanmış ve Azerbaycan ekonomisinin geçiş sürecinde bu iki uluslararası mali kuruluşun rolüne değinilmiştir. Ve son olarak da Azerbaycan'da uygulanan IMF ve Dünya Bankası programları bütçe politikaları açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler
Geçiş Süreci IMF ve Dünya Bankası Programları Bütçe Politikaları Azerbaycan

ABSTRACT

Yazar : Simla Güzel
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı : Maliye
Bilim Dalı : Maliye Teorisi
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : xiii + 149
Mezuniyet Tarihi :
Tez : Prof. Dr. Mircan YILDIZ TOKATLIOĞLU
Danışman(lar)ı

IMF- WORLD BANK PROGRAMS ASSESMENT IN TERMS OF BUDGET POLICIES IN TRANSITION PERIOD (EXAMPLE OF AZERBAIJAN)

In this study, firstly the period of transfer from state-controlled socialist economic system to free market economy is explained. Then IMF and World Bank program's role in this period generally explained and then the role of this two international financial institution in Azerbaijan economy in transition period is analysed. And finally IMF and World bank programmes are assessed in terms of budget policies in Azerbaijan.

KEY WORDS

TRANSITION PERIOD   IMF AND WORLD BANK PROGRAMS   BUDGET POLICIES   AZERBAIJAN

ÖNSÖZ

1989 yılında merkezi planlı ekonomik sisteminin çözüme sürecine girmesiyle geçiş ekonomileri denen kavram ortaya çıkmıştır. Bu kavram birçok araştırmacı ve akademisyenin ilgisini çekmiştir. Küreselleşme süreciyle birlikte ulusal bir pazarın oluşturulması piyasa ekonomisinin benimsenmesini beraberinde getirmiştir.

Bu çalışmada da öncelikle merkezi planlı ekonominin çözüme süreci ve geçiş ekonomilerinin ortaya çıkışı incelenmiştir. Ardından geçiş sürecinde ülkelere destek olan IMF ve Dünya Bankası'nın görev tanımlarında yaşanan değişikliklerin üzerinde durulmuştur. Ve bu çerçevede petrol ve doğalgaz gibi önemli bir yeraltı zenginliğine sahip olması sebebiyle dikkat çeken ve 1991 yılında bağımsızlığını ilan ederek bir geçiş ekonomisi konumuna gelen Azerbaycan'ın geçiş öncesi ve sonrası genel ekonomik yapısı üzerinde durularak bu süreçte IMF ve Dünya Bankası'nın programlarını uygulayan ülkenin bütçe politikalarının ne yönde değiştiği incelenmiştir.

Bu çalışmam sırasında bana hiçbir konuda desteğinin esirgemeyen, büyük bir titizlikle yazdıklarımı okuyup değerlendiren ve yapıcı eleştirileriyle bana yön veren danışmanım Prof. Dr. Mircan YILDIZ TOKATLIOĞLU' na sonsuz teşekkür ediyorum.

Bursa, 2008

Simla GÜZEL

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEZ ONAY SAYFASI.....	II
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR.....	X
TABLolar.....	XI
ŞEKİLLER.....	XIII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MERKEZİ PLANLI EKONOMİDEN PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ

I. MERKEZİ PLANLI EKONOMİ.....	4
A. Merkezi Planlı Ekonomi Kavramı, Özellikleri ve İşleyişi.....	4
B. Ekonomide Merkezi Plan Uygulaması ve Bütçeyle İlişkisi.....	6
1. Ekonomide Merkezi Plan Uygulaması.....	6
2. Merkezi Planlamanın Sosyalist Bütçe ile İlişkisi.....	9

II. MERKEZİ PLANLI EKONOMİDEN PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ.....	15
A. Merkezi Planlı Ekonomide Reform ve Çözülme Süreci.....	15
B. Geçiş Ekonomisi Kavramı ve Piyasa Ekonomisinin Özellikleri.....	21
C. Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Yaşanan Sorunlar.....	23
D. Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Alınan Önlemler ve Sonuçları.....	27

İKİNCİ BÖLÜM

GEÇİŞ SÜRECİNDE IMF VE DÜNYA BANKASI PROGRAMLARININ ROLÜ

I. ULUSLARARASI MALİ KURULUŞLAR OLARAK IMF ve	
DÜNYA BANKASI'NIN TEMEL İŞLEVLERİ.....	38
A. Uluslararası Para Fonu.....	38
1. IMF'in Temel Amaçları ve İşleyişi.....	38
2. IMF'nin Üye Ülkelere Sağladığı İmkanlar.....	43
B. Dünya Bankası.....	45
1. Dünya Bankası'nın Temel Amaçları ve İşleyişi.....	45
2. Dünya Bankası'nın Üye Ülkelere Sağladığı İmkanlar.....	47
II. KÜRESELLEŞME VE GEÇİŞ SÜRECİNDE ULUSLARARASI MALİ	
KURULUŞLARIN DEĞİŞEN ROLÜ VE WASHINGTON KONSENSUSU.....	47
III. GEÇİŞ SÜRECİNDE IMF VE DÜNYA BANKASI PROGRAMLARININ	
ROLÜ VE BAŞARI DERECESİ.....	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAYCAN EKONOMİSİ'NİN GEÇİŞ SÜRECİNDE IMF VE DÜNYA BANKASI'NİN ROLÜ

I. GEÇİŞ ÖNCESİ AZERBAYCAN EKONOMİSİNİN DURUMU.....	59
A. Genel Durum.....	59
B. Sektörel Durum.....	63
II. AZERBAYCAN'IN PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ SÜRECİ VE IMF-DÜNYA BANKASI İLE İLİŞKİLERİ.....	70
A. Piyasa Ekonomisine Geçiş: İlk Girişimler	70
B. IMF ve Dünya Bankası ile İlişkiler.....	72
C. IMF ve Dünya Bankası Tarafından Azerbaycan'a Sağlanan Krediler.....	74
1. IMF Kredileri.....	74
a. Sistematiik Geçiş Kolaylığı.....	76
b. Uzatılmış Fon Kolaylığı ve Genişletilmiş Yapısal Uyum Kolaylığı.....	76
2. Dünya Bankası Kredileri.....	78
a. Kurumsal Yapılanma Teknik Yardım Programı (IBTA).....	81
b. Yoksulluğu Azaltma ve Ekonomik Kalkınmaya Yönelik Devlet Programı (2003- 2005).....	82
c. Yoksulluğu Azaltma ve İstikrarlı Büyümeye Yönelik Devlet Programı (2006-2015).....	83

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAYCAN'DA IMF-DÜNYA BANKASI PROGRAMLARININ BÜTÇE POLİTİKALARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRMESİ

I. IMF-DÜNYA BANKASI PROGRAMLARI BAĞLAMINDA AZERBAYCAN EKONOMİSİNİN GENEL PERFORMANSI	86
A. Ekonomik İstikrar.....	86

1. Enflasyon.....	87
2. İstihdam.....	88
3. Döviz Kuru ve Ödemeler Bilançosu.....	91
a. Dış Ticaret.....	92
b. Yabancı Sermaye.....	95
c. Dış Borçlar.....	96
B. Ekonomik Büyüme.....	101
C. Petrole Dayalı Kalkınma.....	105
D. Ekonomik Kalkınma ve İnsani Gelişmişlik Düzeyi.....	106
1. Gelir Dağılımı.....	106
2. Yoksulluk.....	109
II. IMF-DÜNYA BANKASI PROGRAMLARI BAĞLAMINDA	
BÜTÇE POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	110
A. Bütçe ile İlgili Gelişmeler.....	110
B. Bütçenin Gelir Kaynakları İtibariyle Değerlendirilmesi.....	117
1. Vergi Gelirleri.....	118
2. Özelleştirme Uygulamaları.....	122
C. Bütçenin Harcama Politikaları Yönüyle Değerlendirilmesi.....	126
SONUÇ	129
KAYNAKÇA	132
ÖZGEÇMİŞ	149

KISALTMALAR

CEE	:	Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri
CPS	:	Ülke İşbirliği Stratejisi
EBRD	:	Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası
EFF	:	Uzatılmış Fon Kolaylığı
ESAF	:	Genişletilmiş Yapısal Uyum Kolaylığı
FSU	:	Eski Sovyetler Birliği Ülkeleri
GSMH	:	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	:	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IBTA	:	Kurumsal Yapılanma Teknik Yardım Programı
IFC	:	Uluslararası Finansman Kurumu
IDA	:	Uluslararası Kalkınma Birliği
IMF	:	Uluslararası Para Fonu
PER	:	Kamu Harcamaları Değerlendirmesi
PRGF	:	Yoksulluğu Azaltma ve Büyüme Kolaylığı
SAF	:	Yapısal Uyum Kolaylığı
SDR	:	Özel Çekme Hakkı
SOCAR	:	Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi
SPPRED	:	Yoksulluğu Azaltma ve Ekonomik Kalkınmaya Yönelik Devlet Programı
SPPRSD	:	Yoksulluğu Azaltma ve İstikrarlı Büyümeye Yönelik Devlet Programı
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STF	:	Sistemik Geçiş Kolaylığı

TABLolar

Tablo 1 : Gelir İtibariyle SSCB Bütçesi (1931-1988).....	12
Tablo 2 : Harcamalar İtibariyle SSCB Bütçesi (1931-1988).....	12
Tablo 3 :Geçiş Ekonomilerinde Başlangıç Koşulları (1989-1991).....	28
Tablo 4 : Üretim Hacmi ve GSYİH İçerisindeki Yerleri (2004yılı, sektörel olarak).....	63
Tablo 5 : Tarım Alanları.....	64
Tablo 6 : Tarım Ürünleri Üretimi (bin ton).....	65
Tablo 7 : Tarım ürünleri Üretimi (bin ton).....	66
Tablo 8 : Hayvancılık Ürünleri Üretimi.....	66
Tablo 9 : 1993-94-95 Yıllarına Ait Ekonomik Göstergeler.....	71
Tablo 10 : IMF Tarafından Azerbaycan'a Ayrılan Krediler.....	75
Tablo 11 : İstihdamın Sektörel Dağılımı (%).....	89
Tablo 12 : Ekonomik Olarak Aktif Nüfus	90
Tablo 13 : İşsizlik Göstergeleri (1991-2006).....	90
Tablo 14 : Parite (Ulusal Para (Manat)/ABD Doları).....	91
Tablo 15 : Azerbaycan Milli Bankası'nın Verilerine Göre Manat'ın Döviz Kuru.....	92
Tablo 16 : Doğrudan Yabancı Yatırımların Sektörel Yapısı (milyon dolar).....	96
Tablo 17 : Dış Borçlar.....	97
Tablo 18 : Kamu Borçları (% GSYİH).....	98
Tablo 19 : : Toplam Dış Borçlar (GSYİH %).....	99
Tablo 20 : Azerbaycan'daki Yabancı Krediler Ve Yapıları (2007 yılı).....	100
Tablo 21 : Ekonomik Göstergeler (1995-2001).....	102
Tablo 22 : Reel GSYİH'da Büyüme Oranları (Yıllık Değişim % olarak).....	103
Tablo 23 : GSMH Değişim Oranı.....	104
Tablo 24 : Nüfus Sayısı (Her Yılın Başında).....	108
Tablo 25 : Toplam Doğum, Ölüm ve Doğal Artış Oranı.....	108
Tablo 26 : Ortalama Yaşam Süresi.....	109
Tablo 27 : Bütçe Gelir ve Giderleri (Milyar Manat).....	112
Tablo 28 : Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleri Merkezi Kamu Bütçe Dengesi (% GSYİH).....	113
Tablo 29 : Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Bütçesinin Temel Göstergeleri.....	114

Tablo 30 : Devlet Bütçe Gelir ve Giderlerinin Yapısı.....	116
Tablo 31: Geçiş Sürecinin İlk Aşamasında (1991-1993) Vergi Gelirleri (Milyon \$).....	120
Tablo32: Geçiş Sürecinin İkinci Aşamasında (1994-2000) Vergi Gelirleri (Milyon \$).....	121
Tablo 33: Geçiş Sürecinin Üçüncü Aşamasında (2001-2006) Vergi Gelirleri (Milyon \$).....	122

ŞEKİLLER

Şekil 1: GSMH’da Tarım Sektörünün Yeri.....	65
Şekil 2: GSMH’da Sanayi Sektörünün Yeri(%).....	68
Şekil 3: GSMH’da Ulaşım ve Haberleşme Sektörünün Yeri(%).....	69
Şekil 4: İstihdamda Devlet ve Özel Sektörün Payı(%).....	89
Şekil 5: Bütçe Açığı (GSMH’nın %’si).....	114
Şekil 6: Azerbaycan’da Kamu ve Özel Sektör Paylarının Karşılaştırılması (1991-2004).....	125
Şekil 7: Özelleştirmeden Elde Edilen Gelirlerin Yıllara Göre Dağılımı.....	126

GİRİŞ

1980'li yıllar dünya ekonomisinde, aynı zamanda birbiriyle de ilişkisi bulunan birkaç gelişmenin öne çıktığı yıllar olarak görülebilir. Bu gelişmelerden birincisi; dünyada ister gelişmiş ister gelişmekte olan birçok ekonomide liberalleşme ve dışa açılma süreçlerinin hız kazanmış olmasıdır. İkincisi, bu süreçlerin sadece kapitalist ekonomilerde değil, sosyalist ekonomik sistemle yönetilen ülkelerde de ortaya çıkmış olması olarak ifade edilebilir. Üçüncü dikkat çekici gelişme ise, ülkelerin söz konusu ekonomik liberalleşme ve dışa açılma süreçlerinde özellikle Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası başta olmak üzere uluslararası mali kuruluşların artan rolü ve etkinliğidir.

Biz bu çalışmada daha çok ikinci ve üçüncü hususlar üzerinde yoğunlaşarak belli bir ülke örneği üzerinden söz konusu gelişmelerin o ülkenin bütçe politikaları üzerindeki etkilerini incelemeye çalışacağız. İnceleme alanı olarak seçtiğimiz ülke Azerbaycan'dır. Eski Sovyet Cumhuriyeti olan Azerbaycan, bağımsızlığını kazandığı döneme kadarki ekonomik yapısı ve özellikleri sosyalist sistemle yönetilen merkezi planlı bir ekonomi görünümü sergileyen ve 1991 yılında siyasi bağımsızlığını elde ettikten sonra da ekonomik bağımsızlığını elde etmek için çaba gösteren, piyasa ekonomisine geçiş sürecini henüz tamamlamamış bir az gelişmiş ülke özellikleri taşımaktadır.

Azerbaycan'ın piyasa ekonomisine geçişini ve bu geçiş sürecinde uyguladığı ekonomik ve mali politikaları anlayabilmemiz için, 1980'li yıllarda sosyalist ekonomilerde yaşanan değişim ve dönüşüm sürecinin analizi gerekli olmaktadır. Sovyetler Birliği ve diğer Doğu Bloku ülkelerinde yaşanan değişim ve dönüşüm süreci, aslında sosyalist düzenin reforme edilmesini amaçlayan düzenlemelerle başlamış, ancak bu düzenlemeler sosyalist ekonomik sistemin çözülmesine engel olamamıştır. Ekonomik çözüme siyasi çözülmeyi de beraberine getirmiştir. 1991 yılının sonunda Sovyetler Birliği dağılmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan cumhuriyetler, merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş sürecini başlatmışlardır. Çalışmanın birinci bölümü, bu süreci anlamaya dönük kavramsal ve

kuramsal açıklamaları içermektedir. İkinci bölümde ise, geçiş sürecinde IMF ve Dünya Bankası programlarının rolüne değinilmektedir.

Azerbaycan, geçiş sürecini yaşayan diğer birçok ülkede olduğu gibi pek çok sorunla karşı karşıyadır. Bu sorunların en önemlisi; ekonomik istikrar sorunlarıdır. Ayrıca, 1988 yılında Ermenistan'la başlayan savaş ve yaşanan siyasi istikrarsızlıklar da geçiş sürecini zorlaştıran diğer önemli sorunlardır. Gerek ekonomik gerek de siyasi istikrarsızlıklarla beraber, ülkenin uzun yıllar merkezi planlı sosyalist sistemle yönetilmiş olması, bu sistem içerisinde yetişen ve şekillenen organizasyonların bir anda piyasa ekonomisinin gerektirdiği şekilde gelişme göstermesini zorlaştırmıştır. Ayrıca kendi kaynaklarıyla bu süreci gerçekleştiremeyeceğinin farkında olarak tüm bu zorluklar, geçiş sürecindeki diğer ülkeler gibi Azerbaycan'ı uluslararası mali kuruluşların (çalışmamızda sadece IMF ve Dünya Bankası ele alınacaktır) desteklediği ekonomik programları uygulamaya yöneltmiştir. Bu süreç üçüncü bölümde açıklanmaktadır.

Bilindiği gibi, önceleri daha çok ödemeler dengesizliklerini gidermeye yönelik politikalar üreten IMF, 1980 sonrasında ülkeleri, istikrar programları uygulamaları için desteklemeye başlamıştır. Dünya Bankası da geçiş döneminde yapısal uyum programlarını projelendirmiştir. Bu projelerin denetimi IMF tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu programların tümü, ülkelerin, piyasa ekonomisi sistemine daha çabuk entegre olmalarını sağlamak amacını taşımaktadır.

Söz konusu ekonomik programlara göre, merkezi planlamaya dayalı sosyalist ekonomik sistemden, serbest piyasa ekonomisine geçmek için birtakım reformların uygulanması gerekir. Bu reformlar; fiyatların serbestleştirilmesi, kaynakların etkin kullanılması, özelleştirmeler sayesinde yapısal değişimlerin hızlandırılması, bütçe denetiminin sıkı bir şekilde uygulanarak ekonomik verimliliğin sağlanması şeklinde özetlenebilir.

Azerbaycan'ın geçiş sürecinde, karşılaştığı sorunların çözümünde uluslararası mali kuruluşlardan (IMF-Dünya Bankası) yardım istemiş ve karşılığında bu kuruluşların programlarını yürürlüğe koymuş olması, Azerbaycan açısından bazı sakıncalar da yaratmaktadır. Söz konusu uygulamalar Azerbaycan'ın dış politikasını belirlemede uluslararası mali kuruluşların etkisini daha önemli hale getirmiştir denebilir. 1994 yılında ülkede siyasi istikrarın sağlanması, petrol rezervlerinin çıkarılması ve işlenmesi

ile ilgili anlaşmalar imzalanması, piyasa ekonomisinin tam olarak benimsenmesi için hukuki altyapının oluşturulmasına dönük çalışmaların yapılması, uluslararası mali kuruluşlarla işbirliğini arttırmıştır. Bu işbirliği çerçevesinde alınan krediler neticesinde ülkeye giren yabancı sermaye büyük ölçüde artmış, geçiş sürecinin ilk yıllarında çok yükselen enflasyon oranları düşmeye başlamıştır.

IMF ve Dünya Bankası'nın Azerbaycan'ın geçiş sürecinde önem verdiği diğer bir konu da bütçe ile ilgili yenilikler yapılması ve sıkı bütçe denetiminin uygulanmasıdır. Zaten, 1995 yılında Azerbaycan Hükümeti tarafından hazırlanan ekonomik reform programı da bütçe ile ilgili düzenlemeleri içermektedir. Bir ülkede dengeli ekonomik büyümenin sağlanması uygulanan bütçe politikalarıyla birebir ilişkilidir. Geçiş sürecinde Azerbaycan'ın uyguladığı IMF ve Dünya Bankası programları ülkenin bütçe politikalarını değiştirmiştir. Azerbaycan bütçe gelir-gider miktar ve yapılarında değişiklikler yaşanmıştır. İşte çalışmanın dördüncü ve son bölümünde de; söz konusu ekonomik programların özellikle Azerbaycan kamu maliyesi sisteminde yol açtığı değişikliklerin bütçe politikalarına yansımaları incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise araştırmanın bulguları ve genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MERKEZİ PLANLI EKONOMİDEN PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ

Azerbaycan'ın piyasa ekonomisine geçiş sürecini daha iyi ortaya koyabilmek için; öncelikle sosyalist ekonomi ya da merkezi planlı ekonomi olarak adlandırılan geçiş öncesi dönemdeki ekonomik yapının özelliklerini ortaya koymak gerekir. Dolayısıyla çalışmanın ilk bölümünde, merkezi planlı ekonomi kavramı, merkezi planlı ekonominin işleyişi ve özellikleri ele alınacak ardından da geçiş ekonomilerine ve geçiş sürecinde yaşanan sorunlara yer verilecektir.

I. MERKEZİ PLANLI EKONOMİ

A.Merkezi Planlı Ekonomi Kavramı, Özellikleri ve İşleyişi

İnceleme alanı olarak seçtiğimiz Azerbaycan, 1991 yılında bağımsızlığını kazanana kadar Sovyetler Birliği'ne bağlı bir cumhuriyet olarak varlığını sürdürmekteydi. 1917'de Ekim Devrimi ile sosyalist sistemi hayata geçiren Sovyetler Birliği, dünyada merkezi planlamanın ilk kez (1929 yılında) uygulamaya girdiği ülke olarak bilinmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada, merkezi planlı ekonomi kavramı ile sosyalist ekonomi kavramı eş anlamlı olarak kullanılacaktır.

Sosyalist ekonomi ya da merkezi planlı ekonomide tüm üretim araçlarının mülkiyeti kolektiftir. Ekonomik faaliyetler tek bir merkezden planlanarak gerçekleştirilir¹.

Kapitalist sistemin aksaklıklarının, sosyalist sistemle giderilebileceği, kaynakların tam ve etkin kullanımı düşüncesine dayanmaktadır. Tüm üretim faktörlerinin kamuya ait olduğunda, kaynakların tamamının ekonomiye aktarılacağı ve işsizlik sorununun ortadan kalkacağı düşünülmektedir. Ayrıca, hangi mal ve hizmetlerin ne miktarda

---

¹ Fişek ,Kurthan, *100 Soruda Sosyalist Devlet*, Birinci Baskı, Gerçek Yayınevi , İstanbul, 1970, ss.64-65.

üretileceği merkezi otorite tarafından belirlendiğinden gereksinimler ön plana alınmaktadır. Bu da kaynakların etkin kullanımını sağlayacaktır².

Lajugie'ye göre sosyalist sistemin Sovyetler Birliği'nde uygulamaya girişi üç aşamada gerçekleşmiştir³. İlk aşama bir *tam komünizm devri veya savaş komünizmi* olarak adlandırılır ve 1917-1922 yılları arası bu döneme girer. Komünist sistem bu dönemde tüm özellikleriyle baş göstermiştir. Kurallar katı bir şekilde uygulanmış, özel mülkiyet sistemi tamamen ortadan kaldırılmıştır. Bu dönem pek olumlu geçmemiştir. İkinci aşama; *N.E.P.(yeni ekonomi politikası)* 1922-1928 yıllarını kapsar. Birinci dönem sonunda ortaya çıkan karmaşıklık nedeniyle bu dönemde yeniden bir eskiye dönüş söz konusudur. Kişisel çıkar ve özel mülkiyet yine ön plana çıkmıştır. Üçüncü dönem; *beş yıllık planlar* dönemidir. Bu dönem de 1928'den sonrasını kapsar⁴.

Sosyalist ekonomik sistemin temel özellikleri olarak aşağıdaki unsurları öne çıkarmak yerinde olur⁵:

- Hiyerarşik bir otorite yapısına sahip olması,
- Merkezi planlamanın olması,
- Mal ve hizmet üretiminin kamuca karşılanması,
- Sıkı fiyat kontrollerinin olması.

Sovyet ekonomisinin en büyük amacı; toplumun tatminini sağlamak ve bunu en ekonomik yolu seçerek gerçekleştirmektir⁶.

SSCB'de üretimde özel kesime yer yoktu. Planlı sosyalist ekonomide toplumsal kararların tek bir merkezi vardı, üretici ve dağıtıcı birimlerin rolü merkezi bir merci tarafından iyice hesaplanarak verilmekteydi, bu verilen görevler bir zorunluluk, emir niteliğini taşımaktaydı⁷.

---

² Dinler, Zeynel, *İktisada Giriş*, Üçüncü Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 1997, s.36.

³ Lajugie, Joseph, *Ekonomik Sistemler*, çev. Nihal Önel, İkinci Baskı, Varlık Yay., İstanbul, 1974, s.142.

⁴ Lajugie, a.g.e., s.142.

⁵ Nauro F. Campos and Fabrizio Coricelli, "Growth in Transition; what we know, what we don't know and what we should", 2000, http://www.gdnet.org/pdf/430_Campos-paper.pdf, s.3.

⁶ Wilhelm, John Howard, "The Soviet Union Has an Administered, Not a Planned, Economy", *Soviet Studies*, Vol.37, No.1, 1985, s.120.

⁷ C. Bettelheim, *Sosyalist Ekonomiye Geçiş Sorunları*, Çev. K.Somer, 1.Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1973, s.40-41.

Sosyalist sistemde üretim araçlarının mülkiyeti kolektiftir. Sosyalizm, yalnızca ücret gelirlerini kabul eder. Rant, kar, faiz ve kazanılmamış gelirler reddedilmektedir. Gelir dağılımının adil olması en önemli ilkelerinden biridir. Gelir dağılımı adil olmadığına; bu durum, zengin kesimin lehine olur. Üretim araçları onların isteği ve çıkarları doğrultusunda kullanılır. Ancak böyle olduğunda, toplumda genel bir refahın sağlanması mümkün değildir.⁸

Sosyalist ekonomide; ağır sanayi ve savunma öncelikli alanlardı. Sovyet rejiminde ekonomide kendi kendine yeterlilik sağlanması çok önemliydi. Enflasyonun engellenmesi konusunda, piyasa güçlerine başvurulmadığından sistemin kendi methodları araç olarak kullanılmaktaydı⁹.

Sovyetler Birliği'nde hızlı sanayileşmeye büyük önem verilmekteydi. Çünkü sanayileşme ekonomik büyümeyi sağlamaktaydı. Ekonomik büyüme sosyalist sistemde bir zorunluluktur. Ancak hızlı sanayileşmeye bağlı yaygın büyüme stratejisi, SSCB'de, 1960'lara kadar sürdürülebilmiştir¹⁰.

B. Ekonomide Merkezi Plan Uygulaması ve Bütçe ile İlişkisi

1. Ekonomide Merkezi Plan Uygulaması

Merkezi planlı ekonomik sistemde, planlama çok önemli bir yere sahiptir. Ekonomide alınacak tüm kararlar planlar ile gerçekleştirilmektedir. SSCB'de planlamaya önem verilmesinin başlıca nedeni, piyasa mekanizmasının eksikliğinin planlama ile telafi edilmesiydi¹¹.

Plan halkın ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli üretimin gerçekleştirilmesini sağlayan bir belgedir. Planlar ülkenin ekonomik hayatını kapsadığı gibi kültürel ve

---

⁸ Savaş, Vural *Teoride ve Tatbikatta Sosyalizm*, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Matbaası, Ankara, 1966, s. 10-13.

⁹ Gregory, Paul, Tikhonov, Aleksei, *The Journal of Economic History*, a.g.m., s. 1018.

¹⁰ Campos and Coricelli, a.g.m., s. 3.

¹¹ Grossman, Gregory, *Ekonomik Sistemler*, Çev. Berker Yaman ve Nesrin Nas, Okan Yayınları, İstanbul, 1986, s. 217.

toplumsal hayatını da kapsar. Ekonomik hayat denildiğinde akla tüm ekonomik birimler gelmelidir. Planlar, bu birimlerin asgari üretim düzeylerini, ödenecek ücretleri belirler¹².

Kültürel hayat konusunda planlamanın görevi eğitim konusuna verilen önemde ortaya çıkar, eğitim sağlanmadan ekonomik kalkınmanın sağlanmayacağı bilinmektedir. Toplumsal hayat denildiğinde de akla sosyal güvenlik konusu gelmektedir, planlarda bu konuya da yer verilmektedir¹³.

Ekonomik temelde merkezi planlama Marksist-Leninst düşüncüyü yansıtır. Sovyet tipi merkezi planlama aşağıdaki temellere dayanmaktadır¹⁴:

- Yönetimde hiyerarşi
- Yinelenen planlama süreci
- Yasal olarak bağlayıcı emirler
- Sıkı ve katı planlar.

Fişek'e göre ekonomiyi planlayabilmenin bazı şartları vardır; bunlar¹⁵:

1)Kaynakların kesin bir dökümünün yapılarak neyin nerede ve ne miktarda üretildiğinin bilinmesi

2)Kaynaklar üzerinde devletin mutlak tasarrufunun bulunmasıdır.

Merkezi planlı ekonomik sistemde, bir plandan beklenen çeşitli hedefler vardır¹⁶:

- Ortaya bazı hedeflerin konulması ve bunların başarılması,
- Ekonomik aktivitelerin koordine edilmesi,
- Planın hazırlanması için gerekli önceliklerin belirlenmesi.

Kapitalist sistem serbest piyasa koşullarında özel ekonomik faaliyetler yoluyla ekonomide istikrar sağlamayı benimsediği halde, merkezi planlı ekonomi, ekonomik koordinasyon ve istikrarı sağlamada tek yöntem olarak merkezi plan uygulamasını benimsemiştir. Ulusal ekonomideki dengeyi sağlamaya yönelik olan planlama, sistemli bir araştırmaya dayanır ve ekonomideki hareketlerin tümünü kapsamına alır¹⁷.

Planlama bir hiyerarşik yapı içerisinde hazırlanıp uygulanabilir hale gelir.

---

¹² Lajugie,a.g.e., s. 149.

¹³ Lajugie,a.g.e., s. 150.

¹⁴ Başoğlu, Ufuk, Nalan Ölmezoğulları ve İlker Parasız. *Dünya Ekonomisi, Küreselleşme, Finansal Kurumlar ve Küresel Makro Ekonomi*, Birinci baskı, Ezgi Kitabevi Yay., Bursa, 1999, s.68.

¹⁵ Fişek, a.g.e., s. 65.

¹⁶ Wilhelm, a.g.m., s.122.

¹⁷ W.W. Leontief, "Soviet Planning: The Problem of Economic Balance", Russian Review, Vol.6, No.1, 1946, s.33.

Bu hiyerarşik yapının en üstünde “Merkezi Planlama Örgütü” bulunmaktadır¹⁸.

Planlar bir merkez tarafından hazırlanmaktadır. Plan hazırlanırken alt ve üst birimler arasında bilgi alışverişi yapılır ve bunun sonucunda ortaya çıkar¹⁹. Planı hazırlayan organlar; SSCB yüksek Sovyet’i, Bakanlar Kurulu, federe ve bağımsız cumhuriyetler, işçi milletvekilleri, mahalli sovyetleri ve icra komiteleri, bilimsel araştırma kurumları ve nihayet SSCB Gosplan’ı ile federe cumhuriyetler Gosplanları ve yerel plan komisyonları vd. şeklinde sayılabilir²⁰.

Merkezi Planlama Örgütü tarafından hazırlanan “geçici hedefler ve denetim rakamları” ile başlayan yıllık planlar, planlama stratejisinin belgeleri olan perspektif planlara ve cari beş yıllık planlara dayanır. Hiyerarşideki üst kesimden alta iletilen hedefler işletmelere iletilir, işletmeler de bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için ihtiyaçları belirler ve bunları endüstriye iletir. İhtiyaçlar saptanırken israfa yol açılmaması için “işletme üstü düzeylerde saptanan girdi normları” vardır. Listeler, Merkezi Planlama Örgütüne iletilir. Burada ilk belirlenen hedeflere ulaşıp ulaşılmadığı kontrol edilir. İşte bu kontrol aracı da “maddi bilançolardır”²¹. Bu bilançonun bir tarafında üretim talebi diğer tarafında ithalat, stoklar ve cari üretimden elde edilecek arz miktarı bulunmaktadır. Bu iki taraf birbirine eşit olduğunda denge sağlanmaktadır. Ancak bu dengenin sağlanması oldukça güçtür. Genelde talep, toplam arzı aşmaktadır²².

Merkezi planlı ekonomik sistemde, üç tür plan vardır; bunlar: Kısa vadeli planlar, orta vadeli planlar ve uzun vadeli planlardır.

Kısa vadeli planların amacı; her ekonomik birimin faaliyetlerinin değerlendirilip, birbirleriyle uyumunun sağlanmasıdır. Kısa vadeli planlamada gelecek bir yılın ekonomisinin genel hatları yer alır. Yıllık planın hazırlanması için, bir önceki yılın tümünün gözden geçirilmesi gerektiğinden bu oldukça zahmetli bir iştir. Gelecek yıla ilişkin “siyasal amaçlar” uzun vadeli plan hedeflerinin, liderlerin istek ve politikalarının

---

¹⁸ Boratav, a.g.e., s. 52.

¹⁹ Burhan, Nuri, *Merkezi Planlamada Maliye Politikası ve Son Gelişmeler*, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları, Bursa, 1989, s.15-16.

²⁰ G. Ivanov, *Les Organes Centraux de Planification*, Annuaire de L’URSS, 1968, s. 213’den aktaran, Burhan, s.16.

²¹ Boratav, a.g.e., s. 53-56.

²² Grossman, a.g.e., s. 202.

bir yıllık görüntüsüdür²³. Merkezi plancılar, bu siyasal amaçlara ulaşmada birtakım bilgilere ihtiyaç duyarlar. Bunlar sahip olunan kaynaklar, üretim kapasitesi ve ‘belirli bir üretim birimini üretmek için gerekli malzeme, emek ve donanım miktarlarını açıklayan binlerce “girdi-çıkıtı” rasyosu anlamına gelen “normlardır”²⁴.

Yıllık planlar hazırlandığında, tam olarak bitmiş sayılmazlar. Yıl boyunca beklentilere cevap verebilmek için birtakım değişikliklere uğrarlar²⁵.

Orta vadeli planlar, beş yıllık planlardır. Bu planlar, Sovyet liderlerinin ileriye dönük hedeflerinin ifadesidir. Beş yıllık planlarda yüksek büyüme oranları hedeflenir. Endüstriyel ve askeri açıdan gelişmenin sağlanması çok önemlidir. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesinde mesleki ve teknik eğitimin payı da büyüktür. Orta vadeli planlar, ekonomik kalkınmanın sağlanması ve bu konuda halkın desteğinin alınması için kullanılmışlardır²⁶.

Uzun vadeli planlar, orta vadeli planlara göre daha uzun bir süreyi göz önüne alarak değerlendirme yapar ancak orta vadeli planlar, uzun vadeli planlara göre daha ayrıntılıdır. Bu süre 10, 15 veya 20 yıl olabilir. Bu planların amacı; toplumsal ve ekonomik sorunların çözümüne ilişkin araçların tanımlanmasıdır. Orta vadeli planlar, uzun vadeli planların 5’er yıllık dilimlerini oluşturur²⁷.

2. Merkezi Planlamanın Sosyalist Bütçe ile İlişkisi

Sovyetler Birliği’nde bütçe önemli bir işleve sahiptir. Dağıtım kararları yıllık bütçeye yansır ve üretimin ne kadarının kamusal ne kadarının özel tüketime ayrılacağı da bütçede belirtilir. SSCB’nin bütçesi toplamalı bütçedir, diğer bir ifadeyle, merkezi bütçe federal cumhuriyetlerin, yerel yönetimlerin bütçelerinin toplamından oluşur. SSCB’de yatırımların büyük bir kısmı kamu bütçesinden karşılanmaktadır²⁸. SSCB’deki federal bütçenin altında yardımcı durumda olan federe cumhuriyetler, bağımsız

---

²³ Grossman, a.g.e., s. 200.

²⁴ Grossman, a.g.e., s. 201.

²⁵ Wilhelm, a.g.m., s. 122.

²⁶ Grossman, a.g.e.,s. 206-208.

²⁷ Burhan, a.g.e., s.17.

²⁸ Başaran Ali, “SSCB’den Rusya Federasyonuna İntikal Eden Bütçe Açığı Sorunu, Maliye Politikaları 1985-1995”, http://www.ankara.edu.tr/~basaran/yayinlarim/ulusalyay/sscbden_rusya_fede.doc. erişim tarihi: 15.05.2007, s. 2.

cumhuriyetler ve mahalli idareler bütçeleri bulunur. Her bütçenin hazırlanıp uygulanmasında aynı yol izlenir, ancak bütçe politikaları arasında uyum sağlanması şarttır²⁹. Bütçe, yukarıda ifade ettiğimiz merkezi ve fiziki planlara dayanılarak hazırlanmaktadır.

Sovyetler Birliği'nde, devletin ekonomik hayatta doğrudan sorumluluğu olduğu için, bütçenin önemi diğer ülkelere göre daha da artmaktadır. Sovyet finans sisteminde, yatırım harcamaları ve ekonominin diğer öğeleri, büyümenin ve ekonomideki önceliklerin belirlenmesinde kullanılan temel araçlardır. Gelirler, ekonomide kamu sektörünün işlevlerini organize eder. Finansal kuruluşlar, hazırlanan plana sadık kalarak hareket ederler. Kuruluşların kaynakları, para ve kredi ihtiyaçları tamamıyla yüksek otorite tarafından kontrol edilip gönderilmiş olan çıktı ve yatırım planlarına bağlı olarak gerçekleştirilir. Sovyetler Birliği'ne bağlı cumhuriyetlerin ve yerel yönetimlerin aslında kendilerine ait bütçeleri vardır ancak, temel harcamalara ne kadar kaynak ayrılacağı merkezde görüşülür ve karara bağlanır. Toplam bütçe gelirlerinden ne kadarının bağlı cumhuriyetlere ayrılacağı yine merkez tarafından belirlenir³⁰.

Sovyetler Birliği etkili ve merkezi bir banka sistemi geliştirmiştir. Sovyetler Birliği'nin Merkez Bankası, Gosbank'tır. Tüm Sovyet girişimleri ve kuruluşları, kanuni olarak bu bankada bir miktar para bulundurmaları³¹. Tüm parasal işlemler, bu banka tarafından gerçekleştirilmektedir. Finansal hareketlerin yönetim planlarıyla uyumlu olup olmadıkları yine bu banka tarafından kontrol edilmektedir³².

Sosyalist bütçe politikasının amaçları; tüketim fonu oluşturulması ve bu sayede milli gelirin yeniden dağıtımının sağlanması ve birikim fonu oluşturularak ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi olarak sayılabilir. Kapitalist bütçe politikasının amaçları da; ekonomik istikrarın sağlanması, gelirin yeniden dağıtımı ve kaynakların ayrılması olarak sayılabilir. Görüldüğü gibi sosyalist ve kapitalist bütçe politikaları

---

²⁹ Nadaroğlu, Halil. *Mahalli İdareler: Felsefesi-Ekonomisi-Uygulaması*, Sermet Yay., İstanbul 1978, s. 239.

³⁰ Nove, Alec, *The Soviet Economy: An Introduction*, George Allen and Unwin Ltd., London, 1965, s. 103.

³¹ Condoide, Mikhail, "The Soviet Economy: Some Salient Features and International Trade", *The Journal of Finance*, Vol.7, No.3., Sep.,1952, s.479.

³² Gregory, Paul R., Aleksei Tikhonov, "Central Planning and Unintended Consequences: Creating the Soviet Financial System", 1930-1939, *The Journal of Economic History*, Vol.60, No.4, Dec. ,2000, s.1017.

karşılaştırıldığında aralarında pek de bir fark yoktur. Ortak amaç toplumun refah seviyesinin yükseltilmesidir. Ancak aralarındaki fark bütçe politikalarının kullandığı mali araçlar konusunda ortaya çıkmaktadır³³. Şener'e göre sosyalist mali politika araçlarını; ücret, fiyat, sosyal sigorta, vergi, faiz ve kredi politikaları olarak saymak mümkündür. Aslında bu araçlara kapitalist bir ekonomide de başvurulmaktadır. İki ekonomik sistem arasındaki fark bu politika araçlarına verilen ağırlıktadır. Kapitalist ekonomilerde vergi ve harcama politikası çok önemli bir yere sahipken, sosyalist ekonomilerde ücret ve fiyat politikaları etkin olarak kullanılmaktadır³⁴. Merkezi planlı ekonomik sistemdeki bütçeyi diğerlerinden ayıran başka bir özellik de, bütçenin sürekli fazla veren bir yapı göstermesidir ve bu özellik onu liberal ekonomi bütçelerinden tamamen ayırmaktadır³⁵. Piyasa ekonomilerindeki bütçeleme ve mali yönetimin aksine, Sovyet bütçeleme sürecinin temel amacı; mali yıl içerisinde kamu kesiminde gerçekleşen girdi ve çıktıların niteliği ve niceliğinin hükümet tarafından planlanarak belirlenmesidir³⁶.

Merkezi planlı ekonomik sistemde, bütçenin oluşması planlara bağlıdır. Bütçe ile plan arasında uyum sağlanması da çok önemlidir. Ayrıca bütçe, devletin merkezi plan ekonomisinin getirdiği yönetsel örgütlenme sistemine de uyum sağlamalıdır³⁷.

SSCB'de devlet bütçesinde yapılan değişikliklere Çarlık dönemindeyken başlanmıştır. 1863 yılında Tatarinov'un önderliğinde, Maliye Bakanlığı'na tüm devlet gelir ve giderlerinin aynı yerde toplanıp denetlenmesi görevi verilmiştir. 1900'lü yıllara gelindiğinde demokratikleşme çabalarına devam edilmiştir, ancak bu konuda yeterli başarı sağlanamamıştır. Çünkü bütçe konusundaki yetkilerin çoğu yine Çarın insiyatifine bırakılmıştır. Vergi toplamada ilkelik devam etmiş, bütçe işlemlerinin tarihlerini bile saptamak olanaksız hale gelmiştir. Bütçe bu dönemde kağıt üstünde fazla vermiştir ancak bunun sebebi bütçede olağanüstü gelir olarak gösterilen kamu borçları olmuştur³⁸.

---

³³ Şener, Orhan, *Kamu Ekonomisi*, Okan Yayıncılık, İkinci Baskı, İstanbul, Heybeliada, 1984, s. 269.

³⁴ Şener, a.g.e., s.270.

³⁵ F. Druel, *Finances Publiques: Budget et Powair Financier*, 2 ed., Paris Ed. Dalloz, 1975, s. 8'den aktaran Burhan, s. 61.

³⁶ Martinez-Vazquez, Boex, a.g.m., s. 6.

³⁷ Burhan, a.g.e., s.60.

³⁸ Burhan, a.g.e., s. 53-54.

Sovyetler Birliği'nin ilk dönemlerinde çok karmaşık olan bütçe gelir türleri, İkinci Dünya Savaşı sonrasında giderek azalmıştır ve sadeleşmiştir³⁹. Bu ülkede vergi oranları genelde yüksektir. Muafiyetlerin sıkça uygulanması vergi gelirlerinde kayıplara yol açmaktadır. Vergi oranları sanayi dallarına ve işletmelere göre değişmektedir⁴⁰.

“Sovyetler Birliği'nde topluma salınan vergiler; çalışan kesimin bireysel gelirleri ve yürürlükteki yasaya göre devlet bütçesine ödenmesi gereken zorunlu ödemelere dayanır”⁴¹.

Tablo 1: Gelir İtibariyle SSCB Bütçesi 1931-1988 (Toplamın %'si olarak)

	1931	1934	1937	1940	1950	1960	1970	1978	1984	1988
Toplam vergi	46	64	69	59	56	41	32	32	30	24
Kardan kesintiler	8	5	9	12	10	24	35	30	30	37
Sosyal sigorta	9	10	6	5	5	5	5	5	7	8
Halktan alınan vergi	4	7	4	5	9	7	8	8	8	9
Diğer gelirler	33	14	12	19	20	23	20	25	25	22

Kaynak: Başaran, s. 2-3.

Tablo 2: Harcamalar İtibariyle SSBC Bütçesi 1931-1988 (Toplamın %'si olarak)

	1931	1934	1937	1940	1950	1960	1970	1978	1984	1988
Ulusal ekonomi	64	56	41	33	38	47	48	54	56	53
Sosyal/kültürel giderler	14	15	24	24	28	34	36	34	33	33
Savunma	5	9	17	33	20	13	12	7	5	4
İdare ve adalet	4	4	4	4	3	2	1	1	1	1
Diğer giderler	13	16	14	6	11	4	3	4	5	5

Kaynak: Başaran,s.2-3.

³⁹ Burhan, a.g.e., s. 62.

⁴⁰ Başaran, a.g.e., s. 3.

⁴¹ Sıchev, a.g.e., s. 340.

Tablo 1’den görüldüğü üzere Sovyetler Birliği’nde, toplam vergi gelirleri 1931 yılından 1988 yılına gelindiğinde yarı yarıya azalırken, halktan alınan vergilerin iki katına, kar vergilerinin dört katına çıktığı ve sosyal güvenlik vergilerinin de aynı oranda kaldığı görülmektedir.

Tablo 2’deki harcamalara bakıldığında, ulusal ekonomi harcamalarının oranı; % 64’ten % 53’e inmiştir. Sosyal kültürel harcamalar, yaklaşık iki katına çıkmıştır. Savunma harcamalarının hemen hemen aynı düzeyde kaldığı, idare ve adalet harcamalarının % 25 azaldığı, diğer gelirlerin de yarıdan fazla bir azalma gösterdiği görülmektedir.

Sovyetler Birliği’nde harcama programları, güçlü kuruluşların ve bazı grupların menfaatlerini korumaya yönelik bir biçimde hazırlanmıştır. Bütçe harcamalarındaki artışlar buna bağlı olarak gerçekleştirilmiştir⁴².

Bütçedeki vergi gelirlerinin büyük bir kısmını muamele vergileri oluşturmaktadır⁴³. SSCB’nin son zamanlarında giderek önemini yitiren muamele vergisi, ilk olarak 1931 yılında uygulamaya konulmuştur. Bu vergi kendi içinde üçe ayrılmaktadır; ilki, tütün üzerinden alınan vergidir. Muamele vergisi sabit bir oranlı bir vergidir. Votka, kibritle, tuz üzerinden alınan vergiler bu vergiye örnek gösterilebilir. İkinci vergi türü 1939 yılından itibaren alınmaya başlamıştır. Bu vergi, endüstriyel tüketim malları üzerinden alınır. Tekstil ürünleri buna örnek olarak verilebilir. Malın toptan satış fiyatı ile perakende satış fiyatı arasındaki farktan alınır. Üçüncüsü de tarım ürünleri üzerinden alınan vergidir, uygulandığı itibarıyla ikinci vergi türüne benzemektedir⁴⁴.

“Muamele vergisinin oranı, malların arz ettiği öneme göre % 4’ten % 100’e kadar değişebilen oranlar şeklinde uygulanmaktadır”⁴⁵. Burhan’a göre 1930 yılında

---

⁴² Martinez-Vazquez, Jorge, Boex, Jameson, “Budgeting and Fiscal Management in Transnational Countries”, International Studies Program Andrew Young School of Policy Studies Georgia State University Atlanta, Working Paper, 00-06, September 2000, <http://isp-aysps.gsu.edu/papers/ispwp0006.pdf>, s.16.

⁴³ Şener, a.g.e., s. 271.

⁴⁴ Nove, a.g.e., s. 104-105.

⁴⁵ Laufenburger, Henry, *Mukayeseli Maliye: Amerika Birleşik Devletleri- Fransa- İngiltere- Sovyet Rusya*, çev: Bedi N. Feyzioğlu ve Süleyman Barda, Birinci basım, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü Yay., İstanbul, 1956, s. 92.

gerçekleştirilen vergi reformları sonucunda doğan muamele vergisinin 2 temel amacı vardır:

- Üretim malları üreten kesimin vergilendirilmesinin sadeleştirilmesi,
- Halkın devlet bütçesine daha büyük oranda katkıda bulunması.

Muamele vergilerinin oranları arz ve talep şartlarıyla endüstrinin toptan fiyatlarına bağlı olduğundan bu oranları halkın tam olarak bilmesi mümkün değildir. Oranlar ürünlere göre de değişmektedir. Bazı ürünlerde oran % 80'e ulaşırken, 1983 yılında hafif endüstri kollarında muamele vergisi oranı ortalama olarak % 7 dolaylarındadır⁴⁶. Merkezi planlı ekonomilerde, malların fiyatı; bütçede denge sağlanması, arz talep dengesinin sağlanması gibi nedenlerle önceden belirlenir, muamele vergisi ondan sonra malın fiyatının üstüne konulur. Yani böylece muamele vergisi fiyatları etkilememiş olmaktadır⁴⁷.

Bu verginin adil bir vergi olduğu da söylenebilir çünkü devlet fiyatları kontrol altında tutabilir ve yüksek gelirliler bir maldan düşük gelirlilere göre daha çok tüketebildiğinden yüksek gelirliden daha yüksek bir vergi geliri elde edilmiş olur⁴⁸.

Sosyalist sistemde vergilerin yapısı kapitalist ekonomilerden,devletin ekonomiye müdahale şekli itibariyle farklılık gösterir.Örneğin Sovyetler Birliği'nde bütçeden eğitime ciddi bir pay ayrılmaktadır buradan da vergi gelirlerinin gerçekten de amaca uygun şekilde harcandığı anlaşılmaktadır⁴⁹.

---

⁴⁶.Gregory, Paul R., Stuart, Robert C., "Soviet Economic Structure and Performance", Harper Collins Publishers, Inc.,1990, New York, s.224.'den aktaran Başaran, s.4-5.

⁴⁷ Burhan, a.g.e., s.68.

⁴⁸ Şener, a.g.e., s. 271.

⁴⁹ Sichev, Nikolaj, "Sovyetler Birliği'nde Gelir Vergisi", çev: Turgay Berksoy ,*Çağdaş Vergilemedeki Son gelişmeler*, Çeviren ve Derleyenler: Halil Nadaroğlu, Ömer Faruk Batirel, Yalçın Alganer, Turgay Berksoy, M. Ali Özbudun, İstanbul İktisadi Ticari İlimler Akademisi Yay., İstanbul,1980, s. 350.

II. MERKEZİ PLANLI EKONOMİDEN PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ

A. Merkezi Planlı Ekonomide Reform ve Çözölme Süreci

İlk defa SSCB tarafından uygulanmaya başlanan sosyalist sistem 1980'li yılların sonunda yine ilk olarak bu ülke tarafından terk edilmiştir. Bunun en önemli sebebi; serbest piyasa ekonomisini benimseyen ülkelerle, merkezi planlı ekonomik sistemi benimseyen ülkeler arasındaki gelişmişlik farkıdır⁵⁰.

1980'li yıllara gelene kadar sosyalist sistem birçok aşama geçirmiştir. Bu süreçte, sistemin zayıflamasının bazı nedenleri olduğu söylenebilir.

1950'lerin ilk yıllarında planlamanın amaçlarına ulaşmada başarı sağlanmıştır. Hükümet liderleri ve plancılar hedeflerini istedikleri doğrultuda gerçekleştirmişlerdir. Ancak; asıl önemli olan, bu hedefleri gerçekleştirirken maliyetlerin göz önünde bulundurularak, nasıl bir yol izlendiğinin ortaya konulmasıdır. Çünkü ancak böyle olduğunda çözümlerin etkin olup olmadığı anlaşılabilir. Tek amaç, ekonomik büyüme olduğundan, planlamada optimal olmayan yöntemler de kullanıldığı için, bu durum, kaynak israfına yol açmıştır. Geleneksel model, sadece kendi hedeflediği unsurları gerçekleştirir ve zaten bu noktada eleştiri almaktadır⁵¹.

Sosyalist sistemde; bir yandan devam eden yüksek enflasyon oranlarının varlığı bir yandan da planlamanın gerektirdiği şekilde yüksek yatırımların hedeflenmesi ekonomide tıkanıklıklara neden olmuştur⁵². Geleneksel modelde çok önemli olan planlamanın her zaman optimal sonuçlara ulaşması mümkün değildir. Kaynak kullanımındaki israfın varlığı sistemdeki bu tıkanıklığın göstergesidir⁵³.

Merkezden planlı ekonomik modelde, bunalımların yaşanmasının bir nedeni de, sistemde, üretim araçları, tek bir merkezde toplandığından ve ekonomik faaliyetler yine bu merkez tarafından gerçekleştirildiğinden, rasyonel davranılıp davranılmadığını anlamak çok güçtür. Yine, ücret dışında herhangi bir gelir, gelir olarak kabul edilmediği, masraf ve gelir rakamları da hesaplanmadığı için fiyat mekanizması

---

⁵⁰ Dinler, a.g.e., s. 36.

⁵¹ Boratav, a.g.e., s.165-169.

⁵² Boratav, a.g.e., s.189.

⁵³ Boratav, a.g.e., s.201.

oluşmamaktadır. Sosyalist sistemi oluştururken göz önünde bulundurulmuş tek husus, kapitalizmin eleştirilen yanlarını gidermek olduğundan, sosyalist sistemin temelinde bazı eksiklikler olduğu görülmektedir⁵⁴.

Sovyet rejiminde, kapitalist sistemden farklı olarak, ekonomideki dengesizlik, ekonomik krizin veya işsizliğin nedeni olarak görülmemektedir. Ancak, ekonomideki bu eksikliğin çok maliyetli olduğu bilinmektedir. Sosyalist liderler tarafından ekonomik dengenin sağlanması çabası, kapitalist bir yaklaşım olarak görülmektedir⁵⁵.

Ayrıca; geleneksel sistemin, plan hedeflerine ulaşıldığı takdirde bunun primle ödüllendiriliyor ve teşvik ediliyor olması nedeniyle “davranış bozukluklarına” yol açtığı söylenebilir. Bunu şöyle açıklayabiliriz; belirlenen bir hedefe ulaşabilmek için gayri safi üretim miktarı artırılabilir ki; bu olumlu bir sonuçtur ancak bu durumun tersi olarak “plan hedefi düşük tespit edilerek” primleri yükseltme amacı gütmek, davranış bozukluğuna örnek olarak gösterilebilir. Merkezi planlama örgütüne, hedeflere ulaşma ya da ihtiyaçlar konusunda yanlış bilgi akışı yaratılırsa bu da davranış bozukluğu olarak nitelendirilir. Sosyalist ekonomide primleri yükselterek hedeflere ulaşırken, toplumsal çıkarlar bile göz ardı edilebilmektedir⁵⁶.

Grossman’a göre merkezi planlılar, siyasal amaçlara ulaşmada bazı bilgilere ihtiyaç duyarlar, bu bilgilere tam olarak ulaşamaması, planlamada bazı sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu sorunlar, şunlardır⁵⁷:

- Planların içsel koordinasyonu, üretim ve arz planları arasında koordinasyon genellikle eksiktir.
- Yönetimin ödüllendirilmesinde maliyet unsuru gözden kaçırılmakta ve kalite düzeyi düşmektedir. İşletmeler, tüketicilerce en fazla talep edileni değil, planlanmış ünitelerde, hasılasını maksimuma çıkaracak ürün karışımını üretmeye yönelmektedir.
- Cari üretimi maksimuma çıkarmaya verilen önem bir diğer zarar verici etkiye sahiptir. Bu, plan hedeflerine ulaşamayacağı ya da

---

⁵⁴ Savaş, a.g.e., s.13-15.

⁵⁵ Leontief, a.g.m., s.34.

⁵⁶ Boratav, a.g.e., s.201-206.

⁵⁷ Grossman, a.g.e., s.204.

üretimin akışını aksatacağı korkusuyla, teşebbüslerin yeniliklere karşı direnmesine neden olur.

Merkezi planlı ekonomik sistemde, planların hedeflerinin tespiti için sektörlerden başlanır daha sonra bütüne ulaşılır. Bu yöntemle yeterince başarı sağlandığını söyleyemeyiz çünkü her sektör için aynı planın uygulanıyor olması ve bir sektörel planlamayla genel yargılara varılması aslında çok da doğru bilgilere ulaşmayı mümkün kılmamaktadır. Çünkü bir planın tüm sektörler için genel bir tutarlılık, uyum ve optimalite sağlaması imkansızdır⁵⁸. Ayrıca; modern, endüstrileşmiş bir ekonomide, kişiler binlerce farklı mal ve hizmetle karşılaşmaktadır. Sovyet ekonomisinde, yönetimin üretim miktarı için doğru karar verebilmesi, kişilerin seçimlerine ait bilgileri edinebilmesine bağlıdır. Ayrıca toplumdaki bireyler de fiyatlar, tercih edebilecekleri mal ve hizmetler konusunda bilgiden yoksundurlar⁵⁹.

Sosyalist sistemin temel amaçlarından olan, üretim mekanizmasının tamamının devletleştirilmesi konusunda bazı sıkıntılar yaşanmıştır. Teoride; gerçekleşmesi gereken tüm üretim organizasyonunun devletleştirilmesidir ancak; gerçekte bu, kısmen yerine getirilmiştir. Hizmet sektörü ile küçük işletmelerin mülkiyeti genelde özeldir. Kapitalist sistemde fiyat, yüksek gelirli insanların tercihlerine göre oluştuğu için sosyalizmin savunucuları tarafından eleştirilmektedir. Sosyalist sistemde bir malın fiyatı, arz ve talebe bağlı oluşmadığından fiyat planlılar tarafından belirlenir. Hangi malın ne kadar üretileceğine de planlılar karar verir. Yani bir malın ne kadar üretileceği, hangi fiyatla satılacağı ve hangi sektörlerle dağıtılacağı sorularının cevapları tamamen keyfiyete dayalıdır. Sistemde, üretimin tüm safhaları planlandığı ve bu planların eksiksiz bir şekilde yerine getirildiği düşünülürse, ekonomide hiçbir bunalımın yaşanmaması gerekir. Ancak bu durum yine de teoride kalmaktadır. ‘Beşeri unsur’ ile ‘tabiat şartları’ göz önünde bulundurulmamıştır. Üretimin planlanandan az olması durumunda sosyalist sistem kendine göre tedbirler alarak (fiyatları yükseltmek gibi) ekonomide görünürde bir denge sağlayabilir. Ancak; bu da bunalımın yaşanmasını engellememektedir. Ekonomideki bunalım sadece gizlenmiş olmaktadır⁶⁰.

---

⁵⁸ Boratav, a.g.e., s. 46-49.

⁵⁹ Wilhelm, a.g.m., s. 121.

⁶⁰ Savaş, a.g.e., s. 24-27.

Sovyet yöneticileri, ekonomik aktiviteleri genellikle, onlar için pek de uygun olmayan planlara tabi tutmuşlardır. Beş yıllık planlarla genellikle çok da tatmin edici sonuçlara ulaşılamamıştır. Sovyet ekonomik sisteminde, toplumun ihtiyaçları en iyi şekilde belirlenmektedir. Ancak pratikte bunun gerçekleşmesinin zorluğu da gözden kaçırılmamalıdır çünkü tüketim seçiminde özgürlüğün olmayışının ne kadar adil olduğu tartışmalı bir konudur⁶¹.

Sovyetler Birliği'nde ekonomide gerileme 1960'lı yıllardan itibaren başlamıştır. Büyüme oranı düşmüş, 1970'li ve 1980'li yıllarda ekonomide, büyük bunalımlar yaşanmaya başlamıştır. Sosyalist sistemin büyüme stratejisindeki başarısızlığın iki temel nedeni vardır. Bunlar; ilk olarak düşük üretim seviyesine sahip olunması, ikincisi de ekonomik yapıdaki sıkı kısıtlamalar, özellikle de üretim faktörleri arasındaki değişikliklerde elastikiyetin olmamasıdır⁶².

Ekonomik büyümede düşüş, üretimde etkinliğin sağlanamaması, gayrisafi üretime aşırı önem verilirken israfa yol açılması, bilimsel ve teknolojik ilerlemelerin etkin bir şekilde uygulanamaması dolayısıyla da halkın hizmetlerdeki aksaklıklar sonucunda yönetime olan güveninin sarsılması ekonomik buhranın eşiğine gelindiğinin göstergeleri olarak sayılabilir⁶³.

Ekonomide yaşanan durgunluklar sonucu, bazı reformların uygulanmasına karar verilmiştir.

1960'ların reformlarının amacı; merkezi yapının biraz hafifletilmesine yönelik olmuştur. Bundan sonra merkezi planlama, tek tek her işletmenin planlarını hazırlamak yerine daha genel hedefler belirleyecek, üretici kesimler, işletmeler özerkliklerini az da olsa kazanabileceklerdir⁶⁴.

Reformlar, tüm Sovyet Ülkeleri'nde hemen hemen aynı sonuçlara yol açmıştır. İşletmelerin merkezi plan hedeflerinin azaltılması, beş yıllık ve perspektif planların daha önemli hale gelmesine yol açmıştır. Plan hedeflerinde, gayri safi üretim kıstasından, kar kıstasına geçiş yaşanmıştır. Primlerin de karlara bağlanmasıyla birlikte

---

⁶¹ Wilhelm, a.g.e., s. 124-128.

⁶² European Bank for Reconstruction and Development (EBRD), "What Drives Growth in The Transition Countries?" <http://www.ebrd.com/pubs/econo/15anni.pdf>. erişim tarihi:12.10.2007, s.5.

⁶³ Arın, a.g.e., s. 22-23.

⁶⁴ Arın, a.g.e., s.30.

karlarla finanse edilen yatırımlar önem kazanmakta, merkezi bütçe dışında kalan yatırımlarda artış görülmektedir. Bu da işletmelerin daha özgürce hareket etmelerini mümkün kılmıştır⁶⁵.

Daha sonra, Mikhail Gorbaçov Sovyetler Birliği'nde yeniden yapılanmayı kendine amaç edinerek iktidara gelmiştir. Geçmişte komünizmin gerekleri olan, özel kesimin ortadan kaldırılması, toplumda eşitlik sağlanması gibi ilkeler, toplumsal koşullara hemen uyum sağlayamamıştır. Ekonomide tıkanıklıkların varolduğu, Gorbaçov'un deyimiyle "buhranın eşiğine gelindiği" dönemde, sosyalizmin gelişmesi için geçmişte yapılan yanlışların düzeltilmesi ve yeni uygulamaların getirilmesi gerektiğinden reform uygulamaları gerçekleştirilmiştir⁶⁶.

Sovyetler Birliği'nde üretim devlet tarafından gerçekleştirildiğinden; kaynaklar merkezde toplanır ve tahsis yine merkez tarafından gerçekleştirilirdi. Bu sistemin etkin olmadığını düşünen Gorbaçov 1985 yılında Perestroyka ve Glasnost politikalarını uygulamaya koymuştur, piyasa sosyalizminin daha iyi bir fikir olduğunu düşünmüştür⁶⁷. Ancak Gorbaçov'un iktidara geldikten bir süre sonra uygulamaya koyduğu perestroika (yeniden yapılanma) ve glasnost (açıklık) programları siyasal ayaklanmalara sebep olmuştur⁶⁸. Bu dönemden sonra Sovyetler Birliği'nde büyük değişiklikler yaşanmıştır. Değişiklikler yalnızca SSCB ile sınırlı kalmamış dünya konjonktürünü de etkilemiştir. Yaşanan gelişmeler 9 Kasım 1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla hız kazanmıştır⁶⁹.

Bireylere performansa dayalı ödüllendirme verilmesi gerektiği düşünülmüştür. Ancak yapılan bu yenilikler tam olarak reform anlamına gelmemektedir çünkü ekonomik sistem tamamıyla değiştirilmemiş sadece sistem içinde birtakım değişiklikler yapılmıştır. Yapılan ani değişiklikler ekonomide olumlu etkilere neden olmuştur. Ancak uzun vadeli ekonomik büyüme ve toplumun yaşam standartlarında iyileşme

---

⁶⁵ Boratav, a.g.e., s.232-233.

⁶⁶ Arın, a.g.e., s.50.

⁶⁷ Başaran, s.1., ayrıntılı bilgi için bkz. Mircan Yıldız Tokatlıoğlu, *Merkezi Planlamada Mali Teşvik Sistemi Sovyet Deneyimi*, Alfa- Aktüel Yay. Bursa, 2005, ss.167-180.

⁶⁸ Başoğlu, Ölmezoğulları ve Parasız, a.g.e.,s.68.

⁶⁹ Artam, Atila, *Türk Cumhuriyetleri'nin Sosyo-Ekonomik Analizleri ve Türkiye İlişkileri*, Yıldız Matbbacılık Yay., İstanbul, 1993, s. 1.

görülmemiştir⁷⁰. 1990 yılında Sovyet Ekonomisi Gorbaçov'un başlattığı periyodun yol ayrımına geldiğinin sinyallerini vermeye başlamıştır⁷¹.

1990'lı yıllar incelendiğinde, toplumda Sovyet ekonomik sistemi konusunda büyük bir hoşnutsuzluk vardır. Gelirlerde azalma ve bütçe açığında artışlar görülmektedir. Buna bağlı olarak Sovyetler Birliği dağılmış ve geçiş sürecine girilmiştir. Bu sürecin üç temel unsuru vardır⁷²

- Merkezi planlı ekonomideki kısıtlamaların gevşetilmesi ,
- Fiyat düzenlemelerinin kaldırılması,
- Firmalara sınırlı özel mülkiyet verilmesi.

Yukarıda da açıklandığı gibi Leninst dünya 1989 yılında kitlesel bir yokoluşa maruz kalmıştır. Kitlesel yokoluş hızlı ve kapsamlı bir nitelik göstermesiyle diğer yokoluş biçimlerinden ayrılır⁷³.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, yeni bir döneme girilmiştir. Azerbaycan dahil bağlı cumhuriyetler birer birer bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamışlardır. Ekonomik ve siyasal açıdan tamamen SSCB'ye bağlı olan söz konusu ülkeleri gerçekten zor bir süreç beklemektedir. Piyasa ekonomisi tercihinde bulunmuş ülkeler, birçok makroekonomik sorunlara sahiptirler. Bu ülkelerde görülen en önemli sorunlar; enflasyon, bütçe açıkları, işsizlik, yetersiz büyüme ve yolsuzluktur. Geçiş sürecinde, bu sorunlar çözülmeli, aynı zamanda ülkelerin, yabancı olunan serbest piyasa ortamına adaptasyon için gerekli reformları da gerçekleştirmesi gerekmektedir.

Piyasa ekonomisi sisteminde bireysel çıkarlar, toplumsal çıkarlardan önce gelmektedir. Mal ve hizmet fiyatları serbestçe ve rekabete dayalı olarak oluşmaktadır. Geçiş sürecinde ülkelerin öncelikle uygulayacağı reformlar; devlete ait teşebbüslerin özelleştirilmesi, fiyatlar ve ücretlerin serbest bırakılması, sağlam bir piyasa

---

⁷⁰ Başoğlu, Ölmezoğulları , Parasız, a.g.e., s.68.

⁷¹ Uludağ, İlhan, Salih Mehmedov, “*Sovyetler Birliği Sonrası Bağımsız Türk Cumhuriyetleri ve Türk Gruplarının Sosyo-Ekonomik Analizi Türkiye ile İlişkileri*”, 2.Basım, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği(TOBB) yayını, Minpa Matbaacılık, İstanbul 1992., s.41.

⁷² Başoğlu, Ölmezoğulları , Parasız, a.g.e., ss.69-70.

⁷³ Jovitt, Ken, “ Yeni Dünya Düzensizliği”, Larry Diamond ve Marc Plattner, *Demokrasinin Küresel Yükselişi*, Yetkin Yayınları, Ankara, 1995, s. 305.

mekanizmasının kurulması için gerekli hukuki çerçevenin oluşturulması şeklinde sayılabilir.

Şimdi, geçiş süreci olarak adlandırılabilir bu dönemde, öncelikle hangi ülkelerin geçiş ekonomisi olarak adlandırıldığına ve piyasa ekonomisinin özelliklerine yer verilecektir.

B. Geçiş Ekonomisi Kavramı ve Piyasa Ekonomisinin Özellikleri

Eskiden sosyalist ekonomik düzenle yönetilen daha sonra piyasa ekonomisini benimseyen ülkelere geçiş ekonomisi denilmektedir⁷⁴. Bu ülkeler hala tam olarak piyasa ekonomisine geçişi tamamlamadıklarından geçiş ekonomisi olarak adlandırılırlar.

Geçiş ekonomileri içine, bir süre sosyalizmle yönetilmiş olan, Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri, Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleri, Çin ve Vietnam gibi Asya Ülkeleri girmektedir. Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri geçiş sürecinde istikrar sağlayabilmiştir. Başlangıç koşulları Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerine göre nispeten iyidir. BDT Ülkeleri'nin ekonomileri gelişmemiş olduğundan, bu ülkeler geçiş sürecinde pek fazla başarı gösterememiştir. Asya ülkelerinin hedefi de sadece ekonomi politikalarını serbestleştirmek olmuştur⁷⁵. Çin, Vietnam, Kamboçya ve Laos gibi Asya Ülkeleri'nde demokratikleşme yönünde pek çaba olmamasından bu kapsamda pek dikkate alınmamaktadır⁷⁶. Ancak, Çin piyasa ekonomisine geçişte müdahaleci devlet anlayışıyla hareket ederek bugün ülkesine büyük oranda yabancı sermayeyi çeken bir konuma gelmiştir⁷⁷.

Geçiş ekonomisi kavramı açıklandıktan sonra şimdi de serbest piyasa ekonomisinin genel özelliklerine kısaca değinmekte fayda görülmektedir.

---

⁷⁴ Yavuz, Hasan Bilgehan, "Geçiş Ekonomilerinde Ekonomik Büyüme", T.C. İçişleri Bakanlığı, http://www.icisleri.gov.tr/_icisleri/TurkIdareDergisi/UpLoadedFiles/HasanBilgehanYavuz%2089-105.doc., s.89.

⁷⁵ Yavuz, a.g.m., s.90.

⁷⁶ Tandircioğlu, Haluk, "Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 4, Sayı 3, 2002, s.202.

⁷⁷ Altay, Asuman, "Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Kamu Maliyesi Sorunları ve Çözüm Önerileri", <http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd2/sbd-2-03.pdf>, erişim tar:03.09.2007, s.5.

Adam Smith'in öncülük ettiği iktisadi düşünceye dayanan serbest piyasa ekonomisine göre; herşey piyasanın kendi kuralları içerisinde oluşmakta ve devlete sadece savunma, adalet gibi konularda görev düşmektedir⁷⁸.

Özel mülkiyete dayanan piyasa ekonomisinde kaynak dağılımını, rekabet ortamında oluşmuş fiyatlar belirlemektedir⁷⁹. Fiyatlar, arz ve talebe göre belirlenir. İktisadi birimler karlarını istedikleri gibi arttırabilmektedir. Sosyalist sistemde toplumsal çıkarlar ön plandayken, piyasa ekonomisinde bireysel çıkarlara öncelik tanınmaktadır. Kişilerin temel hak ve özgürlükleri, devlet tarafından hukuk kurallarına uygun bir şekilde düzenlenmektedir. Gelişmiş ve piyasa ekonomisini benimsemiş olan ülkelerde yaşayan bireylerin yaşam standartları, henüz gelişmekte olan ülkelerde yaşayan insanların ilgisini çekmekte, piyasa sistemini onların gözünde cazip kılmaktadır⁸⁰. Serbest piyasa ekonomisinde, tüm ekonomik faaliyetler, arz ve talebin belirlediği fiyat aracılığıyla, serbestçe gerçekleştirilmektedir⁸¹.

Piyasa ekonomisinin üç unsuru vardır⁸²:

- 1) Piyasa sisteminin temelini rekabete dayalı fiyat mekanizması oluşturur. Fiyatlar da alıcılarla satıcıların bir araya gelerek yaptıkları pazarlık sonucu belirlenmektedir. Fiyatlar sosyalist sistemde olduğu gibi bürokratların kararına göre belirlenmez.
- 2) Piyasa ekonomisinde 'oyunun kuralları' vardır. Daha önce bir anlaşmayla varılmış bu kurallar, fiyatların belirlendiği pazar ortamındaki davranışlara yön verir. Davranışların sonuçlarının bir yere kadar öngörülebilir olmasını sağlar. Kurallar, özel mülkiyetin sınırlarını ve anlamını belirler.

---

⁷⁸ Erdem, Metin, Şenyüz, Doğan, Tatlıoğlu, İsmail, *Kamu Maliyesi*, Dördüncü Basım, Ekin Kitabevi Yay., Bursa 2006, s. 16.

⁷⁹ Akalın, Güneri, "Piyasa Ekonomisinin Neresindeyiz?" Eylül 2003, (http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=791&id=47 erişim tarihi: 11 Ekim 2006).

⁸⁰ Altay, Asuman, "Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Kamu Maliyesi Sorunları ve Çözüm Önerileri", s.16.

⁸¹ Yüce, Mehmet, "Kırgız Cumhuriyeti'nin Serbest Piyasa Ekonomisine Uyum Sorunu" http://www.isgucdergi.org/?p=arc_view&ex=192&inc=arc&cilt=6&sayi=1&year=2004, erişim tar: 10.06.2007.

⁸² Yergin, Daniel, Gustafson, Thane, *Rusya 2010 ve Dünyadaki Yeri*, Gençlik Yayınları, İstanbul, 1994, s.118-119.

- 3) Piyasa sistemini düzenleyen yasal, kültürel ve kurumsal bir çerçeve olması gereklidir.

Yukarıda bahsedilen geçiş ülkeleri, piyasa ekonomisine entegre olabilmek için aşağıdaki kuralları uygulamalıdır⁸³.

- Ekonomik aktiviteler, fiyatlar ve piyasa işlemleri liberalize edilmelidir ve kaynaklar etkin biçimde kullanılmalıdır,
- Özelleştirmeler yoluyla, teşebbüslerin yönetiminde ve ekonomik alanda etkinliğin sağlanması gerekir,
- Verimliliğin artırılması amacıyla sıkı bütçe uygulamalarına geçilmelidir, yani sübvansiyonlar kaldırılmalıdır,
- Mülkiyet haklarının korunması için gerekli kanunların oluşturulması gerekir.

C. Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Yaşanan Sorunlar

Sovyet politik ve ekonomik sisteminin dağılması, Berlin Duvarı'nın 1989 yılında yıkılmasıyla gerçekleşmiştir. Merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş süreci, oldukça problemlili bir dönem olmuştur. Svejnar'a göre bu problemlili dönem geçiş sürecinin ilk on yılında çok belirgindir. Henüz gelişmesini tamamlayamamış ülkelerdeki yapısal değişimler, gelişmiş ekonomilerde gerçekleştirildiğinde olumlu etkilere yol açıyorken bu ülkeler için aynı olumlu etkileri göstermemiştir⁸⁴.

Yıllarca merkezi sistemle yönetilmiş olan ülkelerin bir anda piyasa ekonomisi sistemini benimsemelerinin zor olacağı açıktır. Geçiş ülkelerinin önceden; iyi düzenlenmemiş bir vergi sistemi ve vergi yönetimine sahip olmaları, sağlıklı bir şekilde oluşturulamamış yerel ve merkezi ilişkilerin olması, banka, finans, savunma, rekabet gibi konularda oturmuş bir sistemin bulunmayışı, yoksulluğun olması, gelir ve servet

---

⁸³ Altay, "Geçiş Ekonomilerinde Devletin Ekonomik Roller, Görevleri ve KOBİ'lerin Durumu", a.g.m., s. 11.

⁸⁴ Svejnar, Jan, "Transition Economies: Performance and challenges" *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 16, No. 1, 2002, http://www.chass.utoronto.ca/~brandt/ECO435/papers/Svejnar_2002_Transition_JEP.pdf, erişim tar: 12.02.2008.,s.1-2.

dağılımında yaşanan eşitsizlikler, geçiş sürecini zorlaştıran nedenler olarak sayılabilir⁸⁵. Kişi başına düşen milli gelir, geçiş ülkelerinde oldukça düşüktür. Mikesell ve Mullins'e (2001) göre, Sovyetler Birliği döneminde, rekabetçi piyasa ortamının eksikliği nedeniyle kişilerin özgürce seçim haklarından yoksun olmaları, demokratik karar verme sürecinin işlemiyor olması en önemli eksikliklerdir⁸⁶.

Geçiş sürecinde, ülkelerin ticaret akımlarında değişiklikler yaşanmıştır. Petrol şokları sonucunda enerji fiyatlarında artış görülmüştür. Sosyalist bütçe sistemi geçerliken, bağlı cumhuriyetlerin bütçelerine yapılan yardımların, dağılma sonucunda kesilmesi, bütçe açıklarının artmasına sebep olmuştur. 1990'lı yıllar boyunca birçok Sovyet sonrası ülke savaşlarla karşı karşıya kalmıştır. Savaşlar, ülkelerin zaten sarsılmış olan ekonomilerini, olumsuz yönde etkilemiştir. Ekonomilerinde istikrarsızlık artmış, uluslararası finans kuruluşlarının desteğine ihtiyacın kaçınılmaz olduğu ortaya çıkmıştır.

Eski Sovyetler Birliği Ülkeleri için geçiş süreci oldukça zor geçmiştir. Eski Sovyet Ülkeleri geçiş sürecinde iki tür problemle karşılaşmışlardır. Birincisi; ülkeler bağımsız olabilmek için idari bir kapasite geliştirmelidirler. İkincisi ise; merkezi planlı ekonomi sisteminden piyasa ekonomisi sistemine geçerek ulusal ekonomiler yaratmak durumundadırlar. Geçiş sürecinin ilk yıllarında hızlı ekonomik büyümeyi kendine hedef edinen ülkeler bunun sonucunda artan enflasyon oranlarıyla yüzyüze kalmışlardır⁸⁷. Ayrıca, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan ülkelerin bölgelerin özelliklerinden, komşularıyla olan ilişkilerinden, geçmişlerinden kaynaklanan ve bağımsızlıklarının niteliğini etkileyen birçok problemi vardır⁸⁸.

Eski Sovyetler Birliği Ülkeleri'nde bazı temel, kurumsal eksiklikler mevcuttur. Örneğin; bu ülkelerin özerk bir merkez bankasının ve para biriminin olmayışı, piyasa

---

⁸⁵ Stern, Nicholas, "The Future of The Economic Transition", European Bank For Reconstruction And Development EBRD Working Paper No.30, July 1998, <http://www.ebrd.com/pubs/econo/wp0030.pdf> erişim tar: 16.10.2007, s. 7-8.

⁸⁶ Mikesell, John L., Daniel,R. Mullins. "Reforming Budget Systems in Countries of the Former Soviet Union", Public Administration Review, Vol.61, No.5, 2001, s.548.

⁸⁷ Denizer, Cevdet, "Stabilization, Adjustment and Growth Prospects in Transition Economies", World Bank Policy Research Working Paper No.1855, November, 1997, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=569248, erişim tar: 06.10.2008, ss.2-3.

⁸⁸ Yalçınkaya, Alaaddin, "Türk Cumhuriyetleri'nin Bağımsızlık Aşamaları",<http://www.tika.gov.tr/pdf/etud/etud20.pdf>, erişim tar: 09.02.2007, s.4

ekonomisine kurumsal adaptasyonun sağlanmasını güçleştirmiştir⁸⁹. Bu ülkelerin genel sorunları incelendiğinde diğer az gelişmiş ülkelerin sahip olduğu sorunlarla benzerlik gösterdiği söylenebilir. Ülkelerin en büyük korkusu bağımsızlıklarını tekrar kaybetmelerine ilişkindir. Ülkelerin gündeminde, sosyal ve siyasal bütünleşmenin sağlanarak, ekonomik standartların yükseltilmesi ve ilk etapta acil ihtiyaçların karşılanması vardır. Eski SSCB ülkelerinin genellikle ekonomileri güçsüz, yatırımları da yetersizdir. Ekonomilerini iyileştirmek için yabancı yatırımlara ihtiyaçları vardır. Ancak bu durum bağımsız devletlerin tekrar sömürge haline gelip ekonomik emperyalizme maruz kalma korkusuna yol açmaktadır⁹⁰.

Geçiş sürecinde karşılaşılan problemlerden birisi de işsizlik problemi olmuştur ve bu sorun 1998 yılında gerçekleşen Rusya Krizi ile birlikte daha da artmıştır⁹¹.

Merkezi planlı ekonomide; kamu ve özel sektör ayrımı tam olarak yapılamadığından bütçe dışı kaynakların oluşması kaçınılmaz olmuştur. Geçiş ülkelerinin çoğu da, hala kamu kesiminin bütçe planının oluşturulması ve bütçe uygulamasının etkin bir şekilde sağlanması için gerekli olan kurumsal kapasitenin eksikliğini hissetmektedir⁹².

Bu ülkelerde, mali disiplin konusunda, bütçenin uygulanması ve kontrolünde zayıflıklar mevcuttur. Bu zayıflığın en büyük kanıtı da bütçede görülen birikmiş borçlardır. Kamu harcamalarının bazı kesimlerin menfaatlerini korumaya yönelik olarak artırılması ayrıca bir harcama kaleminde artış yapılırken diğer harcama kalemleri göz ardı edilerek, bu kalemlerde azaltma yapılmaması bütçede açıklara neden olmuştur⁹³.

Geçiş ekonomilerinde sadece ekonomik sistemde değil, politik sistemde de bir değişim yaşanmıştır. Tek partili sistemden çok partili sisteme geçişte, adaptasyon sorunları dolayısıyla da kanun yapma ve karar verme süreçlerinde fikir birliğinin sağlanmasında sıkıntı yaşanmıştır. Bazı geçiş ülkelerinde, bütçe yılının başlangıcından önce, yıllık bütçenin hazırlanması konusunda yaşanan sorunlar buna örnek olarak

---

⁸⁹ Kolodko, Grzegorz W., "Ten Years of Postsocialist Transition: The Lessons for Policy Reforms", The World Bank Development Economics Research Group, <http://worldbank.org/html/dec/Publications/Workpapers/wps2000series/wps2095/wps2095.pdf>, s.15.

⁹⁰ Yalçınkaya, a.g.m, s. 4.

⁹¹ European Bank for Reconstruction and Development (EBRD), "What Drives Growth in The Transition Countries?" <http://www.ebrd.com/pubs/econo/15anni.pdf>. erişim tarihi:12.10.2007, s.4.

⁹² Martinez, a.g.m., s. 20.

⁹³ Martinez and Vazquez, a.g.m., ss. 18-20.

verilebilir. Geçiş ekonomilerinde bütçe projelerinin, hükümetin bütçe ile ilgili amaçlarını gerçekleştirecek biçimde, yasama organı tarafından bağımsızca hazırlanmaması da yaşanan diğeri bir sorundur⁹⁴.

Ülkelerin sosyalist sistemle yönetildiğı dönemden kalan ve geçiş sürecindeki başarılarını etkileyen sorunların belli başlılarını aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür⁹⁵.

- Ekonominin neredeyse tamamı kamulaştırılmış, özel mülkiyete çok sınırlı bir pay tanınmıştır.
- Üretim gerçekleştiren kamu kuruluşlarının büyük bir kısmı tekelleşmiş, fiyatlar ve yatırım kararları merkezi idare tarafından kontrol edilir hale gelmiştir. Dışa kapalı ekonomik politikalar izlenmiş ve bunların sonucunda ekonomiler rekabet yapamaz hale gelmişlerdir.
- Sosyal güvenlik alanında yapılan harcamalar, önemli boyutlarda artmış ve bu harcamalar, siyasi bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır.
- Yukarıda sayılan sorunların da etkisiyle makro ekonomik dengeler bozulmuş, yüksek bütçe açıkları, kontrol edilemez hale gelen ücretler, para arzının sınırsız artışı ve yüksek enflasyon gibi ciddi sorunlarla karşılaşmıştır.

Tüm geçiş ekonomilerinin ortak özelliklerine gelecek olursak; yoksul olmaları, az gelişmiş bir altyapıya sahip olmaları, güçlü ancak esnek olmayan komuta sistemine sahip olmaları ve bu ülkelerde kamu sektörünün çok büyük bir paya sahip olması, şeklinde sayılabilir⁹⁶. Geçiş ekonomilerindeki genel çöküş 1990'lı yılların sonlarına kadar devam etmiştir. Bu tarihten sonra hepsinde aynı oranda olmamak koşuluyla üretim artışı yavaş yavaş başlamıştır⁹⁷. Bu gelişmede alınan önlemlerin rol oynadığını söylemek mümkündür.

---

⁹⁴ Martinez and Vazquez, a.g.m., ss. 15-17.

⁹⁵ Tandrcioğlu, a.g.m., ss. 202-203.

⁹⁶ Altay, Asuman, "Geçiş Ekonomilerinde Devletin Ekonomik Rollerini, Görevlerine KOBİ'lerin Durumu", <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/gecis.pdf>, erişim tar: 06.10.2007, s.13.

⁹⁷ Harun Bal, "Geçiş Ekonomilerinde Ekonomik Büyüme ve Dış Finansman", <http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd12/sbd-12-14.pdf>, erişim tar: 02.03.2007, s. 155.

D. Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Alınan Önlemler ve Sonuçları

Geçiş ekonomilerinin başlangıç koşulları, ülkelerin merkezi planlama ile yönetilme süreleriyle birebir ilişkilidir. Tablo 3’de görüleceği gibi, Bu süre uzun oldukça, piyasa ekonomisine uyum sağlamaları daha fazla zaman almıştır. Farklı koşullarda geçiş sürecine giren ülkelerin uygulayacakları reformların hızı ve yapısı da farklıdır. Reformları hızlı ve sıkı bir şekilde uygulayan ülkeler, ekonomide büyümeyi daha çabuk sađlamıřlardır⁹⁸. Reformların bazıları çok hızlı bir şekilde uygulanabilirken, bazılarının uygulanması daha fazla zaman almaktadır. Uygulanması çok zaman almayan reformlar; enflasyonun kontrol altına alınması, küçük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesi olarak sayılabilir. Diğer reformların uygulanması için daha uzun bir zamana ihtiyaç vardır. Bununla birlikte, bazı reformlar diğerleri uygulamaya konulmadan etkili olmazlar. Örneğin; kanuni çerçeve ve yeterli finansal sistem oluşturulmadan, özelleştirme ile başarılı sonuçlar elde edilemeyecektir. Ayrıca fiyat liberalizasyonunun makro ekonomik istikrar sağlanmadan uygulanması etkili olmamaktadır⁹⁹.

---

⁹⁸ Stern, a.g.m., ss..3-4.

⁹⁹ Fischer, Stanley, Ratna Sahay, “The Transition Economies After Ten Years” ,IMF Working Paper, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2000/wp0030.pdf>, erişim tar: 06.10.2007, s.11.

Tablo 3:Geçiş Ekonomilerinde Başlangıç Koşulları (1989-1991)

Ülkeler	Sosyalist rejim altında geçen yıl sayısı	Geçiş öncesi dışborçların GSYİH'ya oranı (%)	Tarım sektörünün ekonomideki payı (%) (1989)	Doğal kaynak zenginliği*
Arnavutluk	45	36,9	26	0
Bulgaristan	43	50,6	11	0
Hırvatistan	44	74,7	10	0
Çek Cum.	43	12,2	7	0
Makedonya	44	0	12	0
Macaristan	41	64	14	0
Polonya	42	63,4	13	1
Romanya	43	2,9	14	1
Slovakya	43	6,8	7	0
Slovenya	44	0	5	0
Estonya	51	0	20	0
Letonya	51	0	19	0
Litvanya	51	0,2	27	0
Ermenistan	74	0	11	0
Azerbaycan	75	0	22	2
Beyaz Rusya	75	0,1	22	0
Gürcistan	70	0	22	1
Kazakistan	75	0	29	2
Kırgızistan	75	0	33	0
Moldova	52	0	32	0
Rusya	74	12,1	15	2
Tacikistan	75	8,6	27	0
Türkmenistan	75	0	29	2
Ukrayna	75	0	21	1

(*): 0 Fakir, 1: Orta, 2: Zengin

Kaynak:Harun Bal “Geçiş ekonomilerinde Ekonomik Büyüme ve Dış Finansman”

<http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd12/sbd-12-14.pdf>.

Geçiş ekonomilerindeki en temel problem, yüksek enflasyon oranlarıdır. Makro ekonomik reformlar ve ekonomik dönüşüm reformları, üç parçaya bölünmüştür; bunlar, politika reçeteleri, resmi modeller ve bireysel ülke çalışmalarıdır. Politik reçetelere dayanan görüş, akademisyenler ve uluslararası organizasyonlar tarafından savunulmuştur. Bu politikalar ağırlıklı olarak tam istikrarın sağlanması ve diğer tüm ekonomik reformların olabildiğince yoğun bir şekilde uygulanmasına dayanmaktadır. Radikal reformlar, bir ülkenin başlangıçta gerçekleştirebileceği maksimum reformları içermektedir. Bu reformlarla birlikte, geçiş ekonomilerinin genelinde, fiyat

liberalizasyonunun sağlandığı yıl, enflasyon zirveye ulaşmış, ardından düşmüştür. Resmi modellere dayanan görüşe göre; radikal reformlar çok maliyetli olduğu için, daha yavaş işleyen bir değişim sürecinin tercih edilmesi gerektiğini savunurlar. Bireysel ülke çalışmaları, bu iki reform şeklinin de duruma göre uygulanabileceğini savunan ılımlı bir görüşe sahiptir¹⁰⁰.

Geçiş ekonomilerinde üretim düşüşü en çok geçiş sürecinin başlangıcında yaşanmıştır. Bu düşüş süreci istikrar programları uygulanmaya başlayınca kadar devam etmiştir. Bu ülkelerde, ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi, yapısal reformların iyi bir şekilde uygulanmasına ve makroekonomik istikrarın sağlanmasına bağlıdır¹⁰¹.

Geçiş ekonomilerinde, ekonomik büyümenin sağlanması için, uluslararası finans kuruluşlarının yardımına ihtiyaç duyulmuştur. Liberalleşmeye ve istikrara dönük tedbirler alınırca büyümenin gerçekleşeceğine dair düşünceler yaygındır¹⁰². Geçiş ekonomilerinde, uluslararası mali kuruluşlara göre ekonomik büyümenin sağlanması ve yoksulluğun azaltılması için birtakım programların uygulanması gerekir. Orta ve uzun vadede ekonomik büyümede istikrar sağlanması, tasarruf ve yatırımların eşit miktarlarda arttırılmasına bağlıdır.¹⁰³

Geçiş döneminde IMF, Dünya Bankası, EBRD gibi uluslararası finans kuruluşları çeşitli görevler üstlenmiştir. Dünya bankası ve EBRD makroekonomik konularla çok ilgilenmezken, EBRD özellikle kurumsal gelişmeyi ön planda tutmuştur. Bu kuruluşlar geçiş döneminin ilk birkaç yılını değerlendirdiklerinde, en başarılı ülkelerin; Estonya, Letonya, Litvanya, Kırgızistan ve Rusya olduğu tespit edilmiştir. Türkmenistan, Tacikistan ve Azerbaycan'ın başarıda ortalamayı yakaladıkları konusunda hemfikirdirler¹⁰⁴.

---

¹⁰⁰ Aslund, Anders, et.al., "How to Stabilize :Lessons From Post-Communist Countries" Brooking Papers on Economic Activity, Vol.1996, No.1, 1995, <http://www.jstor.org/view/00072303/di009474/00p0148n/0>.erişim tarihi:20.04.2007, ss.218-219.

¹⁰¹ Fischer, Sahay, a.g.m., ss. 14-15.

¹⁰² Kolodko, a.g.m., s.7.

¹⁰³ Hare, Paul. "Institution Building in the CIS-7: Role of the International Community" <http://www.sml.hw.ac.uk/ecopgh/Hare-Role%2520IFIs.pdf>.erişim tarihi:08.07.2007, ss.11-18.

¹⁰⁴ Aslund, Boone, Johnson, a.g.m., s. 225-226.

Yine uluslararası mali kuruluşlardan IMF ve Dünya Bankası'na göre; piyasa ekonomisinin oluşturulması için yapılması gerekenler aşağıdaki gibi sıralanabilir¹⁰⁵ :

- Fiyatların serbestleştirilmesi,
- Bütçe dengesinin sağlanması,
- Sıkı para politikasının uygulanması,
- Cari hesap ve sermaye hesabının serbestleştirilmesi,
- Özelleştirmelerin yapılması,
- Bankacılık ve finansal sektörün düzenlenmesi,
- Sosyal güvenlik düzenlemelerinin yapılması,
- İşçi ve işveren münasebetlerinin düzenlenmesi,
- Vergi düzenlemelerinin yapılması.

Geçiş ekonomilerinde fiyat istikrarının sağlanması çok önemlidir. Sübvansiyonlar kaldırılmalı ve fiyatlar serbestleştirilmelidir. Bu önlemler alınmadan serbest piyasa ekonomisine entegre olmak mümkün değildir¹⁰⁶.

Doğu Avrupa ülkelerinde 1994 yılına kadar genellikle ekonomide büyüme ve istikrar sağlanmıştır. Ancak Sovyetler Birliği Ülkeleri'nde üretim ve enflasyon oranları çok değişkendir ve geçiş süreci bu ülkeler için çok daha zor geçmiştir. 1995 yılı başlarında enflasyonun kontrol altına alınabilmesi için eski Sovyetler Birliği Ülkeleri'nde önlemler alınmıştır .Bu yapısal reformlar sonucunda, birkaç ülke dışında, maalesef çok yavaş bir gelişim sağlanmıştır¹⁰⁷.

Geçiş ekonomilerinde ekonomik istikrar sağlandıktan sonra atılacak ilk adım özelleştirme konusunda olmuştur. Geçiş sürecinin ilk yıllarında özelleştirmenin çok hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesi gerektiği düşüncesi savunulmuştur. Piyasa ekonomisi temelli görüşlere göre; özel kuruluşlar üretim konusunda daha verimlidirler. Ülkelerin birçoğu özelleştirmeyi üç aşamada gerçekleştirmiştir. İlk aşama, küçük ölçekli kuruluşların özelleştirilmesine, ikinci aşama, orta ve büyük ölçekli kuruluşların özelleştirilmesine ayrılırken son aşama olarak da tarım kesiminin özelleştirilmesi gerçekleştirilmiştir. İlk aşamanın gerçekleştirilmesi çok zor olmamıştır. Kuruluşlar özel

---

¹⁰⁵ Başaran, a.g.m., s. 1-2.

¹⁰⁶ Aslund, Boone , Johnson, a.g.m., s. 218.

¹⁰⁷ Denizer, a.g.m., s.3.

kredilerle desteklenerek, rekabetçi, kar sağlayan firmalar haline getirilmiştir. Orta ve büyük ölçekli firmalar için bu durum biraz daha karmaşıktır. Üretimin arttırılabilmesi teknolojik gelişmeye bağlıdır¹⁰⁸. Brada (1996) çalışmasında özellikle Sovyet sonrası ülkelerin çoğunun özelleştirme konusunda çekingen davrandıklarını belirtmiştir. Çünkü bu ülkelerce, özelleştirme uygulamaları ile birlikte, işsizliğin artacağı ve sosyal güvenlik sistemi konusunda da sıkıntılar yaşanacağı düşünülmektedir¹⁰⁹.

Özellikle Sovyet sonrası ülkelerde, komünist rejimin sona ermesiyle üretimdeki düşüşler beklenenin çok üstünde olmuştur. Enflasyon oranlarının yüksek oluşu yaşam standartlarının düşmesine yol açmıştır. Tüm ekonomik ve politik yaklaşımın yıkılmasıyla birlikte geçiş ekonomileri sistemli bir değişime ihtiyaç duymuşlardır. Bu değişimler; sosyalizm altında uygulanan sıkı fiyat kontrollerinin liberalizasyonu, yabancı yatırımların serbestleştirilmesi ve özel mülkiyetler konusunda kanunlar konulmasıdır. Tabii ki sadece bu reformların gerçekleştirilmesi yeterli olmayacaktır. Bruno'nun (1993)'de dediği gibi Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği Ülkeleri'nin temel amacı; kurumsal değişimlerdir. Bunlar ekonomik davranışlar için temel normlar olmalıdır¹¹⁰.

Merkezi planlı ekonomik sistemde, var olan banka sistemi, bütçe süreci üzerinde merkezi bir kontrol gücüne sahiptir. Banka'nın kontrol yetkisi, hükümete harcama birimlerine kaynak aktarması için pratik bir yol sağlamıştır. Geçiş döneminin ilk yıllarında öncelikle bankacılık sisteminin özelleştirilmesine önem verilerek, bankanın bütçe üzerindeki kontrol yetkisi azaltılmıştır. Kontrol mekanizmasının ortadan kalkmasıyla birlikte harcama birimleri, kaynakları biriken ödenmemiş borçlara aktarmıştır¹¹¹.

Bankacılık ve finans sisteminin iyileştirilmesi üç adımda gerçekleştirilmelidir: Bunlar; kurumsal reformların gerçekleştirilmesi, bütçe kısıtlamalarının arttırılması ve borç yönetimi konusuna önem verilmesi olarak sayılabilir. Bu reformların hükümet ile işbirliği içerisinde gerçekleştirilmesi şarttır. Bu alanda yapılan reformlar: Bankaların

---

¹⁰⁸ Hare, "Property Relations and Financial Reforms In Transition Economies", a.g.m., ss. 5-11.

¹⁰⁹ Brada, Josef C., "Privatisation is Transition- Or is it?", Journal of Economic Perspectives, Vol.10, No.2, Spring,1996, s.68.

¹¹⁰ Denizer, a.g.m., s.4.

¹¹¹ Martinez, Vazquez, a.g.m., s. 20.

özelleştirilmesi, ve tek banka sisteminden, döviz kuru ayarlamalarından sorumlu ve ülke içindeki diğer ticari bankalara destek sağlayan merkez bankalarının oluşturulmasıdır¹¹². Stern'e göre geçiş ekonomilerinde, bürokratik engeller, yatırımların oluşmasını engellemektedir. İlk olarak hükümet sorunların farkına varmalı ve çözüme yönelik önlemler almalıdır. Liderler sorunun en fazla olduğu, vergi sistemi ve yönetimi konularına odaklanmalıdır¹¹³.

Geçiş döneminde kurumsal yeniden yapılanmanın sağlanması çok önemlidir. KİT'lerin özelleştirilmesi ve devletin ekonomik aktivitelerdeki rolünün tekrar düzenlenmesi gerekir¹¹⁴.

Sovyet sonrası ülkelerin 1990 yılından itibaren Gayri Safi Yurtiçi Hasıllarında gerileme görülmüştür. Bunu takiben 1990'ların ilk yarısında elde edilen olumsuz tecrübeler sonucunda, yeni önlemler alınmasına karar verilmiştir¹¹⁵:

- Mali disiplinin sağlanması amacıyla tasarrufların arttırılması,
- Vergi sisteminde reformların yapılması,
- Döviz kurunun rekabet ortamı sağlayacak şekilde belirlenmesi ,
- Ticaret liberalizasyonunun sağlanması,
- Özelleştirme ve yeni düzenlemeler yapılarak rekabetçi bir piyasa ekonomisinin oluşturulması,
- İyi tanımlanmış mülkiyet haklarının oluşturulması,
- Bağımsız merkez bankaları, güçlü bütçe kuruluşları, bağımsız ve yolsuzluğun olmadığı bir adalet sisteminin oluşturulması,
- Eğitim,sağlık harcamalarına ağırlık verilmesi.

Görüldüğü gibi yukarıda sayılan maddeler piyasa ekonomisinin tam anlamıyla gerçekleştirilmesine yöneliktir. Alınan bu önlemlerle birlikte geçiş ekonomilerinde refah seviyesinin artacağı beklenmektedir.

---

¹¹² Hare, Paul G., Property Relations and Financial Reforms in Transition Economies. CERT Discussion Paper No.97/11, March 1997.
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=82112#PaperDownload, erişim tarihi: 10.09.2007, s.18.

¹¹³ Stern, a.g.m., s.9.

¹¹⁴ Kolodko, a.g.m., s.4.

¹¹⁵ Kolodko, a.g.m., ss.5-6.

Geçiş ülkelerinde, enflasyonun kontrol altına alınabilmesi için fiyat liberalizasyonunun sağlanması gerekli görülmektedir. Bu önlem derhal uygulamaya konulmuştur. Ardından, döviz kurunun nasıl olması gerektiği konusunda tartışmalar başlamıştır. Eski Sovyet ülkeleri, bu konuda kararlarını vermeden önce ulusal para birimlerini oluşturma yolunu seçmişlerdir. 1992 yılında IMF ülkelere ortak bir para birimi oluşturmaları konusunda baskı yapmıştır. Ancak dağılma sonucu ortaya 15 ayrı merkez bankası çıktığından, bankalar arası koordinasyonun sağlanması çok güç olmuştur¹¹⁶.

Geçiş sürecinde alınan önlemleri iki grupta toplamak mümkündür. İlk grupta sayılabilecek olan reformlar; makro ekonomik istikrar sağlanması, fiyatların serbestleştirilmesi, bütçeden yapılan direkt yardımların azaltılması, tek banka sisteminin bırakılması, yeni firmaların kurulması konusundaki engellerin kaldırılması, küçük ölçüde özelleştirmelere gidilmesi ve sosyal güvenlik sisteminin geliştirilmesidir. Bu önlemler, tüm ülkeler tarafından hızlıca uygulamaya konulmuştur. İkinci gruptaki reformların uygulanmasında, ülkeler arasında farklılıklar olduğu göze çarpmaktadır. Bunlar; büyük çaplı özelleştirmeler, ticari banka sektöründe önemli gelişmelerin sağlanması, etkili bir vergi sistemi ve piyasa merkezli bir hukuk sisteminin kurulmasıdır¹¹⁷.

Ekonomik büyümenin sağlanması konusunda ülkelerin, uluslararası finans kuruluşlarından beklentileri çok fazladır. İçinde buldukları olumsuz ekonomik koşullarla tek başlarına başa çıkamayacaklarını anlayan ülkeler, kuruluşların desteğini görebilmek için hızlı bir şekilde reformları uygulamaya başlamışlardır. Ancak daha sonra da üzerinde durulacağı gibi, Washington uzlaşmasına dayanan önlemler her zaman olumlu sonuçlar getirmemiş hatta bazı ülkeleri krize sürüklemiştir.

1996 yılı Dünya Gelişim Raporunda, sosyal uzlaşmanın öneminden bahsedilmiştir. Geçiş ekonomilerinde, üretimdeki düşüş ve ekonomik büyümedeki eşitsizliklerle başa çıkmak çok zordur. Uzun dönemde bu konularda başarı sağlanabilmesi için sosyal

---

¹¹⁶ Sachs, Jeffrey D., "Economic Transition and The Exchange-Rate Regime", The American Economic Review, Vol.86, No.2, May,1996, ss.147-148.

¹¹⁷ Svejnar, Jan, "Transition Economies: Performance and Challenges", William Davidson Working Paper, Number 415, 2001, <http://www.wdi.umich.edu/files/Publications/WorkingPapers/wp415.pdf>, erişim tar: 12.06.2007, s.1.

uzlaşmanın sağlanması gerektir. Yine aynı raporda, yeniden yapılanma ve tasarruflara daha çok önem verilmesi gerektiğine yer verilmiştir. Sosyal güvenlik sistemi ve ücretler konusunda düzenlemeler yapılmalı, vergi oranları düşürülmelidir¹¹⁸.

Merkezi planlı ekonomik sistemle yönetilme süresi, uygulanan reformların başarısını etkileyen önemli nedenlerden biridir. Diğer Eski Sovyetler Birliği Ülkeleri, Baltık Ülkelerine, Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerine göre daha uzun süre sosyalist rejimle yönetildikleri için, bu ülkelerde, piyasa merkezli kurumların oluşturulması daha uzun bir zaman almıştır. CEE ülkeleri'nde kişi başına düşen milli gelir FSU ülkeleri ile karşılaştırıldığında daha yüksektir, bu durum onlara avantaj sağlamaktadır. Ayrıca Baltıklar ve CEE ülkeleri coğrafi açıdan daha şanslı olmaları nedeniyle, endüstrileşmiş ülkelerle ticari ilişkilerini geliştirmişlerdir. Bazı FSU ülkeleri de doğal kaynak bakımından zengindir. Özellikle, Azerbaycan, Kazakistan, Rusya, Türkmenistan gibi ülkeler buna örnek verilebilir. Bu sayılan genelleştirilmiş ülke özelliklerini avantaja çevirmeyi başaran ülkeler geçiş sürecinde uygulanan reformlardan daha başarılı sonuçlar elde etmişlerdir¹¹⁹. Zaten piyasa ekonomisi temelli reformlar, eğer sistem liberalleşmenin sağlanmasıyla ortaya çıkan kurumsal şokları önleyebilecek temel yapıya sahipse olumlu sonuçlar elde edilir. Bazı yapısal bozukluklar bu reformların üretimde düşüş yaratmasına bile sebep olabilir¹²⁰.

Düşük enflasyon, sabit döviz kuru, finansal istikrar; bir geçiş ekonomisinin hedefleri arasındadır. Amaç; ekonomik büyümenin sağlanması ve yaşam koşullarının iyileştirilmesidir. Ancak yukarıda sayılan hedefleri gerçekleştirmek için uygulanan reformların, birçok geçiş ekonomisinde, başarı sağlayamadığı görülmüştür. Bir ekonomik politikanın başarısı, sadece özelleştirmedeki hız ile ölçülmemelidir. Politikanın verimliliği, piyasada rekabetin oluşup oluşmamasına, milli geliri arttırmasına, bütçe açıklarının azalmasına bağlanmalıdır¹²¹. Ayrıca demokratikleşe uygulanan reformların tamamlayıcısı olduğu için, bu konudaki başarı da göz ardı edilmemelidir.

---

¹¹⁸ Kolodko, a.g.m., s. 12.

¹¹⁹ Fischer and Sahay, a.g.m., s. 10.

¹²⁰ Campos and Coricelli, a.g.m., s. 9.

¹²¹ Kolodko, a.g.m., s. 13-14.

Reformların başarısını etkileyen diğeri bir unsur da, reformların erken veya geç uygulanmasıdır. Edinilen tecrübelerle göre, reformları daha erken uygulamaya koyan ülkelerin üretiminde ilk aşamada düşüşler görülmüştür. Ancak bununla birlikte, ekonomik büyümeyi ilk yakalayanlar yine bu ülkeler olmuştur¹²². Yapısal reformları geç uygulayan ülkelerin, istikrar programlarını uygulama süreci sonunda bütçe açıklarını engelleyemedikleri görülmüştür. Başta Rusya olmak üzere Diğeri Eski Sovyetler Birliğı Ülkeleri'nde bu olumsuz durum yoğun bir şekilde yaşanmıştır. Kamu gelirlerinde önemli miktarlarda düşüşler yaşanırken, giderlerde kesinti yapılmaması sonucunda bütçe açıkları çok artmıştır. Geçiş süreci başladığında, geleneksel vergi sistemi ve kurumsal yapılanma değışikliğe uğradığı için ülkelerin bütçe gelirlerinde düşüşler yaşanmıştır. Reformlar doğrultusunda gerekli görülen yatırım harcamalarının gerçekleştirilmesi de bütçe açıklarının yaşanmasının nedenlerindedir¹²³.

Piyasa ekonomisine yönelik olarak Bretton Woods Kuruluşlarının ülkelere uygulamalarını tavsiye ettiği reformların beklenen sonuçları genel olarak getirmediğı görülmüştür. Bu durum özellikle Sovyet sonrası ülkeler için geçerlidir. Washington Uzlaşmasına dayanan kurumsal gelişmelerin eksikliği böyle olumsuz bir durum getirmiştir. Ancak bu konuda tüm sorumluluğı Sosyalist sisteme yıkmak doğru olmayacaktır. Uygulanan politikaların yanlışlığının da rolü büyüktür.¹²⁴ 1990'lı yıllarda Washington uzlaşmasına dayalı reformlar fiyat istikrarını sağlamada başarı göstermiştir ancak ekonomik büyüme konusunda aynı şeyi söylemek pek mümkün değildir. Uzlaşmanın geçiş ekonomilerinde refah sağlayacağı düşüncesi kısa ömürlü olmuştur. Washington uzlaşması devletin ekonomiye müdahalesi konusunda çok katıdır. Bir süre sonra Post-Washington uzlaşmasının oluşturulmasının gerekliliğı ortaya çıkmıştır. Temelde Washington uzlaşmasından çok farklılık göstermeyen Post-Washington Uzlaşması aşama aşama oluşturulmuştur. Ülkelerin piyasa ekonomisi sürecine çok hızlı bir giriş yapmaları yerine önlemlerin daha ılımlı bir şekilde alınmasını ve bir ülkenin kalkınması için sosyal sermaye kavramının çok önemli olduğunu savunmaktadır. Piyasa

---

¹²² Aslund, Boone and Johnson, a.g.m., s. 227.

¹²³ Fischer and Sahay, a.g.m., s.8-9.

¹²⁴ Kolodko, a.g.m., s. 7.

başarısızlıklarının giderilmesi için neler yapılması gerektiği üzerinde yoğunlaşmaktadır¹²⁵.

Kolodko makalesinde Post-Washington Uzlaşması'nın en önemli amacının kurumsal düzenlemeler konusunda yoğunlaştığından bahsetmektedir. Ancak kurumsal düzenlemelerle istikrarlı bir büyümenin yakalanacağını düşünmektedir. Geçiş ekonomilerinde belirginleşmesi gereken amaç, devleti küçültmek değil, kamu finans sistemini sınırlamak, politika amaçlarını değiştirmektir. Geçiş sürecinde, göz önünde bulundurulması gereken bir başka konu da gelirler politikası ile ilgilidir. Gelir dağılımında adaletin sağlanması çok önemlidir. Geçiş döneminin ilk yıllarında ülkelerde, ortaya çıkan gelir dağılımı eşitsizliği büyük sorunların yaşanmasına neden olmuştur¹²⁶.

Post-Washington Uzlaşması'nın hedefleri şu şekilde özetlenebilir¹²⁷:

- Geçiş ekonomilerinde ancak kurumsal düzenlemelerle ekonomik büyüme sağlanabilir
- Geçiş ekonomilerinde amaç devleti küçültmek değil, kamu harcamalarını sınırlamak, politika amaçlarını değiştirmektir.
- Geçiş sürecinde gelir politikası ve eşit büyüme çok önemlidir. Bu dönemin ilk yıllarında artan gelir dağılımı eşitsizliği, ülkelerde sorun yaratmıştır, bu yüzden devlete mali ve sosyal politikalar açısından önemli görevler düşmektedir.

Merkezi planlı ekonomilerin çözülmesi ve küreselleşmenin hızla yayılmasıyla birlikte, geçiş ekonomilerinin sosyal ve ekonomik alandaki reformlarında devletin rolünün ne olacağı çok merak edilen bir soru olmuştur¹²⁸. Geçiş sürecinde değişimin siyasi, sosyal, boyutlarının yanı sıra ekonomik boyutu daha önemli hale gelmiştir. Bunun temel nedeni üretim araçları mülkiyetinin devlet elinden alınıp piyasaya doğru kaydırılması olmuştur. Ancak; geçiş ekonomileri, piyasa ekonomisi modelini tam olarak

---

¹²⁵ İlker Parasız, İkinci Kuşak Kalkınma Politikaları ve Reformlar: Washington Uzlaşmasından Post-Washington Uzlaşmasına, 1. Baskı, Ezgi Kitabevi Yay., Bursa, 2003, ss. 11-12.

¹²⁶ Kolodko, a.g.m., s. 24.

¹²⁷ Kolodko, a.g.m, ss. 22-23.

¹²⁸ Habib Yıldız, Geçiş Ekonomilerinde Dönüşüm Süreci ve Mali Reformlar, International Manas University, Conference in Economics, 2003, s. 540.

oturtamadığı için devlet ekonomiye müdahale etmeye devam etmektedir¹²⁹. Altay'a göre devletin bu konuda iki temel görevi vardır; bunlardan birincisi, bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin, gelişmiş ülkeler seviyesine getirilmesi, ikincisi de piyasada rekabet ortamının geliştirilmesidir. Aslında böyle bir durum liberal ekonominin temelinde çok da uygun değildir çünkü devlet ülkelerin geçiş sürecinde aktif olmaktadır¹³⁰.

Serbest piyasa ekonomisinde ise devletin sınırlı ekonomik ve sosyal görevleri vardır. Bu görevler şöyle sıralanabilir¹³¹:

- Serbest piyasanın çalışmasını yasalarla güvence altına almak,
- Tam rekabeti işletecek yasal ve kurumsal ortamı oluşturmak,
- Ekonomik istikrarı sağlamak,
- İç ve dış güvenliği sağlamak,
- Piyasanın etkinliğini arttıracak temel altyapı hizmetlerini üretmek,
- Ekonomik etkinlik için sosyal barışı sağlamak,
- Gelir ve servet dağılımında adaleti sağlamak.

Geçiş ekonomilerinde devlet, yeni bir ekonomik sistem kurmakla görevlidir ve bunu piyasa ekonomisi deneyimi olmayan kadrolarla gerçekleştirmek durumundadır. Sosyalist sistemde, ekonomik faaliyetlerin tümü merkezden planlandığından yeni sisteme alışmanın oldukça zor olacağı açıktır.

---

¹²⁹ Altay, “Geçiş Ekonomilerinde Devletin Ekonomik Roller, Görevleri ve KOBİ’lerin Durumu”, a.g.m., s. 3-4.

¹³⁰ Altay, “Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Kamu Maliyesi Sorunları ve Çözüm Önerileri”, a.g.m., s. 16.

¹³¹ Altay, “Geçiş Ekonomilerinde Devletin Ekonomik Roller, Görevleri ve KOBİ’lerin Durumu”, a.g.m., s. 5-6.

II. BÖLÜM

GEÇİŞ SÜRECİNDE IMF VE DÜNYA BANKASI PROGRAMLARININ ROLÜ

Birinci bölümde merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş ile ilgili kavramsal ve kuramsal açıklamalara yer verildi. Çalışmanın bu bölümünde ise, önce dünya ekonomisine yön veren başlıca uluslar arası mali kuruluşlar olarak IMF ve Dünya Bankası'nın temel işlevleri nelerdir bunlar ele alınacaktır. Ardından küreselleşme kavramı ve geçiş süreci arasındaki ilişki üzerinde durulacaktır. Gerek küreselleşme gerek de geçiş sürecinde IMF ve Dünya Bankası'nın önemli bir rolü olduğu bilinmektedir. Söz konusu kuruluşların bu rolü, "Washington Uzlaşması" denen bir mutabakata dayanmaktadır. Bölümün son alt başlığında ise; geçiş sürecindeki ülkelerde IMF ve Dünya Bankası programlarının başarı durumu genel olarak değerlendirilecektir.

I. ULUSLARARASI MALİ KURULUŞLAR OLARAK IMF VE DÜNYA BANKASI'NIN TEMEL İŞLEVLERİ

A. IMF

1. IMF'nin Temel Amaçları ve İşleyişi

Uluslar arası Para Fonu'nun ortaya çıkışı, İkinci Dünya savaşı sırasında ve sonrasında yaşanan ekonomik gelişmelerle yakından ilişkilidir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ülkeler ekonomik dalgalanmalarla sarsılmış ve bu ülkelerde birçok mali kriz meydana gelmiştir. Bunun sonucunda müttefik ülkeler mali krizleri atlatabilmenin yollarını aramışlardır. ABD tarafından White Planı, İngiltere tarafından da Keynes Planı desteklenmiştir. İkisi de çok taraflı ödemeler sistemine yöneliktir. White Planı, Keynes Planı'na göre biraz daha tutucu olup, biri Birleşmiş Milletler İstikrar Fonu, diğeri de Dünya Bankası olmak üzere iki kurumun kurulmasını öngörmüştür. Bu planlar 1944 yılında Bretton Woods'da düzenlenen konferansta

tartışılmış, sonucunda da White Planı'na dayanarak IMF ve Dünya Bankası kurulmuştur¹³².

Uluslararası ekonomik işbirliğini sağlamak için kurulan kuruluşlardan, IMF'nin temel amacı, uluslararası parasal işbirliği'ni oluşturmaktır¹³³. IMF üye ülkelerin dış ödeme açıklarında istikrar sağlama konusuna odaklanmıştır. Genellikle sanayileşmiş ülkelere öncelik vermektedir. IMF, üye ülkelerin kısa dönemli ekonomik sorunlarını çözmeyi kendine hedef edinmiştir. Bu amaçla ülkelerarası parasal işbirliğini ve döviz kurunda istikrarı sağlar ayrıca cari işlemleri düzenler¹³⁴.

IMF'nin temel amaçları şu şekilde sıralanabilir¹³⁵:

- Uluslararası parasal sorunlar üzerinde işbirliği ve dayanışmaya aracılık etmek için sürekliliği olan bir kurum kanalıyla uluslararası parasal işbirliğini geliştirmek,
- Ekonomik politikanın temel araçları olarak bütün üye ülkelerde üretken kaynakların geliştirilmesi ve yüksek istihdam ve reel gelir düzeylerinin korunması ve geliştirilmesine katkıda bulunmak üzere uluslararası ticaretin dengeli bir şekilde büyümesi ve yaygınlaşmasına imkan sağlamak,
- Kambiyo istikrarını sağlamak amacıyla üye ülkeler arasında düzenli kambiyo ilişkilerini sürdürmek ve rekabetçi kambiyo ayarlamalarını önlemek,
- Dünya ticaretinin büyümesine engel oluşturan kambiyo kısıtlamalarını ortadan kaldıracak ve üye ülkelerin karşılıklı ilişkilerini düzenleyecek tarzda bir çokuluslu ödemeler sisteminin kurulmasına yardımcı olmak,
- Ödemeler dengelerinde ortaya çıkacak geçici bozulmaları gidermek amacıyla uluslararası ticaret ve karşılıklı refahı bozacak önlemlere başvurmalarını önlemek üzere üye ülkelere Fon kaynaklarını kullanabilme imkanı sağlamak,

Yukarıda sayılan amaçlara paralel olarak üye ülkelerin uluslararası ödemeler dengelerinde meydana gelebilecek dengesizliklerin derecesini azaltmak ve süresini kısaltmak da IMF'in görevleri arasındadır¹³⁶. 1944 yılında kurulan ve 1946 yılında faaliyete geçen IMF'nin başlıca amaçlarının uluslararası para sisteminde istikrar

---

¹³² Başoğlu, Ölmezoğulları ve, Parasız, a.g.e., s. 133-134.

¹³³ Eğilmez, A. Mahfi, *IMF, Dünya Bankası ve Türkiye*. Creative Yayıncılık, İstanbul, 1997, s.15.

¹³⁴ Başoğlu, Ölmezoğulları, Parasız, a.g.e., s.133.

¹³⁵ Eğilmez, a.g.e, s.22.

¹³⁶ Eğilmez, a.g.e., s.22.

sağlamak, üye olan ülkelerin dış ödeme sorunlarına çözüm bulmak, uluslararası mali krizlere engel olmak olduğuna daha önce de değinilmişti¹³⁷. Hükümetler IMF'ye ekonomik şartları kötüleştğinde başvurmaktadırlar. IMF paketleriyle yeni kaynaklar ortaya çıkmakta, bunlar da ülkelerin ekonomik istikrarsızlıklarını azaltabilmektedirler¹³⁸.

Bir ülkenin IMF'ye üye olabilmesi için Guvernörler Konseyi tarafından belirlenen koşulları kabul etmesi ve bunu açıklaması gerekir. Üye ülkelerin her biri için bir kota belirlenir; ülkeler bu kotalar oranında oy gücüne sahiptirler, IMF'den alacakları mali yardımın göstergesi olan kotalar üye ülkelere tahsis edilecek SDR'lerin (Özel Çekme Hakları) de temel belirleyicileridir¹³⁹.

IMF'nin kredi mekanizması alışılan şekilde borç verme işlemlerinden farklıdır. Bir ülkenin Fon'dan borçlanması, o ülkenin kendi ulusal parasının, istediği diğer bir ülke parasıyla "değiştirilmesi" ya da kendi ulusal parası karşılığında yabancı ülke parasının "satın alınması" şeklinde olur¹⁴⁰.

Fon'dan borçlanacak olan üye ülke, borcunu geri ödeyeceğini taahhüt etmek zorundadır¹⁴¹.

IMF'den borç almak isteyen ülke; genel ekonomik durumunun nasıl olduğunu bildirmek durumundadır, dış ödemeler dengesini gösteren istikrar programı IMF tarafından incelenmektedir. Bu programa niyet mektubu adı verilir¹⁴².

IMF'ye göre, makro-ekonomik politikalar konusunda başarı göstermeyen ülkelere "Gölge Programı" uygulanmaktadır. Bu program henüz kredi anlaşmalarını imzalamadan, IMF ve Dünya Bankası'nın teknik yardımı şeklinde eski Sovyetler Birliği Ülkeleri'ne uygulanmıştır¹⁴³.

"Pek çok borçlu ülkenin hükümeti Washington merkezli kurumlarla çalışmaları çerçevesinde önceliklerini "Politika Çerçevesi Metni"nde (Policy Framework Paper) özetlemek zorunda tutulur.Söz konusu iki kardeş örgüt arasında bu çerçevede net bir görev bölüşümü vardır.IMF, döviz kuru ve bütçe açığı ile ilgili kritik politika tartışmalarına karışırken, Dünya Bankası ülke düzeyindeki temsilciliği

---

¹³⁷ Seyidoğlu, s.568-569.

¹³⁸ Bienen,, Henry S., Gensovit, Mark " Economic Stabilization, Conditionality and Political Stability", International Organization, Vol.39, No.4, Autumn,1985, s.753.

¹³⁹ Başoğlu, Ölmezoğulları, Parasız, a.g.e., s.135.

¹⁴⁰ Parasız, İlker ve Yıldırım, Kemal, *Uluslararası Finansman: Teori ve Uygulama Dışa Açık Makro Ekonomiye Giriş*, 1.Baskı, Ezgi Kitabevi Yay., Bursa 1991, s.115

¹⁴¹ Parasız, Yıldırım, a.g.e., s.115.

¹⁴² Parasız, Yıldırım, a.g.e., s. 116.

¹⁴³ Chossudovsky, a.g.e., s.63.

ile çok sayıdaki teknik kurulu aracılığıyla gerçek reform sürecine çok daha fazla karışır.”¹⁴⁴

IMF'nin kredi verme mekanizmasında “koşulluluk” ilkesi yer almaktadır. Ülkelerin ödemeler bilançosunda denge sağlanması konusu çok önemlidir. Kredi talebinde bulunan ülke bir istikrar paketi hazırlayarak IMF'ye bildirmek durumundadır. IMF, bu istikrar paketini uygun görürse bir stand-by anlaşması imzalanır ve ülkeye istikrar politikalarını gerçekleştirirken mali destek sağlar¹⁴⁵. Bir ülkenin IMF' den kredi almasının ön koşulu; IMF tipi istikrar programına uyum sağlamasıdır. Bu program; dış ödemelerde istikrarın sağlanmasına yönelik para, maliye ve döviz kuru politikalarını içermektedir¹⁴⁶. IMF kredileri genelde kısa vadeli olmaktadır. Ancak dış ödeme açıklarının kapatılması ekonomide yapısal bir değişimi gerektiriyorsa, ya da ekonomide büyüme sağlanması için makro-ekonomik politikaların uygulanmasına ihtiyaç varsa, IMF uzun vadeli krediler de vermektedir¹⁴⁷. Bütçe disiplini, devalüasyon, ticaret liberalizasyonu ve özelleştirme, aynı anda yüzden fazla ülkeye uygulanmaktadır. Üye ülkeler iktisat politikalarından vazgeçip bu yetkiyi Fon'a devretmekte, IMF'nin istediği performansı sağlamayan ülkeler de kara listeye alınmaktadır¹⁴⁸.

IMF tipi istikrar programları, stand-by anlaşmaları aracılığıyla uygulanır. İstikrar politikalarında, döviz kuru IMF'nin kullandığı başlıca araçlardandır. IMF'e göre dış açık ve enflasyonist baskı, toplam talepteki fazlalıktan meydana gelmektedir. Ekonomideki ödemeler dengesizliğinin ortadan kaldırılması için parasal büyüklüklerin istikrarlı olduğu ortamda bütçe kısıtlamasına gidilerek sorun ortadan kaldırılabilir. Sıkı para politikası ile birlikte dar bütçe politikası uygulanarak toplam talep azaltılır. IMF istikrar programının uygulanmasında bütçe politikasına önem verilmesi gerektiğini savunmaktadır Nitekim 1969-78 kesitinde uygulanan 105 istikrar programının 81'inde, yani % 77'sinde bütçe performansının iyileştirilmesi hedef olarak gösterilmektedir”¹⁴⁹.

---

¹⁴⁴ Sönmez, Sinan, *Dünya Ekonomisinde Dönüşüm: Sömürgecilikten Küreselleşmeye*, 1.Baskı, İmge Kitabevi.Yay., Ankara, 1998, s.329.

¹⁴⁵ Sönmez ,a.g.e, s.329.

¹⁴⁶ Parasız, İlker, *Kriz Ekonomisi: Hiperenflasyon ve Yüksek Enflasyonla Mücadelede Ünlü İstikrar Politikaları ve 5 Nisan Kararları*, 2.Baskı, Ezgi Kitabevi Yay., Bursa, 1996, s.98.

¹⁴⁷ Parasız, Yıldırım, a.g.e., s. 115.

¹⁴⁸ Chossudovsky, a.g.e., s. 40.

¹⁴⁹ Sönmez, a.g.e , s.334-335.

IMF tipi İstikrar programları aşağıdaki önlemleri içermektedir¹⁵⁰:

- Paranın devalüasyonu: Bu önlem dış alım- satım gücünün azaltılmasına yönelik olarak alınmaktadır. Amaç ithalatın sınırlandırılmasıdır. Eğer bu yapılmazsa, uluslararası ticarete konu olan malların fiyatları, ticareti yapılmayan malların fiyatlarına göre yüksek olacaktır. Devalüasyon bunun için gereklidir.
- Kamu sektörü harcamalarının azaltılması: IMF özel kesime ağırlık vererek liberalleşmeden yanadır. Kamu harcamaları arttıkça toplam talep de artmakta, talebi karşılamak için devlet para yaratmaktadır. Bu piyasa ekonomisinde istenen bir durum değildir.
- Kamu sektörü gelirlerinin artırılması: Bu önlemle; vergilerin artırılması, sübvansiyonların kesilmesi amaçlanmakta ve bu şekilde kamu gelirlerinde artış sağlanması beklenmektedir. Kamu kesiminin borçlarının azaltılmasını savunan IMF tipi istikrar programları yine toplam talebin azaltılmasını öngörmektedir.
- Sıkı para politikası: Sıkı para politikasıyla enflasyonu engelleme ve toplam talebin kısılması amaçlanmaktadır.
- Piyasa faiz oranlarının yükseltilmesi: Piyasa faiz oranları yüksek tutularak, tasarruf teşvik edilmekte böylelikle toplam talebi azaltarak, sermayenin de yurt içinde kalması sağlanmaktadır.
- Ücretlerin kontrolü: Bu önlemle birlikte; üretim maliyetlerinde azalma böylece mal ve hizmet fiyatlarının uluslararası alanda rekabet edebilir duruma gelmesi hedeflenmektedir.
- Ticaretin liberalleştirilmesi: Ticaretin liberalleştirilmesiyle üreticilerin uluslararası ticarete rekabet edebilmeleri sağlanmaktadır.
- Fiyat kontrollerinin kaldırılması: Yukarıda da değinildiği gibi, IMF tipi istikrar programlarında kamu gelirlerinin artırılmasına yönelik olarak vergi gelirlerinin artırılması hedeflenmektedir. Fiyat kontrolleri kaldırıldığında, bu mallardan alınan vergilerde artış olacaktır. Kamudan sağlanan sübvansiyonların azaltılması da fiyat kontrollerinin kaldırılmasıyla sağlanan bir durumdur.

---

¹⁵⁰ Parasız, *Kriz Ekonomisi: Hiperenflasyon ve Yüksek Enflasyonla Mücadelede Ünlü İstikrar Politikaları ve 5 Nisan Kararları*, a.g.e.,s.98-100.

Geniş kapsamıyla istikrar programları; iç talebi kısıtıcı ve döviz rezervlerini arttırıcı kısa vadeli makro ekonomik düzenlemeler olarak tanımlanabilir¹⁵¹.

2. IMF'nin Üye Ülkelere Sağladığı İmkanlar

IMF üye ülkelere; normal kaynaklar, özel kredi kaynakları, yoksul ülkelere özel kaynaklar ve teknik yardım adı altında kredi vermektedir.

IMF'nin normal kaynakları şu şekilde açıklanabilir;

Rezerv Dilimi Pozisyonu: Bir ülke, ödemeler dengesinde bir sorunla karşılaştığında Fon'da bulunan ulusal parasından, kotası ve daha önce kullanıp da ödemediği miktarlar düşüldükten sonra kalan tutardan kredi kullanabilir¹⁵².

Kredi Dilimi Politikaları: Üye ülkelerin kredi hakları dört dilime ayrılmıştır. Üye ülkelerin kotasının % 25'i, her bir dilimi oluşturur. Kredi talebinde bulunan ülke, ulusal parası ile istenen yabancı parayı satın alır¹⁵³.

Üye ülke, ödemeler dengesinde bir sorunla karşılaştığında, performans kriteri aranmaksızın birinci kredi dilimi olan % 25'lik kısımdan faydalanabilir. Ülke sadece dış ödeme dengesindeki sorunları gidereceğini taahhüt eder. Geriye kalan diğer üç kredi dilimi, yüksek kredi dilimleri olarak adlandırılır. Ülkeler bu imkanlardan yararlanabilmek için performans kriterine tabi tutulurlar. Ülke istikrar programı uygulamalıdır. Geri ödeme süresi 3 ¼ ile 5 yıl arasındadır¹⁵⁴.

Uzatılmış Fon Kolaylığı: Üye ülkenin, yapısal ve makro ekonomik sorunlardan kaynaklanan dış ödeme dengesizliklerini gidermek için verilen, orta vadeli kredilerdir. Kredi ödeme süresi 4 ¼ ile 10 yıl arasındadır¹⁵⁵.

Genişletilmiş Finansman Hesabı: Bu kaynak, genişletilmiş (uzatılmış) fon kolaylığı kaynaklarından finanse edilen ve ek kaynak gerektiren programlar için kullanılır¹⁵⁶.

---

¹⁵¹ Sönmez, a.g.e., s.331.

¹⁵² Eğilmez, a.g.e., s. 42.

¹⁵³ Parasız, Yıldırım, a.g.e., s.117.

¹⁵⁴ Seyidoğlu, a.g.e., s. 574.

¹⁵⁵ Parasız, Yıldırım, a.g.e., s. 118.

¹⁵⁶ Parasız, Yıldırım, a.g.e., s. 118.

IMF'in özel hesaplarından karşılanan kredi kaynakları özel kredi kaynakları olarak adlandırılmaktadır. Bu kaynaklar; Durumlar Hesabı ile Tampon Stok Finansman Hesabı'dır.

Telafi Edici ve Olası Durumlar Hesabı: Bu hesabın telafi edici kısmı, tahıl ithalatının artması, ihracat gelirlerindeki azalma gibi durumlardan meydana gelen ödeme dengesizliklerinin giderilmesi amacıyla kullanılan bir imkandır. Olası durumlar hesabı, ülkeler tarafından beklenmeyen, dış şoklardan kaynaklanan olumsuzlukların giderilmesi için kullanılır. Geri ödeme süresi 3 ¼ ile 5 yıl arasındadır¹⁵⁷.

Tampon Stok Finansman Hesabı: Bu imkan bazı tarım ürünü fiyatlarında istikrar sağlamak amacıyla kullanılır. Kısa vadeliidir. Geri ödeme süresi de 3 ¼ ile 5 yıl arasındadır¹⁵⁸

Yoksul Ülkelere Özel Kaynaklar, IMF'nin üye ülkelere sağladığı diğer bir kaynaktır. Yapısal Uyum Kolaylığı ve Arttırılmış Yapısal Uyum Kolaylığı bu kaynaklarla finanse edilmektedir. Bu krediler geçiş ekonomilerine yardım amacıyla verilmektedir.

Yapısal Uyum Kolaylığı: IMF ve Dünya Bankası'nın işbirliği ile sağlanır. Sürekli dış ödeme sorunları olan ülkeler sağlanan orta vadeli, uygun koşullu bir kredidir. Geri ödeme süresi 5 ½ 10 yıl arasındadır¹⁵⁹.

Arttırılmış Yapısal Uyum Kolaylığı: Bu kredinin özellikleri Yapısal Uyum Kolaylığına benzer, 1980 yılından itibaren uygulanmaya başlamıştır¹⁶⁰.

Teknik Yardım: Özellikle, eski Sovyet Ülkeleri'nin piyasa ekonomisine geçiş sürecini başarılı bir şekilde gerçekleştirmelerini sağlamak için yapılan diğer bir yardım türüdür. Piyasa ekonomisi sisteminin gerekleri olan; makro ekonomik istikrarsızlıkların giderilmesi, fiyatların serbestleştirilmesi, kurumsal düzenlemelerin yapılması gibi reformları içerir. IV. madde konsültasyonları da (üye ülke ekonomisinin düzenli bir şekilde incelenmesi) teknik yardımın amacını içermektedir. Bu yardımlar genellikle üye ülkenin talebi üzerine verilir¹⁶¹.

---

¹⁵⁷ Seyidoğlu, s. 575.

¹⁵⁸ Eğilmez, s.47.

¹⁵⁹ Seyidoğlu, s. 576.

¹⁶⁰ Seyidoğlu, a.g.e., s. 576.

¹⁶¹ Parasız, Yıldırım, s. 121.

B. Dünya Bankası

1. Dünya Bankası'nın Temel Amaçları ve İşleyişi

Dünya Bankası'nın tam ismi; Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası'dır. Savaş sonrası ülke ekonomilerinin kalkınmasını sağlamak amacıyla Bretton Woods Konferansında, IMF ile birlikte kurulmuştur. İkiz kuruluşlar da denilen IMF ve Dünya Bankası'nı birbirinden bağımsız düşünmek imkansızdır. Banka'ya üye olmanın ön koşulu IMF'ye üye olmaktır¹⁶².

Bretton Woods Anlaşması'na göre, Dünya Bankası'nın amacı savaş sonrası yeniden yapılanmayı sağlamaktır¹⁶³. Banka az gelişmiş ülkelere proje hazırlayarak, ülkelerin kalkınmalarına odaklanmıştır. Dünya Bankası, büyümede eşitlik ve yeterli sosyal ve ekonomik gelişme sağlanmasına önem vermektedir. Oysa IMF, genellikle finansal yeterlilik, konvertibilite, mali disiplin, parasal istikrar sağlama gibi konularda ülkelere yardımcı olmaktadır. Ancak bu, her iki politika yaklaşımını, birbirinden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Gelişme politikaları uzun vadeli, istikrar politikaları kısa vadeli. Ekonomik gelişme sağlanmadan istikrarın da sağlanması mümkün değildir. IMF'in mali ve parasal kriterleri kadar Dünya Bankası'nın sosyal-ekonomik gelişim kriterleri de önemlidir¹⁶⁴.

IMF'in programları, ülke ekonomilerinde, ödemeler dengesini ve makro ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla oluşturulur. Üye ülkelerin yüksek enflasyon, genişletilmiş programlardan olan süresi uzatılmış fon kolaylığı (EFF) ve güçlendirilmiş yapısal uyum kolaylığı(ESAF), yapısal önlemleri içerdiğinden ekonomik büyümeye etkileri daha fazladır. Bu programlar, fiyat ve ticaret liberalizasyonu, özelleştirme, bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılması, sübvansiyonların kaldırılması, vergi reformları ve kamu harcamalarının yeniden düzenlenmesi gibi reformları içermektedir. Bu sayılan

---

¹⁶² Eğilmez, a.g.e., s.15.

¹⁶³ Eğilmez, a.g.e., s.15.

¹⁶⁴ Kolodko, a.g.m., s.25.

reformlar, IMF tarafından tek başına yürütülmesi oldukça zor olduğundan Dünya bankası ile yakın işbirliği içerisinde gerçekleştirilir¹⁶⁵.

Dünya Bankası'nın temel amaçları aşağıdaki şekilde özetlenebilir¹⁶⁶:

- Üye ülkelerin, savaşın oluşturduğu yıkıntıların düzeltilmesi de dahil olmak üzere, kalkınma ve yeniden yapılanma çabalarına, verimli sermaye yatırımları kanalıyla yardımcı olmak, gelişme yolundaki ülkelerin kaynaklarının ve verimli imkanlarının geliştirilmesini özendirmek,
- Özel yabancı yatırımlara garanti vermek ya da krediye katılımda bulunmak yoluyla desteklemek; özel sermayenin yetersiz olduğu yerlerde kendi kaynaklarını kullanmak suretiyle destek sağlamak,
- Uluslararası ticareti geliştirmek ve ödemeler dengesi istikrarını sürdürebilmek için kalkınma amaçlı uluslararası yatırımları özendirmek,
- Başka kanallardan sağlanan kredileri yeniden düzenlemek ya da garanti etmek suretiyle daha yararlı ve acil projelerde öncelikle kullanılmasını sağlamak,
- Savaş döneminden barış dönemine geçişte mümkün olan en uygun koşulların sağlanmasına yönelik uluslararası yatırımları yönetmek.

Dünya Bankası'nın üç tür kaynağı vardır¹⁶⁷.

1-Sermaye: Üye ülkelerin sermaye paylarıdır, sermaye payı miktarı ile üye ülkenin oy gücü belirlenir. IMF'de bir üye ülkenin kotası alabileceği kredi miktarını belirlerken, Banka'da bulunan sermaye payları, ülkenin alacağı kredi miktarını etkilemez.

2-Alınan Ödünçler: Banka, tahvillerini doğrudan sermaye piyasasında satışa sunabilir, ticari bankalardan plasman sağlayabilir veya uluslararası örgütlere, merkez bankalarına bono satabilir.

3-Verdiği ödünçlerin geri ödenmesi, faiz ve diğer gelirler: Açtığı kredilerden elde edilen faiz, taahhüt komisyonu gibi gelirler bu grupta sayılabilir. Dünya Bankası tarafından verilen krediler genellikle yirmi yıl vadeli ve geri ödeme süreleri de yedi yıldır.

---

¹⁶⁵ Stanley Fischer, "Applied Economics in Action: IMF Programs", American Economic Review, Vol.87, No.2, May 1997, ss.24-25.

¹⁶⁶ Eğilmez, a.g.e., s. 65.

¹⁶⁷ Başoğlu, Ölmezoğulları, Parasız, a.g.e., s.147-148, Eğilmez, a.g.e., s.70-73.

2. Dünya Bankası'nın Üye Ülkelere Sağladığı İmkanlar

Yatırım Kredileri: Bu kredi, gelişmekte olan ülkelerin yaşam standartlarını yükseltmek amacıyla verilir. Alt yapı proje yatırımlarının, eğitim ve sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesine yönelik projelerin finanse edilmesi bu krediye örnek olarak verilebilir. Ayrıca finanse edilecek projenin ülkenin kalkınmasını olumlu bir şekilde etkilemesi gerekmektedir¹⁶⁸.

Uyum Kredileri: Uyum kredileri, uygulamadaki sistemde bazı değişiklikler yapılması için verilmektedir. Bu kredinin iki çeşidi vardır: Bunlar; yapısal uyum kredileri ve sektörel uyum kredileridir. Yapısal uyum kredileri, bir ülkenin üretimini arttırılması, ticaret liberalizasyonunun sağlanması gibi amaçlarla verilirken, sektörel uyum kredileri de herhangi bir sektör çeşidinde yapılması öngörülen değişiklikler için verilir. Yapısal uyum kredileri IMF'nin ülke için öngördüğü programların desteklenmesi amacıyla da verilmektedir¹⁶⁹.

Karma Krediler: Hem yatırım kredilerinin hem de uyum kredilerinin verilme amaçlarını kapsayan yatırım projeleri için verilmektedir. Dünya Bankası'nın sağladığı diğer kolaylıklar da; proje hazırlama imkanı ve küresel çevre kolaylığıdır¹⁷⁰.

II. KÜRESELLEŞME VE GEÇİŞ SÜRECİNDE ULUSLARARASI MALİ KURULUŞLARIN DEĞİŞEN ROLÜ VE WASHINGTON KONSENSUSU

IMF ve Dünya Bankası 1980'li yıllara gelinceye kadar kuruluş amaçlarına uygun bir şekilde dünya ekonomisinde üstlendikleri işlevleri yerine getirirken, 1980'li yıllarda küreselleşme olarak da ifade edilen ülkeler arası ekonomik ilişkilerin gittikçe daha yoğun ve daha hızlı hale gelmesi söz konusu uluslar arası mali kuruluşların rolünün yeniden tanımlanmasına yol açmıştır. Dolayısıyla 1980 sonrası dönemde uluslar arası mali kuruluşların üstlendikleri bu yeni rolü ve işlevi açıklayabilmek için önce küreselleşme kavramı üzerinde durmak yerinde olacaktır.

¹⁶⁸ Başoğlu, Ölmezoğulları, Parasız, a.g.e., s.148 , Eğilmez, s.75.

¹⁶⁹ Başoğlu, Ölmezoğulları, Parasız, a.g.e., s.148 , Eğilmez, a.g.e., s.79.

¹⁷⁰ Başoğlu, Ölmezoğulları, Parasız, a.g.e., s.149.

Küreselleşme kavramını tek bir tanımla ortaya koymak pek mümkün görünmemektedir. Burada birkaç iktisatçının kavram ile ilgili tanımlamasını vermekle yetinmek daha yerinde olur.

Seyidoğlu'na göre;

“ Küreselleşme ekonomik alanda ülkelerarası mal, hizmet, sermaye, emek, teknoloji akımlarının serbestleşmesi olarak ele alınmaktadır. Buna göre; küreselleşme ekonomik ve mali ilişkilerin serbestleştirilmesi ve böylece ülkelerin daha çok birbirine yakınlaştırılmaları sürecidir”¹⁷¹.

Yeldan ise küreselleşmeyi şu şekilde ele almıştır.;

“ ‘Küreselleşme’ olgusunu ulusal ekonomilerin dünya piyasalarıyla eklemlenmesi ve bütün iktisadi karar süreçlerinin giderek dünya kapitalizminin sermaye dinamikleriyle belirlenmesi olarak yorumlamaktayız”¹⁷².

Paranın konvertibl olması, mal ve hizmetlerin serbestçe hareket edebilmesi, devletin ekonomideki rolünün, özelleştirmeler yoluyla azaltılması küreselleşme olgusunu açıklamaya yardımcı olacaktır. Eroğlu'na göre küreselleşme ile birlikte bir ülkenin kendi iktisat politikasını uygulaması dahi zorlaşmaktadır. Teknolojik gelişmenin yaşanması finansal araçların sayısında artışa, dolayısıyla da finansal hizmetlerin çeşitlenerek yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Böyle bir durumda devlet para ve maliye politikalarını uygulamakta zorlanmaktadır¹⁷³.

Dünyada bugün yaşanan küreselleşme sürecinin ilk kez olmadığı ifade edilmektedir. 18. yüzyılda yaşanan sanayi devriminin yarattığı teknolojik gelişmelerle başlayan 1870-1914 yılları arası küreselleşmenin ilk evresidir. Bu dönemde tüm ticari ilişkilerde altın standardı norm kabul edilmiştir. 1914-1960 yılları arasında birinci ve ikinci dünya savaşları yaşanmıştır. Bu dönemde de ülkeler bağımsızlıklarını kazanma ve yeni ekonomik politikaları geliştirme çabası içerisinde olmuşlardır. 1970’li yıllardan itibaren de ikinci küreselleşme evresi başlamıştır. İki küreselleşme evresinin birbirinden en

---

¹⁷¹ Seyidoğlu, Halil. *Uluslararası İktisat:Teori Politika ve Uygulama*, 11.Basım, Güzem Yay., İstanbul,1996,s.187.

¹⁷² Yeldan, Erinç, *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*, 3.Baskı, İletişim Yay., İstanbul, 2001, s. 24.

¹⁷³ Eroğlu, Nadir, “Finansal Küreselleşme: Devletin Düzenleyici Rolü Üzerine Etkileri” *Küreselleşme İktisadi Yönetimler ve Sosyopolitik Karşıtlıklar*, Der.Alkan Soyak, Om Yayınevi İstanbul 2002 , s.15.

önemli farkı şudur; ilki, “reel bir mal ile altın standardında düzenlenirken, ikinci evre kağıt paraların nominal değişim hareketlerine bağlıdır”. Küreselleşmenin en belirgin özelliği, uluslararası sermaye hareketlerinin serbestçe dolaşabilmesidir¹⁷⁴. Dünyada, küreselleşmeyle birlikte güdülen tek amaç sermayenin karlılığıdır. Sermayenin karlılığıyla birlikte, kaynak dağılımında etkinlik ve dolayısıyla ekonomide refah sağlanacaktır. Bunların gerçekleştirilmesinin tek koşulu serbest piyasa ekonomisinin benimsenmesinden geçmektedir¹⁷⁵.

Biraz önce de değindiğimiz gibi; küreselleşmenin temelinde karlılığı yükseltmek vardır. Karlılığın yükseltilmesi için bütün sınırların zorlanarak yıkılmasında hiçbir sorun görülmemektedir¹⁷⁶. Sermayenin serbestçe dolaşabilmesi, üretim engellerinin kaldırılması, kamunun müdahaleci tavırlarından vazgeçmesi küreselleşmenin getirileridir. Bu süreç ile birlikte ulusal pazarlar tek bir dünya pazarı haline dönüşmüştür¹⁷⁷.

Görüldüğü gibi; küreselleşme süreciye birlikte, piyasa ekonomisi sisteminin benimsenmesinin gerekliliği tam olarak ortaya çıkmıştır. Yine bu süreç ile birlikte az gelişmiş ülkeler uluslararası pazara girebilmek ve gelişmiş ülkelerle rekabet edebilir duruma gelmek için, uluslararası mali kuruluşların yardımına ihtiyaç duymaya başlamışlardır ve dolayısıyla uluslararası mali kuruluşlardan özellikle IMF ve Dünya Bankası'nın rollerinde değişimler yaşanmıştır.

IMF ve Dünya Bankası'nın rollerinde yaşanan değişimin en önemli kaynağını Washington Uzlaşması oluşturmaktadır.

“Piyasa temelli görüşler, 1980’lerden başlayarak IMF, Dünya Bankası ve ABD hazinesi tarafından savunulan temel kalkınma stratejisinde kendini gösteriyordu; bu strateji kimilerince “neo-liberalizm” olarak adlandırılmıştı; bu stratejinin oluşumunda etkin rol oynayan herkes Washington’ da olduğu için “Washington Konsensusu” olarak da anılıyordu”¹⁷⁸

1950’li ve 1960’lı yıllarda uygulanan kalkınma stratejilerinin başarısızlığı sonucunda ekonomideki aşırı devlet egemenliğinin ekonomik büyüme üzerinde önemli

---

¹⁷⁴ Yeldan, a.g.e s. 14-19.

¹⁷⁵ Yeldan, a.g.e., s. 24.

¹⁷⁶ Kazgan, Gülten. *Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri*, 1.Basım, Altın Kitaplar, İstanbul, 1994, s.78.

¹⁷⁷ Ölmezoğulları, a.g.e.,ss.269-270.

¹⁷⁸ Stiglitz, Joseph E., *90'ların Yükselişi: Dünyanın En Parlak 10 yılının Hikayesi*, çev:Aytül Özer ve Barış Güven, 1. Baskı, CSA Global Yay., İstanbul, 2004, s. 229.

ve olumlu etkilere sahip olmadığı ortaya çıkmıştır. Ardından 1989 yılına gelindiğinde Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sosyalist sistemde uygulanan politikalar geçerliliğini tamamen yitirmiştir. Artık Washington Uzlaşması'nın kabul edilmemesi için hiçbir sebep kalmamıştır¹⁷⁹.

1980'li-1990'lı yıllardan itibaren piyasa ekonomisini benimsemeye başlayan ülkelerin çoğunda Washington uzlaşmasına dayanan “kalkınma teorisi ve politikası uygulamaları” başlatılmıştır. Uzlaşmaya dayalı önlemler ülkelerin ekonomik anlamda büyüme sağlayacağı ve refah seviyelerinin artacağı düşüncesini savunmaktadır¹⁸⁰.

. Washington Konsensusu'nda karara bağlanan konular, John Williamson'un 1989 yılında toplayarak listelediği on maddede şöyle özetlenmiştir¹⁸¹

- 1- Mali disiplinin sağlanması,
- 2- Kamu harcama önceliklerinin belirlenmesi (ekonomik getirisi düşük olan harcamaların azaltılması, getirisi yüksek olan harcamaların ve gelir dağılımını iyileştiren harcamaların (eğitim, sağlık) artırılması,
- 3- Vergi reformunun uygulanması,
- 4- Finansal liberalizasyonun gerçekleştirilmesi (İmtiyazlı ödünç alıcılara yönelik düşük faiz oranlarının ortadan kaldırılması, reel faiz oranı verilmesi, faiz oranlarının belirlenmesinin sağlanması),
- 5- Döviz kurları konusunda düzenlemeler yapılması (ihracatta rekabeti arttırıcı tekli döviz kuru uygulamasına geçilmesi),
- 6- Ticaretin liberalleştirilmesi (miktar kısıtlamalarında tarifelere geçilmesi, tarifelerin giderek düşürülmesi),
- 7- Doğrudan yabancı yatırımların teşviki,
- 8- Bazı düzenlemelerin kaldırılması (piyasaya yeni girişleri engelleyen düzenlemelerin kaldırılması, rekabeti engelleyen düzenlemelerin kaldırılması)
- 9- Özelleştirmelerin yapılması (KİT'lerin özelleştirilmesi),
- 10- Mülkiyet haklarının korunması,

---

¹⁷⁹ Parasız, a.g.e., *İkinci Kuşak Kalkınma Politikaları ve Reformlar: Washington Uzlaşmasından Post-Washington Uzlaşmasına*, ss.7-8.

¹⁸⁰ Parasız, a.g.e., *İkinci Kuşak Kalkınma Politikaları ve Reformlar: Washington Uzlaşmasından Post-Washington Uzlaşmasına*, s.7.

¹⁸¹ Parasız, a.g.e., *İkinci Kuşak Kalkınma Politikaları ve Reformlar: Washington Uzlaşmasından Post-Washington Uzlaşmasına*, ss.9-10.

Piyasa ekonomisine geçişte atılacak ilk adım kurumsal düzenlemelerin etkin bir şekilde gerçekleştirilmesidir. Piyasa ekonomisine geçiş süreciyle birlikte, tasarruf oranlarının artırılması ve kamu harcamalarında etkinliğin sağlanması, mülkiyet haklarının devlet elinden özel kesime kaydırılmasına bağlanmıştır. Daha önce de değinildiği gibi de geçiş döneminde alınan önlemler Washington Uzlaşması'na dayanmaktadır ve Uzlaşma'ya dayanan politikaların özünü, liberalleşme, özelleştirme ve eski SSCB ülkelerinde finansal disiplini sağlama gibi konular oluşturmaktadır¹⁸².

Bilindiği gibi; küreselleşme, uluslararası ticaret ve sermaye hareketlerinin tam anlamıyla serbestleştirilerek, mal, hizmet ve üretim faktörlerinin rahatça dolaşımının sağlandığı ortamı ifade etmektedir. 1990'lı yıllara gelindiğinde küreselleşmenin de etkisiyle gelişmekte olan ülkelerin, içinde bulunduğu ekonomik kriz ortamında, IMF ve Dünya Bankası'nın yardımlarına ihtiyaçları olduğu artık yadsınamaz bir gerçek olmuştur¹⁸³. Uluslararası mali kuruluşlar, ekonomik yeniden yapılanma da denilen geçiş sürecinde çok önemli görevler üstlenmişlerdir. IMF ve Dünya Bankası, kapitalist ekonomik sistemin çıkarlarına uygun hareket eden, mali ve ekonomik çıkarları gözetmek amacıyla kurulmuş, düzenleyici kurumlardır¹⁸⁴. Sovyet sonrası geçiş ekonomilerinin liberalleşme süreci uluslararası finans kuruluşları tarafından çok önem verilen bir konu haline gelmiştir. IMF ve Dünya Bankası'na göre, bu dönemde, ilk etapta kurumsal yapılanma geliştirilmeli, ekonomide istikrar sağlanmalıdır. Ayrıca bu kuruluşlar uluslararası entegrasyon ve işbirliğinin sağlanmasına da yardımcı olmaya başlamışlardır¹⁸⁵.

1971 yılından itibaren IMF'de esnek kur sistemi kabul görmeye başlamıştır. Bu yıldan önce % 1'lik bir artış ya da azalış kabul edilirken, sonrasında bu oran % 2.25 seviyesine ulaşmıştır. 1973 yılından itibaren de "gözetimli (kirli) dalgalanma" sistemi uygulanmaya başlamıştır. 1980 yılından itibaren çeşitli ülkelerde yaşanan krizlerle

---

¹⁸² Kolodko, a.g.m., s.2.

¹⁸³ Tokatlıoğlu Mircan Yıldız, *Küreselleşme ve Kamu Hizmetleri*, 1. Basım, Aktüel Yay., Bursa, 2005, s.58-59.

¹⁸⁴ Chossudovsky, Michael *Yoksulluğun Küreselleşmesi: IMF ve Dünya Bankası Reformlarının İyçüzü*, çev: Neşenur Domaniç, 1.Basım, Çiviyazıları Yay., İstanbul, 1999, s.16.

¹⁸⁵ Kolodko, a.g.e., s.24.

birlikte IMF'nin yüklendiği diğer bir görev de finansal sistemin istikrarının korunması olmuştur¹⁸⁶.

Collier ve Gunning'e göre; IMF, 1980'li yılların başlarından itibaren, merkezi planlı ekonomilerin piyasa ekonomisi sistemini benimsemelerine destek olmaya başlamıştır. IMF programları, döviz kuruna uyum sağlama, kamu harcamalarının azaltılması, istikrar tedbirleri, ticaret liberalizasyonu ve fiyat kontrollerinin kaldırılması gibi yapısal reformları içerir¹⁸⁷.

1980'lerin sonlarından itibaren, Dünya Bankası, üye ülkelerin kamu harcamalarının yapısını "Kamu Harcamaları Değerlendirmesi"(Public Expenditure Review –PER) ile izlemeye başlamıştır. Banka'nın amacı kamu harcama maliyetlerinin düşürülmesi ve yoksulluğun azaltılmasıdır. Ayrıca Dünya Bankası kredi verirken, "yoksulluğun hafifletilmesi" koşulunu öne sürmektedir. Bu koşul, bütçe harcamalarına sınırlandırma getirilerek, harcamaların özellikle yoksullar için tekrar gözden geçirilmesine yarar. Bunun için "Acil Sosyal Yardım Fonu" oluşturulmuştur. Yine bu koşula göre; eğitim ve sağlık hizmetleri özelleştirilmelidir. Sosyal harcamaların verimliliği ön plandadır. Sosyal hizmetler, çeşitli sivil toplum örgütleri tarafından gerçekleştirilmeye başlamıştır. İşten çıkarılan kamu çalışanlarının tazminatı da bu fondan ödenmektedir¹⁸⁸.

Bretton Woods kuruluşları olan IMF ve Dünya Bankası, 1990'lı yıllardan itibaren piyasa ekonomisi sisteminin geçiş ekonomileri tarafından tam olarak benimsenmesine daha çok önem vermeye başlamışlardır. Kuruluşların temel amaçlarından hareketle, geçiş ekonomilerinin bu süreci başarıyla tamamlamalarının anahtarı 'kurumsal düzenlemelerin' yapılmasıdır. Doğu Asya Krizlerinden edinilen tecrübeye göre, dengeli bütçe, düşük enflasyon, ekonomik istikrar, serbest ticaret ve yaygın bir özel sektör ancak kurumsal düzenlemelerin yardımıyla gerçekleştirilebilir¹⁸⁹.

IMF, bu dönemde tam liberalizmi savunmaktadır. Ancak bunu geçiş ekonomilerine bir anda kabul ettirmesinin zor olacağı gayet açıktır¹⁹⁰. Önceleri uluslararası kuruluşlar birbirinden bağımsız olarak kararlarını alıp, kredi verirken, sermayenin

---

¹⁸⁶ Başoğlu, Ölmezoğulları, Parasız, a.g.e., s.138.

¹⁸⁷ Collier, Paul, Jan Gunning, Willem, "The IMF's Role In Structural Adjustment", The Economic Journal, Vol.109, No.459, Nov. 1999, s. 637.

¹⁸⁸ Chossudovsky, a.g.e.s.69-70.

¹⁸⁹ Kolodko, a.g.m., s.8.

¹⁹⁰ Başoğlu, Ölmezoğulları, Parasız, a.g.e., s.138.

serbestleşmesi süreciyle birlikte, dünya bankası ve diğer finans kurumlarının kredileri IMF'nin “yeşil ışık'ına” bağlanmıştır. “Bu yeşil ışık da kredi almayı talep eden ülkenin liberalleşme konusunda ne kadar başarı gösterdiğine bağlıdır. Ayrıca Dünya Bankası da geçiş ekonomilerine, yeni ekonomik sistemlerini oluşturma yolunda yaptıkları reformlara destek olma açısından, program kredileri vermeye başlamıştır. Bu krediler projeye bağlı değildir. Yapısal uyum kredileri adı da verilen bu krediler küreselleşme sürecine giren geçiş ülkelerine borçlarını ödemede kolaylık sağlamaktadır¹⁹¹.

IMF'in bütçe açığına ilişkin kuralı, 1990'ların başından itibaren ‘hareketli hedef’ olarak adlandırılmaya başlamıştır; yani ilk önce bütçe açığının GSYİH'nin % 5'i kadar olması istenir. Bu hedef hükümet tarafından gerçekleştirildikten sonra % 3.5'a çekilir. Bu da gerçekleştirildiğinde, IMF tarafından bütçe açığının % 1.5 olması istenir¹⁹².

GATT Anlaşması'nın imzalanması ve 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) kurulmasıyla birlikte artık IMF, Dünya Bankası ve WTO küresel ekonomik sistemin geliştirilmesi için birlikte hareket etmeye başlamışlardır. Aralarında “üçlü yetki paylaşımı” uygulanmaya başlamıştır. Eskiden hukuken bağlayıcı olmayan, IMF ve Dünya Bankası kredileri, ve yapısal uyum programının bir çok maddesi ülkeleri bağlayıcı nitelik kazanmıştır¹⁹³.

III. GEÇİŞ SÜRECİNDE IMF VE DÜNYA BANKASI PROGRAMLARININ

ROLÜ VE BAŞARI DERECESİ

Geçiş sürecinde, bilindiği gibi özel sermaye yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır. IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası mali kuruluşlar, uluslararası finans konularında daha çok görev üstlenmişlerdir. Ülkeleri bazı ekonomik politikaları uygulamaya çağırmışlar bunun karşılığında ülkelere kredi sağlamışlardır. Amaçları; yükselen ekonomilerin, piyasa ekonomisinin gereklerini başarılı bir şekilde gerçekleştirmelerini sağlamaktır¹⁹⁴.

---

¹⁹¹ Kazgan, Gülten, *Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen: Ne Getiriyor?, Ne Götürüyor?, Nereye Gidiyor?*, 1. Baskı, Akdeniz Yay., İstanbul, 1997, s. 114-115.

¹⁹² Chossudovsky, a.g.e, s. 70.

¹⁹³ Chossudovsky, a.g.e., s. 39-40.

¹⁹⁴ Parasız, İlker, *İkinci Kuşak Kalkınma Politikaları ve Reformlar: Washington Uzlaşmasından Post-Washington Uzlaşmasına*, 1. Baskı, Ezgi Kitabevi Yay., Bursa, 2003, s.69.

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, bu ülkelerde hayat standartlarının düştüğü gözlenmiştir. Ortalama gelir düşmüş, yoksulluk artmıştır¹⁹⁵. Geçiş sürecinin başında, ülkelerin çoğu, fiyat liberalizasyonunun sağlanması için çaba göstermişlerdir. Bu ülkelerde enflasyon ya mevcuttur ya da büyük bir tehdit unsuru olarak görülmektedir. IMF tarafından hazırlanan istikrar paketi, ilk olarak 1990 yılında Polonya'da, 1995 yılından itibaren de Türkmenistan dışında tüm ülkelerde uygulanmıştır¹⁹⁶.

Orta ve Doğu Avrupa ile Eski Sovyetler Birliği Ülkelerinin oluşturduğu geçiş ekonomilerinin hepsi, 1990'lı yılların ortalarına gelindiğinde IMF'ye üye olmuştur. Üye olan devletlerin de yine tamamı bu geçiş sürecinde Fon'dan yardım istemiştir. IMF, üye olan geçiş ekonomilerinin piyasa ekonomisine dönük olarak gerçekleştirmek istedikleri reformlara destek olmak üzere 1993-1995 yılları arasında uygulamaya konulan "Sistem Dönüşüm Kolaylığı" adı altında bir kredi vermeye başlamıştır. Bu kredinin diğerlerinden farkı üye ülkeler için daha rahat ödeme şartlarının olması ve yine bu geçiş ekonomilerinden Fon'un beklediği koşulların da daha makul olmasıdır¹⁹⁷.

IMF, toplam talebin kısılarak, ödemeler dengesinin sağlanmasını hedeflemektedir. Ancak yapısal uyumun sağlanması için arza dayalı bir politika benimsenmesi gerekir. Ekonomide büyüme sağlanması, yapısal uyum ile birebir ilişkilidir¹⁹⁸. Makro-ekonomik istikrar programının uygulanmasını, gerekli oldukları söylenen yapısal reformların gerçekleştirilmesi izler. IMF ile Dünya Bankası arasında görev bölüşümü vardır. Gerekli ekonomik reformlar Dünya Bankası tarafından Yapısal Uyum Kredileri ve Sektörel Uyum Kredileriyle desteklenir. Bu başlık altında tartışılan yapısal reformlar paketi, ticaret liberalizasyonu, bankacılık sektörünün kuralsızlaştırılması, devlet işletmelerinin özelleştirilmesi, vergi reformu, tarım alanlarının özelleştirilmesi, yoksulluğun hafifletilmesi ve iyi idare ile ilgili önlemlerden oluşur¹⁹⁹.

---

¹⁹⁵ Paul G. Hare, "Property Relations and Financial Reforms in Transition Economies". CERT Discussion Paper No.97/11, March 1997.

http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=82112#PaperDownload, s.8.

¹⁹⁶ Stanley Fischer and Sahay, Ratna. "The Transition Economies After Ten Years", IMF Working Paper, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2000/wp0030.pdf>, s.6.

¹⁹⁷ Meriç, Metin, "Geçiş Sürecinde Türk Cumhuriyetleri'nde IMF'nin Rolü", <http://web.deu.edu.tr/ab/MAKALE/deu%20MAK/0001.doc.>, s.1.

¹⁹⁸ Sönmez, a.g.e., s. 338-339.

¹⁹⁹ Chossudovsky, a.g.e., s.73.

Daha önce de üzerinde durulduğu gibi, ülkelerin geçiş sürecini başarıyla tamamlamalarına, sürece girerlerken içinde buldukları ekonomik koşulların önemli etkisi vardır.

IMF'e göre Sovyet sonrası ülkelerden yedi tanesi (Moldova, Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan) aşağıdaki dört kuralı uygulamalıdır²⁰⁰:

- Sayılan yedi ülkenin içinde buldukları ekonomik koşullar nedeniyle daha imtiyazlı finansal desteğe ihtiyacı vardır. Ülkelerin borçları azaltılmalı bunun için güçlü reformlar uygulanmalıdır,
- Ülkeler, endüstri açısından geliştirilmelidir, ülkelerde doğrudan yatırımlar yapılmalıdır.
- Ülkelerde, yoksulluğu azaltma programları uygulanmalıdır.
- Uluslararası ve bölgesel kuruluşlardan, teknik yardım, finansal destek ve politika tavsiyeleri alınmalıdır.

Dünya Bankası'nın Araştırma Programları'na göre; geçiş ekonomilerinin OECD ülkeleri ile rekabet edebilir duruma gelmeleri için, teknolojik gelişme sağlamaları şarttır. Ayrıca piyasada rekabet ortamının yaratılması da önemlidir. Bir geçiş ekonomisinde piyasaya yeni giren bir firma, piyasada varolan firmaların etkinliğini arttıracaktır. Yeni firmalar, üretimde verimliliğin sağlanmasını teşvik edebilirler. Rekabet bu şekilde artacaktır. Özel işletmeler, kamu kuruluşlarından daha iyi performans göstereceklerdir. Yine programa göre; doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik gelişmede önemli role sahiptirler. Ülkelerin teknolojik kapasitelerini geliştirmelerine yardımcı olurlar. Geçiş sürecinde, ekonomilerde, sermayeden yatırıma ayrılan payda önemli değişimler görülmüştür. IMF ve Dünya Bankası'nın savunduğu; finansal liberalizasyon, devlet bankalarının özelleştirilmesi, finansal düzenlemelerde gelişme sağlanması gibi reformlara dayanılarak piyasa ekonomisi sistemine uyumu sağlanmıştır²⁰¹.

---

²⁰⁰ Hare, Paul. "Institution Building in the CIS-7: Role of the International Community", a.g.m., s.8.

²⁰¹ European Bank for Reconstruction and Development (EBRD), "What Drives Growth in The Transition Countries?" (<http://www.ebrd.com/pubs/econo/15anni.pdf>), s.4.

IMF, talep artışının bütçe açıklarını arttıracığını savunmaktadır. Harcamalar, gelirlerle orantılı olarak azaltılmalıdır. Bu uygulama, devlet yardımları, kamu kurumlarının bütçe açıkları, kamu çalışanlarının sayıları, kamu ücretleri ve hükümetin yatırım harcamaları azaltılarak yapılmalıdır²⁰².

IMF, geçiş sürecinde önemli roller üstlenmiştir. IMF programları uygulandığında, ekonomide istikrar ve büyüme sağlanıp sağlanmadığı konusu tartışılmaya değerdir. IMF programları bazı kesimlerce başarısız görülmekte ve yerine alternatif programların üretilmesi gerektiği savunulmaktadır²⁰³. IMF ve Dünya Bankası tarafından öngörülen istikrar önlemleriyle bütçe açığı ve ödemeler dengesi sorunlarının çözümü hedef alınmaktadır²⁰⁴. Geçiş ekonomilerinin piyasa ekonomisi sistemine entegre olma sürecinde IMF ve Dünya Bankası, üye ülkelere çok destek olmuştur. Bu ikiz kuruluşların kredi verirken istedikleri koşullar arasında kredilerin kullanıldığı yatırımların verimli olması da mevcuttur. Bu kriter tam anlamıyla yerine getirilmediği için, IMF ve Dünya Bankası'nın istediği noktaya gelemediği görülmektedir. Konumuz olan ekonomilerin geçiş sürecinin başlarında piyasa ekonomisinin gereklerini yerine getirmek için büyük miktarlarda borçlandıkları ve bu borçları da ödeyemedikleri için tekrardan borçlanarak ekonomilerinin darboğaza sürüklendiği görülmektedir²⁰⁵.

Sovyet sonrası ülkelerde uygulanan reformlarla birlikte, piyasa yapılanmasında önemli gelişmeler sağlanmıştır. Ancak geniş çaplı özelleştirme, fiyatların serbestleştirilmesi, döviz kuru gibi konular göz ardı edilmiştir. Bu ülkelerde, finansal kuruluşlar hala gelişmelerini tamamlayamamışlardır. Adalet sisteminde bazı aksaklıklar görülmektedir; yürütme ile yargı birbirinden net çizgilerle ayrılmamıştır. Ayrıca düşük ücret uygulamaları, yolsuzluğa sebep olmuştur²⁰⁶.

---

²⁰² Bienen, Henry S, Mark Gensovitz “ Economic Stabilization, Conditionality and Political Stability”, International Organization, Vol.39, No.4, Autumn,1985, ss.736-737.

²⁰³ Fischer, Stanley, “Applied Economics in Action: IMF Programs”, a.g.m., s.26.

²⁰⁴ Chossudovsky, s. 65.

²⁰⁵ Meriç, a.g.m., s.2.

²⁰⁶ Hare, Paul. “Institution Building in the CIS-7: Role of the International Community”, a.g.m., s.9.

IMF paketlerinin amaçlarında bazı sapmalar hükümetlerin kontrolü dışında meydana gelebilir²⁰⁷. Dünya Bankası'nın da amaçları ile uygulamaya koyduğu programlar her zaman tutarlılık göstermemiştir. Yoksullukla mücadele ve çevre korumacılığını ön planda tutan Dünya Bankası, hidro-elektrik ve tarımsal sanayi projelerine destek vermesi hem birçok insanın zorla farklı yerlere göç etmesine hem de çevre kirliliğine yol açmıştır²⁰⁸.

IMF programları, döviz kuruna uyum sağlama, kamu harcamalarının azaltılması, istikrar tedbirleri, ticaret liberalizasyonu ve fiyat kontrollerinin kaldırılması gibi reformları içermektedir. Ancak uygulanan reformlardan, kamu harcamalarının azaltılması, yoksul ülkelerde eğitim ve sağlık konularına zarar vermiştir²⁰⁹. IMF tipi istikrar programlarının uygulanması sonucunda, enflasyon oranlarında düşüşler görülmüştür. Mali açıklar azalmıştır. IMF'in yapısal reformlarını uygulayan Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri'nde milli gelirin artması göz çarpmaktadır. Ancak eski Sovyet Ülkeleri'nin IMF'nin programlarını olması gereken koşullarla gerçekleştirememeleri bu konuda aynı başarıyı gösterememelerine neden olmuştur. Eski SSCB ülkeleri arasında yer alan Türk Cumhuriyetleri'nin bütçe açıkları fazla olduğundan, bu açıkları finanse edebilmek için dış borçlanmaya ağırlık vermişlerdir²¹⁰.

IMF ve Dünya Bankası yardımları, verimli yatırımlara yönlendirilmediğinden, bu verilen kredilerin ülke ekonomilerine tamamen olumlu etkisi olduğunu söylemek pek de mümkün değildir. Örneğin; uyum kredileri, kaynakların ülke dışına kaymasına yol açarak yoksul ülkelerin, diğer ülkelere tüketim malları ithal etmesine neden olmaktadır. Bu gibi durumlar, ekonomilerde durgunluk, ödemeler dengesinin bozulması ve borç yükünün artması gibi olumsuz sonuçlar getirmiştir²¹¹.

IMF ve Dünya Bankası'nın, tüm bu olumsuzlukların yanında, geçiş sürecine kötü ekonomik koşullar içerisinde giren ülkelerin, özellikle enflasyon sorunlarının çözümüne ve ekonomide geçici de olsa büyüme sağlamalarına yardımcı oldukları söylenebilir.

---

²⁰⁷ Bienen, Henry S, Gensovitz, Mark, "Economic Stabilization, Conditionality and Political Stability", 753.

²⁰⁸ Chossudovsky, a.g.e., ss. 37-38

²⁰⁹ Collier, Gunning, a.g.m., s.635.

²¹⁰ Meriç, a.g.m., s.4.

²¹¹ Chossudovsky, a.g.e, s. 62.

Nitekim, 1990'lı yılların ortalarından itibaren Ermenistan, Azerbaycan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın büyüme oranlarında artış görülmüştür²¹².

Dünya Bankası'nın 2006 yılı geçiş raporuna göre; eski Sovyetler Birliği Ülkeleri'nde mal fiyatları yüksek tutularak kar sağlanmıştır. Finans sektörlerinde artış sağlanmıştır ancak hala kurumsal reformların ihtiyacı hissedilmektedir. Yabancı bankaların geçiş ekonomilerine giriş yapmasıyla birlikte bankacılık sektöründe gelişme sağlanmıştır. Son yıllara bakıldığında kar oranlarının, iyi yatırım imkanları sayesinde arttığı görülmektedir²¹³. Uygulanan istikrar paketleriyle birlikte, 1998 yılından itibaren ülkelerin çoğunda enflasyon oranları tek haneli rakamlara düşürülmüştür. Ortalama olarak, CEE Ülkeleri , FSU ülkelerine göre daha düşük enflasyon oranlarına sahiptir. Ayrıca bu konuda, CEE ülkeleri arasında da farklılıklar göze çarpmaktadır. Reformları erken uygulamaya başlayan ülkeler enflasyonu düşürerek ekonomik büyüme sağlama konusunda daha başarılıdırlar²¹⁴

---

²¹² Hare, Paul. "Institution Building in the CIS-7: Role of the International Community", a.g.m, s. 18.

²¹³ EBRD, "Transition Report", <http://www.ebrd.com/country/azer/index.htm>, ss..3-10

²¹⁴ Stanley , Sahay, a.g.m., s.6.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAJYCAN'DA PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ VE IMF VE DÜNYA BANKASI'NIN GEÇİŞ SÜRECİNDEKİ ROLÜ

Çalışmamızın bu bölümünde, Azerbaycan'ın piyasa ekonomisine geçiş süreci ve geçiş sürecinde başlıca uluslararası mali kuruluşlar olarak IMF ve Dünya Bankası'nın nasıl bir rol oynadığını ele almak istiyoruz. İlk olarak Azerbaycan ekonomisinin geçiş öncesi dönemdeki durumunu ortaya koymaya imkan veren genel ve sektörel bir değerlendirme yapılacaktır. Daha sonra, 1991 yılında bağımsızlığını kazanan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin piyasa ekonomisine geçiş için ilk girişimlerine ve 1990'ların ortalarına doğru uluslararası mali kuruluşlardan IMF ve Dünya Bankası'na üye olan ülkenin bu kuruluşlarla olan ilişkilerine yer verilecektir. Geçiş sürecine olumsuz ekonomik koşullar içerisinde giren Azerbaycan, IMF ve Dünya Bankası kredilerinden geniş ölçüde yararlanma olanağı bulmuştur. Verilen krediler karşılığında uygulamaya giren programların genel çerçevesine değinildikten sonra; son olarak da bu kuruluşlardan Azerbaycan ekonomisine sağlanan krediler tek tek incelenecektir.

I. GEÇİŞ ÖNCESİ AZERBAJYCAN EKONOMİSİNİN DURUMU

A. Genel Durum

Daha önce de üzerinde durulduğu gibi, piyasa ekonomisine geçiş sürecinin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi ülkelerin geçiş sürecine giriş koşullarıyla birebir ilişkilidir. Sovyetler Birliği'nin Azerbaycan'a bu açıdan bıraktığı problemlere değinerek, 1991 yılı itibarıyla Azerbaycan'ın yaşadığı ekonomik bunalımın nedenlerinin daha iyi bir şekilde anlaşılabilceğini düşünüyoruz Sözü edilen problemler şunlardır²¹⁵:

---

²¹⁵ Hesenov, Rasim, "Azerbaycan'ın İqtisadi İnkişaf Paradigması ve İqtisadi Tehlükesizlik Konsepsiyasının Seçimi"Meşveret Bülleteni, no:7(43).Bakı,Oktaybr-2001, ss. 6-8'den aktaran Osman.

- Ekonomik yapı sağlıklı bir görünüm arzmemektedir,
- Üretim gücünün bölgesel ve sektörel dağılımının dengeli olmadığı görülmektedir,
- Üretilen malların hem kalitesi düşüktür hem de kişi başına düşen miktarı Sovyetler Birliği ortalamasının yarısı kadardır. 1990'lı yılların başlarında Azerbaycan'da tüketimin sadece %50'si iç üretimden sağlanabilmiştir,

- Ekonomik yapının sağlıklı olmaması sonucunda Azerbaycan'ın dış ticaretinde, 1980'li yılların sonlarında ihracat ithalattan %30-40 fazla olmuştur. Ekonomik bakımdan olumlu değerlendirilmesi gereken bu konu, ülkenin alan ve coğrafi konumunun uygun olmaması bakımından istenmeyen bir durumdur. Şöyle ki, hammadde ve ara malların ihracatın %55-60'ını teşkil etmesi, genelde ise ithalat ve ihracatın %45-50'sinin Rusya ile gerçekleştirilmiş olması, daha sonra ekonomik kalkınmanın dengesinin bozulmasına neden olmuştur.

Genel olarak Türk Cumhuriyetleri sahip oldukları sanayi, hammadde, özellikle petrol ve kimya sanayi teknolojileri, yedek parça bakımından Rusya'ya bağımlı olarak yaşamışlardır²¹⁶. Bu durum da ülkelerin bağımsızlık sonrası teknolojik açıdan geri kalmalarına yol açmıştır²¹⁷.

Merkezi planlı ekonomik sistem zamanında, birçok endüstriyel ve tarımsal ürün ihracatı doğrudan diğer Sovyetler Birliği Ülkeleri'ne yapılmaktayken, sistemin yıkılmasıyla birlikte Azerbaycan bu pazarlarını kaybetmiştir ve hemen ardından da ülkede ekonomik krizler yaşanmaya başlamıştır. Bağımsızlık sonrası dönemde para ve maliye politikalarının zayıflığı, bütçe açıklarına ve hiperenflasyona yol açmıştır. Bu yaşanan olumsuzluklara bir de Ermenistan ile yaşanan savaş eklenince durum iyice kötüleşmiştir²¹⁸. Savaş sonunda tarımsal üretimde % 20'lik bir azalma meydana gelmiştir. Ekonomide yaşanan olumsuzlukların diğer bir göstergesi de 1990 ve 1995

---

²¹⁶ Aras, Nuri , Süleymanov, Elçin, *Azerbaycan Ekonomisi ve Yatırım İmkanları*, TÜSİAB Yay.Bakü 2007, s.23.

²¹⁷ Mütercimler, Erol, *21. Yüzyılın Eşiğinde Uluslararası Sistem ve Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Modeli*, Yön Matbaacılık, İstanbul, 1993, s. 298.

²¹⁸ Navaret, Giorgia Barba, *Azerbaijan Trade and Trade Facilitation Review*, "Governance Finance and trade division East and Central Asia Department", Final Draft March 2003, s.13.

yılları karşılaştırıldığında, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla oranında % 60'lık, endüstriyel üretimde % 70 'lik, tarım üretiminde % 48'lik düşüşlerin yaşanmasıdır²¹⁹.

1996 yılına kadar ülke ekonomisinin karakteristik özellikleri şu şekilde özetlenebilir²²⁰:

- GSMH'da kayda değer düşüşlerin yaşanması,
- Yüksek enflasyon,
- Yüksek bütçe açığı,
- Milli paranın ciddi derecede devalüasyonu,
- Büyük ölçüde işsizlik sorunu,

Azerbaycan'da geçiş sonrası ilk yıllarda yaşanan ekonomik krizin temel sebepleri; SSCB'nin bir bütün olarak ekonomik sisteminin dağılması, piyasa ekonomisine geçiş reformlarının Azerbaycan'da gecikmesi, ülkede yaşanan siyasi istikrarsızlıklar ve Ermenistan'la yapılan savaşın olumsuz etkileri şeklinde özetlenebilir.²²¹

Sovyetler Birliği'nin son zamanlarında uygulanan, Perestroika ve Glastnost politikaları beklendiği gibi olumlu sonuçlar getirmemiş aksine merkezi planlı ekonomik sistemin çöküşünü hızlandırmıştır²²². Sistemin çökmesiyle birlikte bağımsızlığını daha 1920 yılında kaybeden, ancak yaklaşık 71 yıl sonra tekrar istiklaline kavuşan Azerbaycan Cumhuriyeti, merkezi planlı ekonomiden tamamen sıyrılıp, serbest piyasa ekonomisine geçiş yapmak için diğer eski Sovyetler Birliği Ülkeleri gibi büyük çabalar sarfetmiştir²²³.

---

²¹⁹ The Republic of Azerbaijan to State Committee For Management of State Property, "10 years of Privatization in Azerbaijan Progress and Prospects", Baku 2006, (<http://state-property.gov.az/index.php?long=en&p=100>, erişim tarihi:08.08.2007.

²²⁰ The Regional Economic Working Group "Azerbaycan Raporu" (<http://www.american.edu/cgp/trackz/T2countryReports/azericountry-tr.pdf>, erişim tarihi:09.10.2007,s.5.

²²¹ The Regional Economic Working Group, "Azerbaycan Raporu" <http://www.american.edu/cgp/trackz/T2countryReports/azericountry-tr.pdf>, erişim tarihi:09.10.2007s.5.

²²² Artam, Atila, Türk Cumhuriyetleri'nin Sosyo-Ekonomik Analizleri ve Türkiye İlişkileri, Yıldız Matbbacılık Yay. İstanbul, 1993, s.7.

²²³ Aras, Süleymanov, *Azerbaycan Ekonomisi ve Yatırım İmkanlar*, a.g.e., s. 12.

Sovyetler Birliği'ne bağlı Türk Cumhuriyetleri'nde genel olarak bakıldığında, merkezi planlı ekonomik sistem zamanında, sermaye birikimine önem verildiği söylenebilir.²²⁴

Fakat bu bölgeler Rusya'nın sömürüsü altında bulunduğundan dolayı sermaye birikimi de sömürgecilik ilkelerine uygun olarak yerine getirilmişti. Bu cumhuriyet ve bölgelere gerektiği kadar sermaye dağıtılamamış, aksine onların kazandıkları paralar diğer bölgelere ve özellikle Rus bölgelerine yöneltilmiştir.²²⁵

Merkezi planlı ekonomik sistemin geçerli olduğu yıllarda, Azerbaycan açısından bakıldığında sanayi tesislerinin tamamının Sovyetler Birliği'nin ihtiyaçları doğrultusunda kurulmuş olduğu görülür.

SSCB döneminde Azerbaycan ekonomisi öncelikli olarak tarıma dayalıdır. Kendi sanayisini kurup, geliştirme konusunda başarılı olamamıştır. O dönemde Azerbaycan sanayi tesisleri teknolojik açıdan çok geri kalmış tesislerdir. Doğal kaynaklar bakımından zengin olan Azerbaycan' da çıkarılan petrol ve madenler işlenmek için yurtdışına gönderilmektedir.²²⁶ Hammadde bakımından çok zengin olan Azerbaycan, sahip olduğu bu zenginlikleri kendi teknolojisi yeterli olmadığından, dışarıya çok ucuza satmakta, daha sonra bu hammaddeleri işlenmiş olarak geri almaktadır. Bu da ülke ekonomisini olumsuz olarak etkilemektedir.²²⁷

Azerbaycan'ın, Sovyetler Birliği'ne bağlı olarak varlığını sürdürmekte olduğu, bağımsızlık öncesi son yirmi yıllık dönemi değerlendirilirse; ülkenin kalkınma seviyesinin yüksek ancak istikrarsız olduğu söylenebilir. rnek verilecek olursa; 1960-70 yılları arasında ortalama ekonomik büyüme oranı % 5.2 iken, 1970-80 yıllarında % 7.4'e yükselmiştir. 1980-90 yılları arasında ortalama ekonomik büyüme oranı azalma eğilimi içerisine girmiştir. Ekonomik büyümede, 1981-85 yıllarında % 4.9, 1986-90 yılları arasında da % 5.6 oranı kadar düşüş yaşanmıştır.²²⁸

---

²²⁴ Uludağ, İlhan, Mehmedov, Salih, *Sovyetler Birliği Sonrası Bağımsız Türk Cumhuriyetleri ve Türk Gruplarının Sosyo-Ekonomik Analizi Türkiye ile İlişkileri*, 2.Basım, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği(TOBB) yayını, Minpa Matbaacılık, İstanbul 1992, s. 127.

²²⁵ Uludağ, Mehmedov, a.g.e., s.127.

²²⁶ KOSGEB, " Azerbaycan İmalat Sanayi ve Dış Ticaret Profili, 2001, <http://www.kobinet.org.tr/hizmetler/bilgibankasi/ekonomi/BKE/ulkeraporlari/Azerbaycan.pdf>, erişim tar:06.06.2007, s.1.

²²⁷ Uludağ, Mehmedov, a.g.e., s. 27.

²²⁸ Aras, Süleymanov, *Azerbaycan Ekonomisi ve Yatırım İmkanları*, a.g.e., s.19.

B. Sektörel Durum

Azerbaycan ekonomisi, petrol ve gaz üretimi, petrol rafinerisi, mühendislik, maden bilimi, gıda endüstrisi, hayvancılık ve tarıma (pamuk,ipek, çay, tütün, şarap, sebze ve meyve) dayalıdır²²⁹.

Tablo 4: Üretim Hacmi ve GSYİH İçerisindeki Yerleri 2004 yılı (Sektörel olarak)

- Endüstri - 15,949.6 milyar manat (38.1 % of GSYİH)
- Tarım - 4,789 milyar manat (11.4 % of GSYİH)
-İnşaat- 5,438.5 milyar manat (13 % of GSYİH)
- nakliye - 2,939.2 bln man (7 % of GSYİH)
- haberleşme - 1,026.9 milyar manat (2.5 % of GSYİH)
- toptan ve perakende ticaret - 3,166.1 milyar manat (7.6 % of GSYİH)
- sosyal hizmetler - 5,224.4 milyar manat (12.5 % of GSYİH)

Kaynak: <http://www.mfa.gov.az/eng/foreign>

Tarım ve hayvancılık, Azerbaycan ekonomisinde, petrolden sonra ikinci önemli ekonomik sektörü oluşturur. Azerbaycan nüfusunun yaklaşık % 40'ı, bu sektörde çalışma alanı bulmaktadır. SSCB döneminde de Azerbaycan'da tarım çok önemli bir yere sahip olmuştur²³⁰. Tarım ürünleri denildiğinde akla buğday, pamuk, tütün, çay, zeytin, sebze ve meyve gelmektedir. Ülkenin kendisine yetecek miktarda tahıl üretimi vardır. Azerbaycan 1920 yılında bağımsızlığını kaybetmesiyle tarımsal alanların özel mülkiyeti de sona ermiştir. Tarımsal alanlar kolhoz (kollektif işletmeler) ve sovhoz (devlet işletmeleri) adı verilen devlet mülkiyetindeki kooperatiflere devredilmiştir. Ürünlerin ne şekilde üretileceği konusu tamamen merkezi yönetimin insiyatifindedir²³¹.

²²⁹ OECD global forum on international investment New horizons and policy challenges for foreign direct investment in the 21st Century 26- 27, "Foreign Direct Investment in Azerbaijan" 2001, <http://www.oecd.org/dataoecd/24/17/2422494.pdf>, erişim tarihi:22.09.2007, s.1.

²³⁰ Şen, Esin, "Azerbaycan Cumhuriyeti Ülke Profili", 2005, <http://www.igeme.gov.tr/tur/rapor/ulke/Azerbaycan.pdf>, erişim tarihi: 10.10.2007, s. 6.

²³¹ Aras, Süleymanov, *Azerbaycan Ekonomisi ve Yatırım İmkanları a.g.e.*, s. 95.

SSCB'nin dağılması bu kooperatiflerin de ortadan yavaş yavaş kalkmasına sebep olmuştur.1995 yılından itibaren ekonomik alanda istikrarın sağlanmaya başlamasıyla birlikte tarımsal alanda da reform uygulamaları hız kazanmıştır²³². Bu dönemde Tarım Reformu Kanunu ve toprak reformuna yönelik hukuki düzenlemeler yapılmış ve bununla birlikte sovhoz ve kolhoz sayıları azalmış, aile çiftliklerinin sayısında artışlar görülmüştür²³³.

Bağımsızlık sonrası büyük baş hayvancılığı yetiştiriciliği önem verilen sektörlerden bir diğeri olmuştur. 1991 sonrasında 1998 yılına kadar olan dönemde bu sektörde gerilemeler yaşanmıştır. Daha sonra tekrardan bu sektörde artışlar meydana gelmiştir ve hayvansal üretim özel çiftliklerce gerçekleştirilmeye başlanmıştır²³⁴.

Tablo 5: Tarım Alanları

<i>Alanlar</i>	<i>Toprak Rezervleri (bin hektar)</i>	<i>%'si</i>
Toplam Arazi	8641	100
Tarıma Elverişli Alan	4588	53.1
Sulanması Mümkün Alan	3200	37
Ekin Alanı	1622	18.8
Ormanlar	1037	12
Erozyona Uğrayan Alan	3610	41.8

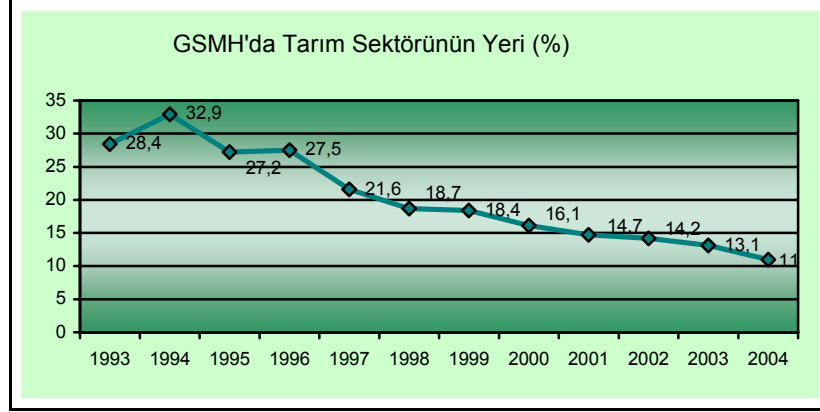
Kaynak: Aras, Süleymanov, *Azerbaycan Ekonomisi ve Yatırım İmkanları*, s.108.

²³² Şen, a.g.m., s.6.

²³³ Aras, Süleymanov, *Azerbaycan Ekonomisi ve Yatırım İmkanları*, a.g.e., s. 96.

²³⁴ Aras, Süleymanov, *Azerbaycan Ekonomisi ve Yatırım İmkanları*, a.g.e., s.104.

Şekil1

Kaynak: Aras ve Süleymanov, *Azərbaycan Ekonomisi və Yatırım İmkanları* s.110.

Tablo 6: Tarım Ürünleri Üretimi (bin ton)

Yıllar	Tahıl	Pamuk	Tütün	Üzüm	Çay
1990	1413.6	542.9	52.9	1196.4	30.7
1991	1346.4	539.7	57.3	1125.6	26.6
1992	1337.2	336.3	52.3	607.0	22.6
1993	1147.9	284.5	44.9	411.3	24.0
1994	1039.2	283.7	20.8	313.8	19.4
1995	921.4	274.1	11.7	308.7	9.4
1996	1018.3	274.4	11.2	275.0	3.0
1997	1127.1	124.6	15.1	145.3	1.6
1998	950.3	112.9	14.6	144.2	0.9
1999	1098.3	96.8	8.6	112.5	2.7
2000	1540.2	91.5	17.3	76.9	1.1
2001	2016.1	83.6	12.7	68.1	1.4
2002	2195.7	80.4	3.3	62.1	1.4
2003	2057.8	99.6	4.7	65.0	0.9
2004	2158.2	135.7	6.5	54.9	1.0

Kaynak: Aras ve Süleymanov, *Azərbaycan Ekonomisi və Yatırım İmkanları* s114.

Yukarıdaki tabloda yer alan tarım ürünlerinin, son iki yıl hariç, yıldan yıla üretim düzeyinin daha çok düştüğü görülmektedir

Tablo 7: Tarım Ürünleri Üretimi (bin ton)

Yıllar	Şeker Pancarı	Patates	Sebze	Meyve
1990	-	185.2	856.2	367.4
1991	-	179.9	805.3	498.3
1992	19.8	156.0	555.1	400.9
1993	11.6	152.2	487.8	346.4
1994	17.8	150.3	482.9	323.5
1995	28.1	155.5	424.1	324.4
1996	40.1	214.6	570.0	321.2
1997	33.7	223.4	495.4	330.9
1998	41.4	312.5	502.3	390.6
1999	42.2	394.1	670.8	436.5
2000	46.7	469.0	780.8	477.0
2001	41.3	605.8	916.4	497.5
2002	115.8	694.9	974.6	516.8
2003	84.6	769.0	1046.3	572.1
2004	156.8	930.4	1076.2	420.4

Kaynak: Aras ve Süleymanov, *Azərbaycan Ekonomisi və Yatırım İmkanları*, s.116

Tablo 7’de ise üretimi artan tarım ürünleri ile ilgili bilgiler yer almaktadır. 2000-2004 yıllarını kapsayacak şekilde, beş yıl içinde patates üretimi 3 kat, sebze üretimi 2 kat, meyve üretimi %30 artmıştır.

Tablo 8: Hayvancılık Ürünleri Üretimi

Yıllar	Et (bin ton)	Süt (bin ton)	Yumurta (milyon)
1990	175.5	970.4	985.3
1991	153.5	947.7	958.2
1992	112.7	850.4	812.2
1993	92.5	798.5	584.5
1994	84.4	783.7	494.0
1995	82.0	826.5	455.8
1996	85.7	843.3	477.3
1997	90.5	881.5	492.4
1998	99.9	946.5	509.0
1999	104.6	993.4	526.3
2000	108.7	1031.1	542.6
2001	114.1	1073.7	555.5
2002	124.6	1119.9	561.6
2003	134.4	1167.8	670.6
2004	154.5	1213.7	829.4

Kaynak: Aras, Süleymanov, *Azərbaycan Ekonomisi və Yatırım İmkanları*, s.116

Azerbaycanda petrol önemli bir yere sahip olduğundan, sanayi sektörü de kimya, petro-kimya, makine ve imalat sektörü tarafından oluşturulmaktadır²³⁵. Azerbaycan’da petrol, doğal gaz ve yan ürünleri sanayi çok gelişmiştir. Bunun yanında metalik madenlerin (bakır, çinko, kurşun, alüminyum, demir) üretimi ve hammadde kaynaklarına bağlı olan yan sanayi de yaygındır²³⁶. Azerbaycan ekonomisinde bütçe gelirlerinin en önemli kısmını da yine petrol gelirleri oluşturmaktadır. Özellikle özelleştirme uygulamaları ile birlikte ülkeye girişi sağlanan yabancı sermaye yatırımlarının çok önemli bir kısmı petrol sektörüne yapılmaktadır²³⁷.

Ayrıca “ sanayi potansiyelinin % 20’lik kısmını petrol işleme makinaları üretim sektörü ve bağlı makina-inşaat sektörü oluşturmaktadır. Petrol işleme makinaları üretimi Azerbaycan’ın en eski ve ana sanayi dalıdır. SSCB döneminde bu sektör, SSCB ihtiyaçlarının % 70’ini karşılamaktaydı. Ancak bu sanayinin büyük bir kısmı eski teknoloji ile ve eski kapasitesinin çok altında çalışmaktadır”²³⁸.

Ülkede, hafif sanayiye tekstil, halı, deri ürünleri ve mobilya oluştururken, ağır sanayi denildiğinde ara mal ve yarı mamul üretimi gelmelidir. “Ağır sanayinin temelini petrol sanayii oluşturmaktadır”²³⁹.

Ülke bağımsızlığını kazandıktan sonra petrole bağımlı olan ekonomik sistemden, metal işleme, bilgisayar, kimya sektörlerine doğru bir kayma yaşanmıştır. Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla Azerbaycan, ciddi bir küçülme yaşamıştır. 1991-95 yılları arasında ekonomide yaşanan bu küçülmenin oranı yaklaşık % 60 kadardır. Geçiş öncesi dönemde, ülke ekonomisinde önemli yere sahip olan plastik, kimyasallar ve imalat gibi sanayi dalları, birliğin dağılmasıyla özellikle merkezden ülke bütçesine sağlanan

---

²³⁵ Aras, Süleymanov, *Azerbaycan Ekonomisi ve Yatırım İmkanları*, a.g.e., s. 86.

²³⁶ T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA), “Azerbaycan Ülke Raporu” http://bilgiekonomisi.googlepages.com/Azerbaycan_UlkeRaporu.pdf, erişim tarihi: 03.06.2007, s.12

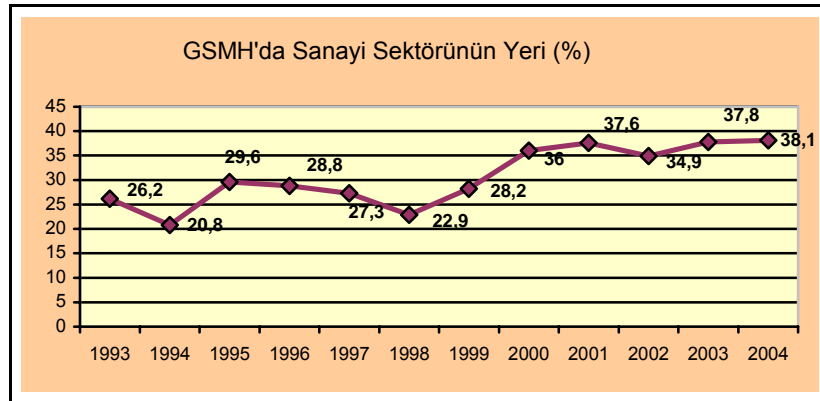
²³⁷ Karaca, Ayhan, “Azerbaycan’da ekonomik dönüşüm süreci ve reformların 10 yılı, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/ayhandergi.doc>, erişim tarihi: 05.03.2007, s.3.

²³⁸ Şen, a.g.m., s.7.

²³⁹ Aras, Süleymanov, *Azerbaycan Ekonomisi ve Yatırım İmkanları* ss. 88-89.

sübvansiyonların kesilmesi sebebiyle ekonomideki ağırlığını kaybetmiştir²⁴⁰. SSCB döneminde Azerbaycan'da uzmanlaşma ve işbölümüne dayalı bir ekonomik yapı mevcuttur. Birliğin dağılmasıyla bu ekonomik yapılanma sona ermiştir²⁴¹. Merkezi planlı ekonomik yapı, SSCB bünyesindeki cumhuriyetlerin her anlamda birbirine bağımlı olarak varlıklarını sürdürmelerine yol açmıştır. Dolayısıyla tüm sektörlerde olduğu gibi sanayi sektöründe de bu durumun yol açtığı olumsuzluklar yaşanmıştır. Sanayi tesisleri teknolojik gelişmelere ayak uyduramamış bu sebeple de üretimde verimlilik yakalanamamıştır. O dönemde varolan petrol ve madenler ülke dışında işlenmeye gönderilmektedir²⁴². Ayrıca Azerbaycan'da sanayi tesislerinin tamamının SSCB'nin ihtiyaçları doğrultusunda kurulmuş olmasının da sanayiye olumsuz bir şekilde etkilediği söylenebilir.

Şekil:2

Kaynak Aras ve Süleymanov, *Azerbaycan Ekonomisi ve Yatırım İmkanları* s.98

Madencilik sektörüne gelince, Azerbaycan'ın başlıca maden kaynakları; petrol, doğalgaz, kurşun, çinko, bakır, alunit, sülfat, polimetal filizi, cıva, molibden, demir cevheri, barit, kobalt, arsenik, mermer, kireç taşı, siyanit, maden tuzu ve kaya tuzu olarak sayılabilir²⁴³. Merkezi planlı ekonomik sistemin, bu sektörde Azerbaycan'a

²⁴⁰ DEİK "Azerbaycan Ülke Bülteni" Nisan 2006, (http://www.egelihracatçılar.com/Images/Menu1-Page//UlkeRaporu-Azerbaycan-DEİK-2006_00001199.pdf, erişim tarihi: 20.02.2008, s.5.

²⁴¹ Aras, Süleymanov, *Azerbaycan Ekonomisi ve Yatırım İmkanları*, a.g.e., s.21.

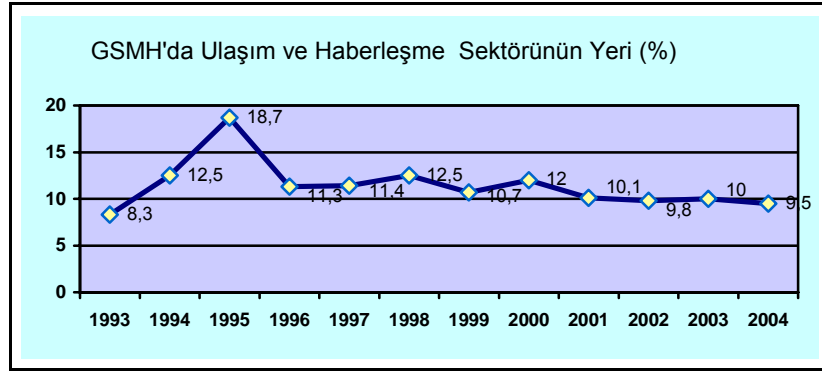
²⁴² Şen, a.g.m., s.6.

²⁴³ Oğan, Sinan, "Azerbaycan'ın Tanımlanamayan Ekonomisi, Avrasya Dosyası, Cilt 7, Sayı 1, İlkbahar 2001, s.64.

bıraktığı miras, bazı maden yataklarının aşırı kullanımı sonucunda verimin düşmesi ve bazılarının da tamamen kapanması şeklinde özetlenebilir²⁴⁴.

Sovyetler Birliği döneminde Azerbaycan'da elektrik üretim merkezleri kurulmuştur. Bu merkezler sekiz termik santral ve altı hidroelektrik santralden oluşmaktadır. Ancak bu santraller ülke bağımsızlığını kazandıktan sonra yeterli bakımın yapılmaması ve teknolojik gelişmelere ayak uydurulamaması sebebiyle çok verimli çalışmamaktadırlar²⁴⁵.

Şekil 3

Kaynak: Aras ve Süleymanov, *Azerbaycan Ekonomisi ve Yatırım İmkanları* s.168

Azerbaycan'da ulaşım ve haberleşmenin GSMH içerisindeki payı yaklaşık % 10 civarındadır. Açık denizlere çıkışın olmaması ve karayolu ulaşımında yaşanan zorluklar ulaşım sektöründe yaşanan sorunlar olarak açıklanabilir. Haberleşme de ülkede gelişme gösteren diğer bir sektördür. Ayrıca bu iki sektörde de özel sektörün payı gün geçtikçe artmaktadır²⁴⁶.

²⁴⁴ Aras, Süleymanov, *Azerbaycan Ekonomisi ve Yatırım İmkanları*, a.g.e., s.90.

²⁴⁵ Aras ve Süleymanov, *Azerbaycan Ekonomisi ve Yatırım İmkanları*, a.g.e., ss.90-91.

²⁴⁶ Aras ve Süleymanov, *Azerbaycan Ekonomisi ve Yatırım İmkanları* a.g.e., ss.146-147.

II. AZERBAYCAN'IN PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ SÜRECİ VE IMF-DÜNYA BANKASI İLE İLİŞKİLERİ

A. Piyasa Ekonomisine Geçiş: İlk Girişimler

Azerbaycan, bağımsızlığını kazandığında yukarıda da üzerinde durulduğu gibi merkezi planlı ekonomik sistemin ekonomi üzerinde bıraktığı olumsuzluklarla mücadele etmek durumunda kalmıştır. Bu yıllarda ülke henüz uluslararası mali kuruluşlardan destek almaya başlamadığı halde, piyasa ekonomisine geçiş anlamında bazı ekonomik politikaları ve düzenlemeleri uygulamaya koyabilmiştir. Ancak aradan birkaç yılı geçtiğinde gerekli köklü reformların yapılmadığı ve üretimdeki düşüşlerin devam ettiği görülmüştür.

Azerbaycan'ın kendiliğinden uygulamaya koyduğu politikalar ve düzenlemeler anlamında gerçekleştirdikleri şunlardır: İlk olarak 1991 yılında Özel Mülkiyet Kanunu kabul edilmiştir. 1992 yılında fiyat liberalizasyonuna yönelik çalışmalar başlamıştır. Yine 1992 yılının Ocak ayında KDV uygulaması başlamış, nisan ayında Yabancı Sermaye Kanunu, Ağustos ayında da Merkez Bankası Kanunu uygulamaya girmiştir. Aynı yıl ülkenin kendine ait para birimi olan Manat belirlenmiştir²⁴⁷.

Azerbaycan'da bağımsızlık sonrası, her alanda olduğu gibi bankacılık alanında da reformlara ihtiyaç duyulmuştur. Bankacılıkla ilgili ilk düzenleme; 7 Ağustos 1992 tarihinde, "Merkez Bankası Hakkında Kanun" kabul edilerek gerçekleştirilmiştir. Ülkede yerel bankalar ve birçok yabancı sermayeli banka faaliyet göstermektedir²⁴⁸.

Geçiş sürecinin ilk yıllarında bankaların kuruluş sermayelerinin düşük tutulması sebebiyle; çok sayıda banka kurulmuştur. Ancak daha sonra; Azerbaycan Milli Bankası, bankaların kuruluş sermayesinin miktarını arttırmıştır ve bu da gitgide özel bankaların sayısının azalmasına yol açmıştır. Bu dönemde bankaların özelleştirilmesine ağırlık vermiş, bununla birlikte faaliyet göstermekte olan kamu bankalarının yeniden

²⁴⁷ Aras, Süleymanov, *Azerbaycan Ekonomisi ve Yatırım İmkanları*, a.g.e., s. 24.

²⁴⁸ Oğan, a.g.m., s.66.

yapılandırılmasını da sağlamıştır. Ancak; ülkede kamu bankalarının genel özelliği yetersiz sermaye ile faaliyet göstermeleridir²⁴⁹.

Azerbaycan Milli Bankası'nın para piyasaları üzerinde çok etkili olduğu söylenebilir. Milli Banka yani Merkez Bankası sıkı para politikasını benimsemiştir. Para piyasalarının çok gelişmediği söylenebildiği gibi, hisse senedi ve tahvil piyasaları da gelişmemiştir. Bu piyasaların geliştirilmesi için özelleştirme önemli bir araç olarak düşünülmüştür²⁵⁰.

1992 yılında kabul edilen Yabancı Sermaye Kanunu ile Azerbaycan, bağımsızlık sonrasında yabancı yatırımlara kapılarını aralamıştır.1993 yılında da Özelleştirme Kanunu kabul edilmiştir, ancak özelleştirme uygulamaları hemen başlamamıştır²⁵¹.

Azerbaycan, yabancı petrol şirketleriyle ilk petrol anlaşmasını 1994 yılında imzalamıştır. Bunu başka petrol anlaşmaları izlemiştir²⁵². 1994 yılında Ermenistan'la yapılan ateşkes anlaşmasıyla ekonomik reformların uygulanması için daha uygun bir ortam sağlamıştır.

Tablo 9: 1993-94-95 Yıllarına Ait Ekonomik Göstergeler

	1993	1994	1995
Reel Ekonomik büyüme	-23.3*	-21.9*	-6.0*
Tüketici Fiyatları	1,129**	1.664**	520**
Mali Denge (açık (-))	-12.5**	-13.2**	-4.8**
Dış Cari Denge, Transferler Dahil (açık (-))	-2.8**	-15.6**	-9.7**

* Yüzdesele değişim

** GSYİH'ya yüzdesele oran

Kaynak:[http://Inweb.18.worldbank.org/oed/oeddoclib.nsf/DocUNIDViewForJavaSearch/2CC19C749CA42CbB85256A5E00667693/\\$file/Azerbaijan_CAE.pdf](http://Inweb.18.worldbank.org/oed/oeddoclib.nsf/DocUNIDViewForJavaSearch/2CC19C749CA42CbB85256A5E00667693/$file/Azerbaijan_CAE.pdf)

²⁴⁹ Oğan, a.g.m., s.67.

²⁵⁰ Oğan, a.g.m., s.66.

²⁵¹ Oğan, a.g.m., s. 57-58.

²⁵² Azerbaycan Raporu” The Regional Economic Working Group

<http://www.american.edu/cgp/trackz/T2countryReports/azericountry-tr.pdf>, erişim tarihi:09.10.2007ss.5-6

1991-94 yılları arasında uygulanan bu reformlar yeterli olmamıştır. Ülkenin yeterli sermaye birikimine sahip olmaması ve piyasa ekonomisi için gerekli kurumsal ve yasal çerçevenin oluşmamış olması gibi nedenler ülkenin bu süreci tek başına başarılı bir şekilde geçiremeyeceğini ortaya koymuştur.

B. IMF ve Dünya Bankası ile İlişkiler

Eski Sovyetler Birliği Ülkeleri, pazarlarını dünya ekonomisine açmak ve ekonomik liberalleşmeyi sağlamak amacıyla küreselleşme süreci de denilebilecek olan piyasa ekonomisine geçiş sürecinde uluslararası mali kuruluşların desteğine ihtiyaç duymuşlardır.

1980'li yıllardan önce IMF sanayileşmiş ülkelerin ödemeler dengesi sorunları ile ilgilenirken, Dünya Bankası az gelişmiş ülkelere yardım ederek kalkınmalarını sağlamaktadır. Özellikle 1974 yılında yaşanan petrol krizi ile birlikte, bu iki uluslararası finans kuruluşunun görev tanımlarında birtakım değişiklikler yaşanmıştır. Yapısal Uyum Programları adı altında IMF ve Dünya Bankası işbirliği içerisine girmiştir. Ülkelerin piyasa ekonomisi sistemini tam anlamıyla benimsemelerini sağlamak amacıyla “Yapısal Uyum Programlarını” yürütmeye başlamışlardır²⁵³.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlık sonrası ekonomik politikası, uluslararası mali kuruluşlarla işbirliği içine girmesi yönünde gelişmiştir. Uluslararası mali kuruluşlar içerisinde IMF ve Dünya Bankası Azerbaycan için daha fazla önem arz etmektedir. Dünya Bankası, hem ekonomik politikaların desteklenmesi hem de yatırım projelerinin finansmanının sağlanması amacıyla Azerbaycan'a destek vermiştir²⁵⁴.

Piyasa ekonomisine geçiş süreci, ülkelerin tek bir küresel ekonomiye adaptasyon süreci olarak düşünülmelidir. Bu konuda IMF ve Dünya Bankası “*kredi ve borçlanma*

---

²⁵³ Süleymanov, Elçin, “Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan- IMF İlişkileri”, 2002, <http://www.qafqaz.edu.az/Journal/ELCIN%20Suleymanov.pdf>, erişim tar:22.02.2008, s.2.

²⁵⁴ Aras, Osman Nuri Süleymanov, Elçin, “Dünya Bankasının Azerbaycan'da Hayata Keçirdiği İnfrastruktur Layihaları”, <http://www.qafqaz.edu.az/Journal/osman%20NURI%20ARAS-ELCIN%SULEYMANOV.pdf>, 2005, erişim tar:20.02.2008, s.1.

mekanizmalarını” kullanarak ülkeleri desteklemekte, bunun karşılığı olarak da ülkelerin *“istikar ve yapısal uyum programlarını”* uygulamalarını istemektedir²⁵⁵.

İkinci bölümde de üzerinde durduğumuz gibi IMF’in görevi; genellikle ödemeler dengesindeki sorunları çözmeye yönelikken, 1980 sonrası kuruluşun görevlerinde bazı değişiklikler olmuştur. Dünya Bankası tarafından geçiş ekonomilerine yönelik oluşturulan “Yapısal Uyum Programları”nı denetleme görevini üstlenmiştir. IMF, ülkelerin ekonomik politikalarını doğrudan etkilemektedir²⁵⁶.

Geçiş sürecinin başlangıç yıllarında cumhurbaşkanı olan Haydar Aliyev; ülkeyi uluslararası mali kuruluşlarla ilişkilerin geliştirilmesi konusunda yönlendirmiştir. Bu dönemde ekonomik kalkınmanın sağlanması şarttır. Bu sebeple, Azerbaycan IMF ve Dünya Bankası’na 1992 yılında üye olmuştur²⁵⁷. Ancak ülkenin, bu uluslararası mali kuruluşların kredi imkanından yararlanabilmesi için ekonomik alanda bazı tedbirler alması ve kuruluşların güvenini kazanması gerekmektedir. Bunun için de ilk olarak; piyasa ekonomisinin gerektirdiği, kurumsal ve hukuki altyapısını oluşturmaya başlamıştır. 1994 yılında “Asrın Mukavelesi” imzalanarak yabancı petrol şirketleriyle işbirliği yapılması yönünde önemli bir adım atılmıştır. Siyasi istikrarı sağlamaya dönük çabaları sonucunda Azerbaycan, uluslararası finans kuruluşlarının desteğini 1995 yılından itibaren almaya başlamıştır²⁵⁸.

Azerbaycan’ın IMF içerisindeki yerine bakacak olursak; ülkelerin IMF’ye yatırdıkları paraların miktarı, yani kotaları oy güçlerini belirlemektedir. Örneğin ABD toplam oyların % 17.35’ine, Türkiye oyların 0.46’sına sahiptir. Azerbaycan ise oyların 0,27’sine sahiptir²⁵⁹. Bir ülkenin kotasının her 100.000 SDR’lik bölümü ülkeye bir adet oy sağlamaktadır. Ayrıca kuruluşa üye olan her ülke 250 tane sabit oya sahiptir²⁶⁰.

---

²⁵⁵ Soyak Alkan, Nesirova, Zenfira “Küreselleşme Sürecinde IMF Politikalarının Sonuçları: Azerbaycan Deneyimi”, http://www.geocities.com/ceteris_tr/soyak_nesirova.pdf, erişim tar: 23.08.2007, s.1.

²⁵⁶ Süleymanov, “Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan- IMF İlişkileri”, a.g.m., s.2.

²⁵⁷ Eminov, Anar “Uluslararası Mali Kuruluşlarının Azerbaycan Ekonomisine Etkisi ve Dışa Açılmasına Katkısı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006, s. 75.

²⁵⁸ Süleymanov, “Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan- IMF İlişkileri” a.g.m.,s.1.

²⁵⁹ Süleymanov, “Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan- IMF İlişkileri”, a.g.m., s.3.

²⁶⁰ Gurbanov, Sarvar “Bağımsızlıktan Sonra Azerbaycan’ın Yaşadığı İktisadi Dönüşüm Süreci ve Bugün Varılan Nokta”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2005, s.33.

IMF'ye 1992 yılında üye olan Azerbaycan, kuruluşun 170. üyesidir. Kuruluş ülkeye 70.000.000 ECU (112.000.000 dolar) özel çekme hakkı (SDR) tanımıştır²⁶¹.

Dünya Bankası daha çok, özelleştirmelere, eğitim ve sağlık sektöründe iyileştirme çalışmalarına ve yoksulluğun azaltılmasına dönük programların uygulanmasına destek vermektedir. Petrol dışı alanların kalkındırılması, yoksulluğu azaltma, yolsuzluğu önleme gibi programlar da Dünya Bankası'nın uygulama alanı içerisindedir²⁶². Azerbaycan'ın bağımsızlık sonrası karşılaştığı problemlerin çözülmesinde Banka'nın önemli rolü vardır.

Birliğin dağılmasıyla kapsamlı bir ekonomik reform programı oluşturmak isteyen Azerbaycan'a, Banka, kamu varlıklarının özelleştirilmesi, kamu maliyesi, gelirlerin yeniden düzenlenmesi, mali yönetim, vergileme, bütçe, muhasebe ve denetleme sistemine yönelik programların uygulanmasında destek vermiştir Dünya Bankası geçiş sürecinde, Avrupa Topluluğu ve IMF ile yakın işbirliği içerisine girmiştir. Banka'ya, IMF, hazine ve vergi ile ilgili reformlar konusunda, Avrupa Topluluğu da özelleştirme ile ilgili reformların gerçekleştirilmesinde yardımcı olmuştur²⁶³.

C. IMF ve Dünya Bankası Tarafından Azerbaycan'a Sağlanan Krediler

1. IMF Kredileri

Bir ekonomi için dengeli büyüme çok önemlidir. Bunun sağlanması için Azerbaycan da bazı reformlar uygulanmıştır ki bu reformlar IMF tarafından finanse edilmekte ve uygulanması tavsiye edilmektedir. IMF'in reform programları genel olarak aşağıdaki gibi sıralanabilir²⁶⁴:

- Fiyatların liberalizasyonu,
- Hükümetin sübvansiyonlarının kesilmesi,

²⁶¹ Süleymanov, "Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan- IMF İlişkileri", a.g.e.,s.3.

²⁶² Aras, Süleymanov, *Azerbaycan Ekonomisi ve Yatırım İmkanları*,a.g.e. ss.319-320.

²⁶³ *World Bank*, "Competition Report on a Credit in the Amount of SDR 11.5 Million", http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2004/04/02/000090341_20040402134059/Rendered/PDF/26986.pdf, erişim tar.06.02.2008, ss.2-5.

²⁶⁴ "Investment Projects", <http://www.azerbembassy.org.on/eng/economy.html>, erişim tar.24.02.2008, s,2.

- Sıkı bütçe uygulaması ve mali kontroller yapılarak enflasyonun engellenmesi,
- Bankacılık sektörünün yeniden düzenlenerek saydamlığının artırılması,
- Vergi yapısının modernizasyonu,
- Toprak Reform Programı'nın oluşturulması,
- Kamu varlıklarının özelleştirilmesi.

Azerbaycan bağımsızlığını kazandığı ilk yıllarda, yeterli sermaye birikimine sahip olmaması, uygulanan yanlış ekonomik politikalar bir de Ermenistan ile yaşadığı savaş nedeniyle ekonomik ve siyasi açıdan birçok sorunla karşılaşmıştır. Yaşadığı ekonomik krizden çıkma çabaları içerisinde ilk kredisini 1995 yılında almıştır.

Azerbaycan piyasa ekonomisini tam anlamıyla benimsemek amacıyla, uygulamak istediği reform programlarını IMF'ye "niyet mektubu" aracılığıyla bildirmiştir. 1995 yılının Nisan ayında onaylanan program sonucunda alınacak önlemler; makro iktisadi istikrarın sağlanması, Azerbaycan'ın ulusal para birimi olan Manat'ın istikrara kavuşturulması, bütçe açığının azaltılması, mülkiyet ilişkilerinin transformasyonu ve yapısal reformların uygulanmasını içermektedir²⁶⁵.

Şimdi IMF tarafından 1995 yılından itibaren Azerbaycan'a verilen krediler ve kredilerin kapsadığı programlar üzerinde durulacaktır.

Tablo 10: IMF Tarafından Azerbaycan'a Ayrılan Krediler (1995)

TARİH	AYRILAN KREDİ	KREDİ ADI VE AMACI
Nisan-1995	29.25 milyon SDR	STF-1 Merkez Bankasının döviz rezervlerinin güçlendirilmesi
Kasım-1995	29.25 milyon SDR	STF-2 Merkez Bankasının döviz Rezervlerinin güçlendirilmesi
Kasım-1995	58.50 milyon SDR	SBA (Stand by) Para-kredi-bütçe ve yapısal reformların desteklenmesi
Toplam:	117.00 milyon SDR	

Kaynak: Gurbanov, s. 35.

²⁶⁵ Gurbanov, a.g.e., s.34.

a. Sistematik Geçiş Kolaylığı

Azerbaycan'ın IMF'den aldığı ilk kredi (STF) Sistematik Geçiş Kolaylığı (Systemic Transformation Facility) adı altında verilmiştir. Tutarı 29.25 milyon SDR (46 milyon dolar) kadardır. Verilen bu kredi sonucu uygulanacak program, fiyat istikrarının sağlanması, ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek için enflasyonun kontrol altına alınmasını ve kapsamlı bir yapısal reform paketinin oluşturulmasını içermektedir. Bu programın temel amaçları da şu şekilde sıralanabilir; GSYİH'daki dş oranı % 6 ile sınırlandırılacak, Yıl sonuna kadar aylık enflasyon oranı % 2'ye düşürülecek ve cari açık da GSYİH'nın % 10'una düşürülecek. Yine bu programa göre 1994 yılında GSYİH'nın % 13.2'sine eşit olan bütçe açığı % 4.8 hedefine ulaşacak ve hükümetin bankalardan aldığı kredi oranı GSYİH'nın % 2'si ile sınırlandırılacak²⁶⁶.

IMF bu dönemde vergi tahsilatında etkinliğin sağlanması gerektiğini ülkeye bildirmiştir ve kar vergileriyle katma değer vergisinde uygulanan ayrıcalıkların kaldırılmasını istemiştir. Yine bu dönemde uygulanan yapısal reformlar; döviz kuru rejiminin liberalizasyonu, döviz rezervlerinin Azerbaycan Milli Bankası'nda toplanması, ticaret rejiminin liberalizasyonu, enerji fiyatlarının uluslararası fiyatlara uyum sağlaması olarak sayılabilir. Ayrıca Azerbaycan bu dönemde zelleştirme için gerekli alt yapıyı oluşturmaya ve küçük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesine yönelik çalışmalara bařlamıřtır²⁶⁷.

b. Uzatılmış Fon Kolaylığı (EFF) ve Genişletilmif Yapısal Uyum Kolaylığı (ESAF)

Uzatılmış Fon Kolaylığı (EFF) IMF'in 1974 yılından itibaren vermeye başladığı bir kredidir. Bu kredi demeler dengesinde bozukluklar olan ülkelere verilmektedir. demeler dengesindeki bozukluklar üretimdeki yapısal dengesizliklerden ve ticaretteki, fiyatlardaki yapısal dengesizliklerden kaynaklanmaktadır. Yardım yapılan ülkelerin genellikle büyüme hızları düşüktür. Bu kredilerin verilme süresi 3 yıldır ve bu kredinin

²⁶⁶ International Monetary Fund (IMF), "IMF Approves STF Drawing for the Republic of Azerbaijan", <http://www.imf.org/external/np/sec/pr/1995/pr9524.htm>, erişim tar:24.02.2008, s.1.

²⁶⁷ International Monetary Fund (IMF), "IMF Approves STF Drawing for the Republic of Azerbaijan", <http://www.imf.org/external/np/sec/pr/1995/pr9524.htm>, erişim tar:24.02.2008, s.2.

geri ödeme süresi de en fazla 10 yıldır. Kredi süresince, üye ülke her oniki aylık süre için Fon'a detaylı bir rapor sunmalıdır. Rapor değişen koşullara bağlı olarak ülkenin uygulayacağı reformları ve reformların amaçlarını içermektedir²⁶⁸.

IMF'in 1986 yılından itibaren verdiği diğer bir kredi de; Yapısal Uyum Kolaylığı'dır-Structural Adjustment Facility (SAF). Yoksul ülkelerin kalkınmalarına destek olmak için verilen bu kredi daha sonra, 1987 yılında Genişletilmiş Yapısal Uyum Kolaylığı- Enhanced Structural Adjustment Facility (ESAF) adını almıştır. 1993 yılına gelindiğinde bu program daha da geliştirilmiş ve süresi uzatılmıştır²⁶⁹ "ESAF ile verilen kredinin yıllık faiz oranı % 0.5'tir. Ülkenin aldığı bu krediyi ödemesi 5.5 yıl sonra başlamakta ve toplam 10 yılda sona ermektedir. Verilen kredinin miktarı ülkenin kotasının maksimum % 140'ı oranında olabilir²⁷⁰. ESAF, 1999 yılında Yoksulluğu Azaltma ve Büyüme Kolaylığı-Poverty Reduction Growth Facility (PRGF) adını almıştır. Bu yıldan itibaren kredi yoksulluğu azaltmaya daha çok önem vermeye başlamıştır. Bu kredi ile uygulanacak programlarda yönetimin güçlendirilmesi de çok önemlidir. İyi bir harcama stratejisinin oluşturulması için kamu kaynak yönetiminin geliştirilmesi, bütçede saydamlık, denetleme gibi konularda gelişme sağlanması gerekmektedir. Bu program tarafından desteklenen alanlar genel olarak; sıkı makroekonomik ve finansal politikalar, döviz kuru ve vergi politikasına yönelik yapısal reformlar, bütçe uygulaması, mali yönetim, bütçede saydamlık, vergilerin ve gümrüklerin idaresi olarak sayılabilir. PRGF tarafından desteklenen programlar, IMF'in sorumluluğu altındadır. Ancak IMF bu programları hazırlarken Dünya Bankası'nın da desteğini almaktadır. Banka programın özellikle yoksulluğu azaltma stratejisine, yapısal ve sektörel konulara ve sosyal konulara daha fazla önem vermektedir²⁷¹. 1996 yılında

---

²⁶⁸ International Monetary Fund (IMF), "Selected Decisions and Selected Documents of the IMF, Thirtieth Issue- Extended Fund Facility", [http://www.imf.org/external/pubs/ft/sd/index.asp?decision=4377-\(74/114\)](http://www.imf.org/external/pubs/ft/sd/index.asp?decision=4377-(74/114)), erişim tar: 02.03.2008, ss.1-3

²⁶⁹ IMF "Concessional Financing Through the ESAF", <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/prgf.htm>, , erişim tar:07.03.2008, s.1

²⁷⁰ International Monetary Fund (IMF), "IMF Concessional Financing Through the ESAF", <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/prgf.htm>, erişim tar:07.03.2008, . s.1

²⁷¹ International Monetary Fund (IMF), "The Poverty Reduction and Growth Facility (PRGF)", <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/prgf.htm>, erişim tar:07.03.2008, s.1-2.

IMF, Azerbaycan'a "Uzatılmış Fon Kolaylığı" (EFF) ve "Genişletilmiş Yapısal Uyum Programı" adı altında krediler açmıştır. Bu krediler 3 yıllık süre içinde verilmiştir. ESAF ve EFF kredileri, 20 Aralık 1996'dan 1 Ekim 1997'ye kadar 116 milyon dolar, 1 Ekim 1997'den 30 Eylül 1998'e kadar 63 milyon dolar, 1999 yılı içerisinde de 39.5 milyon dolar tutarında verilmiştir²⁷². Bu krediler karşılığında uygulanacak programlar Dünya Bankası tarafından da "Yapısal Uyum Programı" adı altında desteklenmiştir²⁷³. Bu programların genel amaçları; GSMH'nin % 7-8 oranında yükseltilmesi, enflasyonun düşürülmesi, 1999 yılında bütçe rezervlerinin % 0.5'e kadar indirilmesidir. Bir diğer önemli amaç da, 1998 yılında Rusya'da meydana gelen ekonomik krizin Azerbaycan üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılmasıdır²⁷⁴.

Bu dönemde yapısal alanda da birçok önemli adım atılmıştır. 1997 yılından 1998'e kadar yapılan reformlar; bankacılık alanında önemli düzenlemeler yapılması, ticaret rejiminde tam liberalizasyonun sağlanması, vergi düzenlemelerinin yapılması, kamu harcamalarında denetimin yapılabilmesi için gerekli kurumsal altyapının oluşturulmasıdır²⁷⁵.

2. Dünya Bankası Kredileri

Dünya Bankası Azerbaycan'da önemli alanlarla ilgili birçok proje uygulamıştır. Bunlara; tarım sektörünün kalkındırılmasına destek projesi, ekolojik projeler, maliye sektörüne teknik yardım projesi, kamu işletmelerinin gelişmesine teknik yardım projesi, doğalgaz sisteminin yeniden yapılandırılması projesi ve yol projesi örnek olarak verilebilir²⁷⁶. Dünya Bankası'nın Azerbaycan'a verdiği ilk kredi; 1995 yılında, petrol sektörüne teknik yardım projesi için verilmiştir. Kredinin amacı petrol sektörüne yabancı yatırımlar çekmek ve sektörün gelişmesini sağlamaktır²⁷⁷. Petrol sektörü Azerbaycan için stratejik bir öneme sahip olduğu için IMF gibi Dünya Bankası da

²⁷² Süleymanov, "Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan- IMF İlişkileri", a.g.m., s.4.

²⁷³ International Monetary Fund (IMF), "IMF Concludes Article IV Consultation With Azerbaijan" August, 1998 <http://www.imf.org/external/np/sec/pn/1998/pn9862.htm>, erişim tar:24.02.2008, s. 2.

²⁷⁴ Süleymanov,., "Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan- IMF İlişkileri", a.g.m, s.5.

²⁷⁵ International Monetary Fund (IMF), "IMF Concludes Article IV Consultation With Azerbaijan" August, 1998 <http://www.imf.org/external/np/sec/pn/1998/pn9862.htm>, erişim tar:24.02.2008, s. 2.

²⁷⁶ Aras, Süleymanov, "Dünya Bankasının Azerbaycan'da Hayata Keçirdiyi İnfrastruktur Layihaları", s.4.

²⁷⁷ "Azerbaycan ve Dünya Bankası" <http://www.mutasyon.net/kultur/makaleler/taydin/default10.asp>, erişim tar:11.03.2008, s.4.

önceliği bu sektörün gelişimine vermiştir. Kredinin tutarı 20.8 milyon dolardır ve Dünya Bankası teşkilatlarından biri olan Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA) tarafından sağlanmıştır²⁷⁸. Banka'nın desteklediği ikinci proje kurumsal altyapının geliştirilmesine yöneliktir. Bu kredi de teknik yardım projesi adı altında verilmiştir. Piyasa ekonomisine geçişte gerekli olan makroekonomik politikaların gerçekleştirilmesinden sorumlu olan kamu kuruluşlarının yeniden yapılanmasını sağlamak amacıyla verilmiştir²⁷⁹.

Dünya Bankası daha çok yapısal reformları ön planda tutmaktadır. Yapısal değişiklikler için teknik yardım projesi adı altında, Azerbaycan'a 1995 yılında 18 milyon dolar tutarında kredi ayırmıştır. Yapısal reformların hızlandırılması için, ticaret ve bazı malların fiyatları serbest bırakılmıştır, özelleştirme uygulamaları hızlandırılmıştır. Bu reformlara dönük kanun değişiklikleri yapılmıştır. Bu teknik yardım projesi, özelleştirmelerin yapılması, makro iktisadi yönetim sisteminin güçlendirilmesi, serbest piyasa ekonomisinin ihtiyaçlarına cevap verebilecek bütçe sistemlerinin oluşturulması, maliye sektörünün yeniden yapılandırılması, hukuki ve yasal çerçevenin oluşturulması gibi amaçları içermektedir. Yapısal reformların gerçekleştirilmesine yönelik ayrılan bir kredi de rehabilitasyon kredisidir. Yine 1995 yılında ayrılan bu kredinin amacı ekonomik istikrar programının ve iktisadi reformların gerçekleştirilmesidir. Ayrılan kredi 65 milyon dolar kadardır²⁸⁰.

Bakü'nün en önemli sorunlarından bir tanesi su yetersizliğidir. Bu sektörde daha önce uygulanan politikalar başarılı olmamıştır. Teknik yetersizlikler, su boru hatlarının etkin bir şekilde kullanılamamasına yol açmıştır. Su sektöründe yaşanan sıkıntılar nedeniyle, bazı aileler günde 6 saatten fazla su kullanamamaya başlamışlardır. Susuzluk bulaşıcı hastalıkların yayılmasına neden olmuştur. Bunun üzerine Dünya Bankası bu sektöre dönük yatırımlar yapmaya başlamış ve 79.92 milyon dolar kredi ayırmıştır²⁸¹.

Dünya bankası tarafından desteklenen diğer bir proje doğal gaz sisteminin yeniden kurulmasını finanse etme amacını taşımaktadır. 1996 yılında onaylanan kredinin tutarı

---

²⁷⁸ Aras, Süleymanov, "Dünya Bankının Azerbaycan'da Hayata Keçirdiyi İnfrastruktur Layihaları", a.g.m., s.8.

²⁷⁹ "Azerbaycan ve Dünya Bankası" a.g.m. s.4.

²⁸⁰ Aras, Süleymanov, "Dünya Bankının Azerbaycan'da Hayata Keçirdiyi İnfrastruktur Layihaları", a.g.m., ss.4-8.

²⁸¹ Aras, Süleymanov, "Dünya Bankının Azerbaycan'da Hayata Keçirdiyi İnfrastruktur Layihaları", a.g.m., s.4.

20.2 milyon dolar kadardır. Azerbaycan için önemi büyük olan doğalgaza yapılan yatırımlar gazın verilmesi ve nakil işlemleri için gerekli olan teknolojinin geliştirilmesine yöneliktir. Azerbaycan’da doğal gaz fiyatlarının ucuz olması, gaz sayaçlarında eksiklikler olması ve teknolojik teçhisatın gelişmemiş olması, doğal gaz sektöründe yaşanan problemlere örnek olarak verilebilir²⁸².

Projeye aşağıdaki konular dahil edilmiştir²⁸³:

1- Gaz sayaçlarının yerleştirilmesi ve gaz depolama merkezlerindeki sayaçların yenilenmesi (13.9 milyon dolar)

2- Yeni boru hatlarının kurulması ve eskilerinin gözden geçirilmesi (5.1 milyon dolar)

3- Analitik teçhisat (1.7 milyon dolar)

4- Azerigaz Şirketi’nin özelleştirilmesi (3.9 milyon dolar)

Dünya Bankası’nın önem verdiği diğer bir konu da tarımın özelleştirilmesidir. Banka, Sovhoz ve kolhozların yeniden yapılanması sürecinde ülkeye destek olmuştur.

Dünya Bankası’nın 2001 yılına kadar Azerbaycan’a ayırdığı kredilerin sektörel dağılımı ve miktarları kısaca şu şekilde özetlenebilir; ekonomik politikalar için 142, tarım politikası için 87, su temini ve sağlık (temizlik) için 61, petrol ve gaz sektörünün gelişimi için 41, ulaşım için 40, çevre düzenlemesi için 20, kent gelişimini sağlamak için 20, özel sektörün desteklenmesi için 18, sosyal güvenlik sistemi için 18, eğitim için 5, finans sistemi için 5, sağlık sisteminin geliştirilmesi için 5 ve toplamda 462 milyon dolar kredi ayrılmıştır²⁸⁴.

Dünya Bankası Azerbaycan’da 2003-2005 yılları arasında birçok proje gerçekleştirmeyi düşünmüştür. Projeler için ayrılan kredilerin tutarı yaklaşık 150-225 milyon dolardır. Bu projeler şunlardır²⁸⁵: Su teçhizat sisteminin yeniden inşası üzerine ek projenin gerçekleştirilmesi için 12 milyon dolar, sulama sistemi ile ilgili proje için 30 milyon dolar, eğitim sistemi ile ilgili proje için 18 milyon dolar, Yoksulluğun

---

²⁸² Aras, Süleymanov, “Dünya Bankının Azerbaycan’da Hayata Keçirdiyi İnfrastruktur Layihaları”, a.g.m., s.8-9.

²⁸³ Aras ve Süleymanov, “Dünya Bankının Azerbaycan’da Hayata Keçirdiyi İnfrastruktur Layihaları”, a.g.m., s.8-9.

²⁸⁴ Gomelauri, Tebrone “The Role of Economic Factors in Conflict Resolution in Georgia and the Caucasus” <http://pdc.ceu.hu/archive/00001807/01/Gomelauri.pdf>, erişim tar: 10.03.2008, s.13

²⁸⁵ Aras, Süleymanov, “Azerbaycan Ekonomisi ve Yatırım İmkanları”, a.g.e., s.321.

Azaltılması ve Ekonomik Kalkınmaya Yönelik Devlet Programı çerçevesinde 2003 yılında 17 milyon dolar, köylerin kalkındırılması için 22 milyon dolar, emeklilik maaşı sisteminin yeniden yapılandırılması amacıyla 10 milyon dolar, elektrik dağıtım sistemi için 40 milyon dolar, Şahdağ Milli Parkı'nın inşası için 8 milyon dolar ayrılmıştır²⁸⁶.

Dünya Bankası'nın Azerbaycan'a son yıllarda uygulanmasını tavsiye ettiği programlardan en önemlilerine değinmekte fayda görüyoruz. Dünya Bankası bu programları oluştururken büyük ölçüde IMF'in desteğini de almıştır.

a. Kurumsal Yapılanma Teknik Yardım Programı (IBTA)

Kurumsal Yapılanma Teknik Yardım Programı, IMF'in geçiş sürecinin ilk yıllarında Azerbaycan'a sağladığı Sistematik Geçiş Kolaylığı'nın ve yine Banka'nın ülkeye sağladığı Rehabilitasyon Kredisi'nin tamamlayıcısıdır. Sistematik Geçiş Kolaylığı; döviz kuruna ilişkin düzenlemeler yapılması ve bütçe açığının azaltılması gibi amaçlarla verilmiştir. Rehabilitasyon Kredisi de; fiyat ve ticaret liberalizasyonunu, özelleştirmeler yapılmasını, finans sektörüne yönelik düzenlemeleri, yasal çerçevenin oluşturulmasına dönük reformları ve sosyal güvenlikle ilgili reformları desteklemek amacıyla verilmiştir. IBTA'nın iki temel amacı vardır; bunlardan birincisi, ekonomik reform politika ve programlarının geliştirilmesi, ikincisi de; bu politika ve programların orta vadede hayata geçirilmesi için gerekli kapasitenin oluşturulmasını sağlamaktır. IBTA bu amaçlar doğrultusunda, özelleştirmelere ve kurumsal reformlara, kamu maliyesine odaklanarak makroekonomik istikrarın sağlanmasına, finans sektörünün gelişimine ve yasal reformlara önem vermiştir. IBTA tam anlamıyla IMF programlarını desteklemektedir. IBTA'ya göre kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi için; piyasa ekonomisinin gerektirdiği bir bütçe sisteminin oluşturulması, dış borç yönetimine önem verilmesi ve vergi yönetiminin geliştirilmesi gerekmektedir. Vergi gelirlerinin artırılması enflasyonist bir ortamda olumlu bir gelişme olacaktır²⁸⁷.

²⁸⁶ Aras, Süleymanov, "Azerbaycan Ekonomisi ve Yatırım İmkanları", a.g.e., s.322.

²⁸⁷ World Bank, "Completion Report on a Credit in the Amount of SDR 11.5 million to the Azerbaijan Republic for an Institution Building Technical Assistance" 2004, <http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDScontentserver/WDSP/IB/04/02/00009034/20040402/34059/Rendered/PDF/26986.pdf>, erişim tar.06.02.2008, s.2.

b. Yoksulluğu Azaltma ve Ekonomik Kalkınmaya Yönelik Devlet Programı 2003-2005 (SPPRED)

2001 yılında Dünya Bankası'nın tavsiyesi üzerine, Azerbaycan Hükümeti tarafından yoksulluğu azaltmaya dair programın oluşturulması için bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir ve 2003-2005 yıllarını kapsayan bu programın uygulamaya konulmasına da 2002 yılında Bakü'de düzenlenen ulusal bir konferansta karar verilmiştir²⁸⁸.

Banka'nın, SPPRED oluşturulurken göz önünde bulundurduğu bazı temel hususlar vardır; aşırı petrol gelirlerinin yönetilmesi hükümet için sorun olmuştur, ekonomide tek yönlü bir kalkınmanın diğer sektörleri olumsuz olarak etkilemesi anlamına gelen Hollanda Sendromu'nun engellenmesi gerekmektedir. Petrol dışı sektörün gelişmesine katkıda bulunulmalıdır. Ülkede işsizlik sorunu vardır, yeni iş alanları yaratılmalı özellikle tarımın gelişmesi sağlanmalıdır. Enerji, ulaşım, su tesislerinin yeniden yapılandırılmasına dönük olarak altyapı hizmetlerinin geliştirilmesi gerekir ve Banka petrol potansiyelinin sonuna kadar kullanılmasını istemektedir²⁸⁹.

Azerbaycan'daki en önemli problemlerden birisi de yoksulluktur, 2001 yılı Devlet İstatistik Komitesi verilerine göre, yoksulluk sınırı aylık 25.8 dolar (120.000 Azerbaycan Manatı) olarak hesaplanmıştır ve o dönemde bu sınırın altında gelire sahip olan kişi sayısı toplam nüfusun % 49'una eşittir. Ayrıca şehirlerde, kırsal alanlara göre yoksulluk daha fazladır. Çünkü kırsal alanlarda istihdam tarım sektöründe yoğunlaşmıştır²⁹⁰. SPPRED, kamu sosyal hizmetlerini geliştirmek ve genişletmek için özel sektörün geliştirilmesinin şart olduğunu savunmaktadır. Yoksulluğu azaltma ve

---

²⁸⁸ "State Programme on Poverty reduction and Sustainable Development (SPPRED)Millenium Development Goals" http://www.un-az.org/undp/files/1204/THM_Report_2006_en_final.pdf, erişim tar:13.03.2008.

²⁸⁹ World Bank, "International Development Association, International Finance Corporation Country Partnership Strategy FY 07-10" <http://steresources.worldbank.org/INTAZERBAIJAN/Resources/AzerbaijanCountryPartnershipStrategy.doc>, erişim tarihi:17.02.2008, s.16

²⁹⁰ "Republic of Azerbaijan State Programme on Poverty Reduction and Economic Development 2003-2005" Bakü, 2003, http://poverty2.forumone.com/files/Azerbaijan_PRSP.pdf, erişim tar:13.03.2008, s.8.

yaşam standartlarının yükseltilmesi, kamu harcama yönetiminin geliştirilmesine bağlanmıştır²⁹¹.

Azerbaycan Hükümeti, ülkede yoksulluğun azaltılması ve yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik olarak altı önemli amacı olan “Yoksulluğu Azaltma Stratejisi” oluşturulmuştur. Bu amaçlar; gelir fırsatlarının artırılması, makro ekonomik istikrarın sürdürülmesi, eğitim ve sağlık hizmetlerinden herkesin eşit bir şekilde yararlanması, altyapı hizmetlerinin geliştirilmesi, sosyal güvenlik sisteminde değişiklikler yapılması, yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve mültecilerin haklarının gözden geçirilmesi olarak sayılabilir²⁹².

c. Yoksulluğu Azaltma ve İstikrarlı Büyümeye Yönelik Devlet Programı 2006-2015 (SPPRS)

Dünya Bankası Grubu'nun Ülke ile İşbirliği Stratejisi-Country Partnership Strategy (CPS), Yoksulluğu Azaltma ve İstikrarlı Büyümeye Yönelik Devlet Programı'nın amaçlarını yönlendirmiştir. CPS'nin dört önemli ilkesi vardır²⁹³:

1- Kamu sektörünün yönetiminin kalitesinin ve şeffaflığının artırılması; bu amaç kapsamına, istikrarlı bir makroekonomik çerçeve içerisinde petrol gelirlerinin ihtiyatlı bir şekilde değerlendirilmesi, kamu harcama planlarının ve yönetiminin geliştirilmesi, finansal yönetim sisteminin geliştirilmesi, kamu sektöründe muhasebe ve denetim sistemlerine önem verilmesi, adalet sisteminin geliştirilmesi girmektedir.

2- Petrol dışı ekonomide istikrarlı ve dengeli büyümenin desteklenmesi; Uluslararası Finans Birliği doğrudan yatırımları, teknik yardımlarla desteklemektedir,

---

²⁹¹ “International Development Association, International Finance Corporation Country Partnership Strategy FY 07-10”
<http://steresources.worldbank.org/INTAZERBAIJAN/Resources/AzerbaijanCountryPartnershipStrategy.doc>, , erişim tarihi: 17.02.2008, s.15.

²⁹² “Republic of Azerbaijan State Programme on Poverty Reduction and Economic Development 2003-2005”, Bakü, 2003, http://poverty2.forumone.com/files/Azerbaijan_PRSP.pdf, , erişim tar: 13.03.2008, s.9.

²⁹³ International Development Association, International Finance Corporation Country Partnership Strategy FY 07-10”
<http://steresources.worldbank.org/INTAZERBAIJAN/Resources/AzerbaijanCountryPartnershipStrategy.doc>, , erişim tarihi: 17.02.2008, s.1.

petrol dışı sektörlerde de özelleştirmelerin yapılması bu yardımlarla sağlanabilir. Finansal kapasitenin ve verimliliğin artırılması gereklidir.

3- Bir diğer ilke, sosyal hizmetlerin kalitesinin artırılmasıdır. Bu ilke; sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesini, eğitim sisteminin modernizasyonunu, global bilgi ekonomisinde rekabet edebilir duruma gelmesini, sosyal yardım hedeflerinin etkin bir şekilde yerine getirilmesini, istikrarlı bir ücret sisteminin oluşturulmasını ve yaşam koşullarının iyileştirilmesini içermektedir.

4- Son ilke de; çevre kirliliği ile ilgili önlemlerin alınmasıdır.

Yukarıda sayılan dört ilkeden, 1., 3. ve 4. olanları Dünya Bankası ve Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA) tarafından desteklenmiştir. 2. ilke daha çok Uluslararası Finansman Kurumu'nun (IFC) ilgi alanına girmiştir. Yine Kurum tarafından, Bakü-Tiblis-Ceyhan Boru Hattı'nın kurulmasını, finansal kuruluşların ve küçük ve orta ölçekli işletmelerin geliştirilmesini desteklemiştir. CPS dört yıllık bir dönemi kapsamaktadır. IDA, IBRD ve IFC tarafından ortaklaşa hazırlanmıştır. IBRD Strateji dahilinde gerçekleştirilecek programlar için Azerbaycan'a 2005 ve 2006 yıllarında toplam yaklaşık 250 milyon dolar kadar kredi ayırmıştır²⁹⁴.

2005 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti devlet başkanı İlham Aliyev önderliğinde, devlet komisyonu ve hizmet çalışma grupları tarafından hazırlanan SPPRSD, 2003-2005 yıllarını kapsayan programın ikinci adımı ve daha geliştirilmiş şeklidir. Yeni programın da gerçekleştirmeyi planladığı amaçları vardır. Aslında Yoksulluğu Azaltma ve İstikrarlı Büyümeye Yönelik Devlet Programı da, SPPRED ile benzer amaçları taşımaktadır. 2003-2005 yılları için hazırlanan SPPRED'nin devamıdır da denebilir. Bu amaçlar²⁹⁵:

1- Makro ekonomik istikrarın sürdürülmesi,

---

²⁹⁴ International Development Association, International Finance Corporation Country Partnership Strategy FY 07-10”

<http://steresources.worldbank.org/INTAZERBAIJAN/Resources/AzerbaijanCountryPartnershipStrategy.doc>, erişim tarihi: 17.02.2008, s.1

²⁹⁵ “State Programme on Poverty reduction and Sustainable Development (SPPRSD) Millennium Development Goals” http://www.un-az.org/undp/files/1204/THM_Report_2006_en_final.pdf, erişim tar: 13.03.2008, s.7.

- 2- Petrol dışı alanların geliştirilmesine yönelik koşulların oluşturulması, diğer alanlarda özellikle de tarım alanında çalışan nüfusun gelir olanaklarının artırılması,
- 3- Temel eğitim ve sağlık alanında kalitenin artırılması ve bu alanlardan faydalanmada eşitliğin sağlanması,
- 4- Kamu yönetiminin geliştirilmesi,
- 5- Kamuda yeniden yapılanmanın sağlanması,
- 6- Sosyal güvenlik sisteminde verimliliğin sağlanması,
- 7- Mültecilerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi,
- 8- Hükümet politikalarının ve programlarının tüm sektörlerde genel eşitliği teşvik etmeye ve korumaya yönelik olarak oluşturulması.

Bu sayılan amaçlarla birlikte SPPRSD'nin temel amacı yoksulluğun % 10 oranında düşürülmesidir²⁹⁶.

Görüldüğü gibi; geçiş sürecinde IMF ve Dünya Bankası tarafından Azerbaycan'a sağlanan krediler, ülkenin piyasa ekonomisi sistemine başarılı bir şekilde adaptasyon sağlaması amacıyla verilmektedir. Bu süreçte uygulanması düşünülen reformların başında; fiyatların liberalizasyonu, devlet sübvansiyonlarının azaltılması, sıkı bütçe uygulamasına geçilmesi, bankacılık ve vergi alanlarında yenilikler yapılması, devletin ekonomideki ağırlığının azaltılması için özelleştirmeler yapılması gelmektedir. Bu dönemde yine, petrol sektörünün geliştirilmesine dönük teknik yardımlar yapmıştır. Tarım sektörünün geliştirilmesi, işsizliğin azaltılması da Dünya Bankası'nın diğer amaçları arasındadır. IMF ve Dünya Bankası, bu dönemde birbirinin destekleyicisi olmuşlardır. Petrol dışı sektörlerin geliştirilmesi, bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesi, yoksulluğun azaltılması için birçok program uygulamaya konulmuştur. Petrolden elde edilen gelirlerin verimli alanlara aktarılması, ülkenin en önemli amacı haline gelmiştir.

---

²⁹⁶ "State Programme on Poverty reduction and Sustainable Development (SPPRSD) Millennium Development Goals" http://www.un-az.org/undp/files/1204/THM_Report_2006_en_final.pdf, erişim tar:13.03.2008, s.7.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAJYCAN'DA IMF-DÜNYA BANKASI PROGRAMLARININ BÜTÇE POLİTİKALARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölüme kadar olan açıklamalarda, merkezi planlı ekonomik sistemden piyasa ekonomisine geçmeye çalışan Azerbaycan'ın yaşadığı sorunlar ve bu sorunları aşmak üzere, diğer geçiş ekonomilerinde görüldüğü gibi, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası desteği ile yürütülen ekonomik programların içeriği ve bu programlarla sağlanan mali destekler üzerinde duruldu. Bu bölümde ise, sözkonusu ekonomik programların Azerbaycan ekonomisinde yol açtığı sonuçlara yer verilecek ve bu sonuçların bütçe politikalarına yansımaları değerlendirilecektir.

I. IMF-Dünya Bankası Programları Bağlamında Azerbaycan Ekonomisinin Genel Performansı

Dördüncü bölümün bu başlığında, IMF ve Dünya Bankası programları bağlamında, Azerbaycan ekonomisinin bağımsızlık sonrası dönemde, sağladığı makroekonomik gelişmeler incelenmiştir.

A. Ekonomik İstikrar

Azerbaycan ekonomisinin yorumlanabilmesi için; 1991-95 ve 1995 sonrası olmak üzere iki dönem olarak incelenmesi gerekir. 1990'ların başında Azerbaycan ekonomisindeki sorunlar kısaca; yüksek enflasyon, yüksek enflasyonun neden olduğu, üretim düşüşleri ve para arzındaki artışlar, köklü reformlara ihtiyaç duyan finansal kuruluşlar şeklinde açıklanabilir. Bu sıkıntıların giderilmesi için 1991-95 yılları arasında birtakım önlemler uygulanmıştır. Ancak uygulanan politikalar enflasyonu daha da tetiklemiş ve problemlerin çözümünü sağlamamıştır. 1995 yılından itibaren IMF ve Dünya Bankası tarafından desteklenen; makroekonomik istikrarın, yapısal uyumun

sağlanmasını ve ekonomide büyüme hedefleyen programlar uygulanmaya başlamıştır.²⁹⁷

1. Enflasyon

Piyasa ekonomisine geçiş döneminde fiyatlar birden serbest bırakılmıştır ancak arz yeterli derecede arttırılmadığı için enflasyon sorunu ortaya çıkmıştır. Enflasyon bir ülkede toplumsal huzursuzluğu arttırmaktadır. Bu dönemde temel tüketim mallarının fiyatları aşırı derecede yükselmiştir ve buna bağlı olarak karaborsa ve rüşvet yaygınlaşmıştır²⁹⁸. Azerbaycan'da bağımsızlık kazanıldıktan sonra yaşanan savaşın etkisiyle enflasyon oranı, 1994 yılında % 1.664 seviyesine çıkarak hiperenflasyon yaşanmıştır. IMF'nin isteği doğrultusunda uygulanan sıkı para politikası sonucunda enflasyon oranı düşmeye başlamıştır.²⁹⁹ Bunu takiben ESAF ve EFF kredilerinin verildiği ilk yıl, yani 1997 yılında enflasyon % 4 oranında düşmüştür. Manat da dolar karşısında % 7 oranında değer kazanmıştır³⁰⁰.

2003 yılına gelindiğinde enflasyon oranı % 2.1 düzeyine inmiştir. Ancak; son yıllarda artan aşırı petrol gelirleriyle birlikte, doğrudan yabancı yatırımlar ve dolayısıyla ülkeye yüksek miktarlarda para girişi, 2004 yılından itibaren enflasyon oranının artmasının nedenleri olarak gösterilebilir³⁰¹. Son yıllarda enerji fiyatlarına uyum sağlama amacıyla makroekonomik politikalarda bir rahatlama sağlanmış ve enflasyon oranı tekrardan iki haneli rakamlara ulaşmıştır. 2007 yılının Mart Ayı'nda enflasyon oranı % 16.4'e çıkmıştır³⁰².

---

²⁹⁷ "Republic of Azerbaijan State Programme on Poverty Reduction and Economic Development 2003-2005", Bakü, 2003, http://poverty2.forumone.com/files/Azerbaijan_PRSP.pdf, erişim tar: 13.03.2008.

²⁹⁸ Dartan, Muzaffer, Bağımsız Devletler Topluluğu ve Orta Asya Cumhuriyetleri, İstanbul Sanayi Odası Yayın, No: 11, İstanbul, 1992, 13.

²⁹⁹ Oğan, a.g.m., s. 59.

³⁰⁰ International Monetary Fund (IMF), "Enhanced Structural Adjustment Facility and Extended Fund Facility Policy Framework Paper, 1997-2000, 1997, <http://www.imf.org/external/np/pfp/azerb/azer.pdf>, erişim tar: 07.03.2008, s.1.

³⁰¹ DEİK, "Azerbaycan Ülke Bülteni", a.g.m., ss.6-7.

³⁰² International Monetary Fund, (IMF), "IMF Executive Board Concludes The 2007, Article IV Consultation With The Republic Of Azerbaijan" <http://www.imf.org/external/np/sec/pn/2007/pn0759.htm>, erişim tar: 03.03.08.

2. İstihdam

Merkezi planlı ekonomik sistemin uygulandığı dönemde, diğer cumhuriyetlerde olduğu gibi Azerbaycan Cumhuriyeti'nde de merkezden onaylanan bir bütçe uygulaması söz konusudur ve Azerbaycan ekonomisi merkezden sağlanan sübvansiyonlar sayesinde ayakta durduğu söylenebilir. Ayrıca; istihdam büyük ölçüde KİT'ler tarafından karşılanmaktadır. Piyasa ekonomisine geçişin ardından zarar etmekte olan KİT'lerin kapatılması eski Sovyet Ülkelerinde özellikle de Türk Cumhuriyetlerinde önemli bir problem olmuştur³⁰³. Bu ülkelerde işsizlik oranı % 20'lere kadar çıkmıştır. Merkezi planlı ekonomik sistemin geçerli olduğu yıllarda kamu iktisadi teşebbüslerinde istihdam fazlası mevcut iken, geçiş sürecinde kurumsal düzenlemeler, özelleştirmeler gibi reformların uygulanması sonucu yıllarca kamu kuruluşlarında çalışan kişilerin işsiz kalmasına yol açmıştır. Geçiş döneminde bu durumla başa çıkmanın tek yolu yeni iş yerlerinin açılması olmuştur³⁰⁴.

İşsizliğin sebepleri ise çeşitlilik arz etmektedir. Faal işgücünün iş bulamamasının temelinde; sosyo-ekonomik şartlar, bir sosyo-ekonomik yapıdan diğerine geçiş, ülkenin henüz savaş ortamında olması yatmaktadır. Yanlış veya yetersiz iktisat politikaları sonucunda kapanan müesseseler ve ortaya çıkan işsizler ordusu da özellikle ifade edilmelidir. Öte yandan teknolojiye süratli gelişmeden dolayı da orta yaşlı insanlar işlerini kaybederek işsiz kalmaktadırlar. Aslında böyle eğilimler pazar ekonomisi şartlarında yaşayan bütün ülkeler için karşılaşılan problemlerdendir³⁰⁵.

---

³⁰³ Mütercimler, Erol, *21. Yüzyılın Eşiğinde Uluslararası Sistem ve Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Modeli*, Yön Matbaacılık, İstanbul, 1993, s. 296.

³⁰⁴ Dartan, a.g.e., s. 12-13.

³⁰⁵ Osman Nuri Arasve Elçin Süleymanov., TÜSİAB Yay.Bakü 2007, s.65.

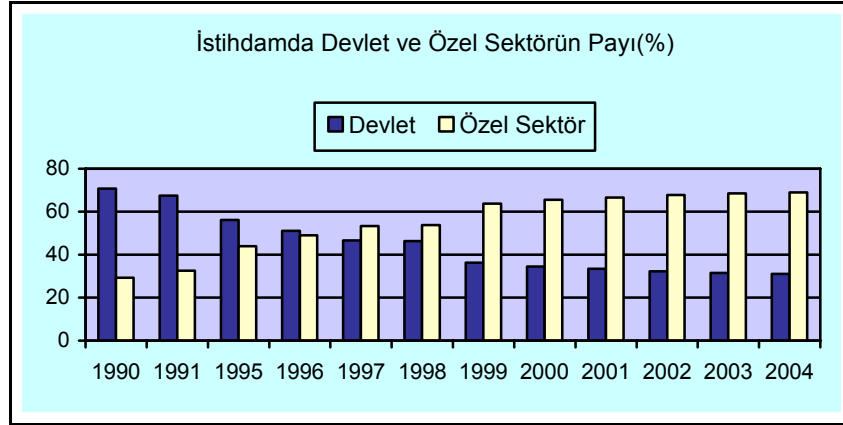
Tablo 11: İstihdamın Sektörel Dağılımı (%)

Yıllar	Sanayi	Tarım ve Hayvancılık	Diğer
1990	12.7	30.9	56.4
1995	9.8	30.8	59.4
1996	7.7	31.8	60.5
1997	6.6	29.0	64.4
1998	6.8	30.8	62.4
1999	7.0	42.3	50.7
2000	6.8	41.0	52.2
2001	6.6	39.9	53.5
2002	6.7	40.1	53.2
2003	6.7	40.0	53.3

Kaynak:Aras , Süleymanov, *Azerbaycan Ekonomisi ve Yatırım İmkanları* ,s.62

Tablo 11’den görüleceği üzere, ülke ekonomisinde tarım ve hayvancılık önemli bir yere sahip olduğu için, istihdamın önemli bir kısmı bu sektöre dayanmaktadır.

Şekil 4

Kaynak:Aras ve Süleymanov, *Azerbaycan Ekonomisi ve Yatırım İmkanları* , s.64.

Şekil 4’den görüldüğü gibi bağımsızlığın kazanıldığı dönemlerde istihdamda özel sektörün payı oldukça düşüktür. 1997 yılından itibaren başlanan özelleştirme çabalarıyla birlikte bu oran artmaya başlamıştır.

Tablo 12: Ekonomik Olarak Aktif Nüfus

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Toplam ekonomik olarak aktif nüfus(bin,kişi)	3748.2	3763.4	3777.5	3801.4	3865	3906.5	4026.9
Çalışan toplam kişi sayısı(bin,kişi)	3704.5	3715	3726.5	3747	3809.1	3850.2	3973
Kayıtlı işsizler	43739	48446	50963	54365	55945	56343	53862
Erkek	19283	21808	23088	25313	26669	27265	26323
Kadın	24456	26638	27875	29052	29276	29078	27539
Bunlardan:							
İşsiz aylığı alan toplam kişi sayısı	2768	3117	3292	3111	3084	2087	2281
Erkek	1313	1520	1601	1808	1887	1316	1488
Kadın	1455	1597	1691	1303	1197	771	793

Kaynak: <http://www.azstat.org/publications/azfigures/2007/en/005.shtml>

Tablo 13: İşsizlik Göstergeleri (1991-2006)

Yıllar	Toplam			İşsiz kişi sayısının ekonomik açıdan aktif nüfusa oranı(%)
		Erkekler	Kadınlar	
1991	3969	1452	2517	0.11
1992	6409	2771	3638	0.17
1993	19474	7699	11775	0.52
1994	23592	9178	14414	0.65
1995	28314	11411	16903	0.78
1996	31935	13086	18849	0.86
1997	38306	16227	22079	1.03
1998	42329	18234	24095	1.13
1999	45211	19622	25589	1.20
2000	43739	19283	24456	1.17
2001	48446	21808	26638	1.29
2002	50963	23088	27875	1.35
2003	54365	25313	29052	1.43
2004	55945	26669	29276	1.45
2005	56343	27265	29078	1.44
2006	53862	26323	27539	1.34

Kaynak: <http://www.azstat.org/publications/azfigures/2007/en/005.shtml>

Tablo 13'den görüldüğü üzere resmi verilere dayanan işsizlik oranının 1991 yılından 2005 yılına kadar olan süreçte her yıl arttığı görülmektedir. 2005 yılından itibaren bu oranın düşmeye başladığı fark edilmektedir. Ekonomideki yüksek büyüme oranı ve yine yüksek yatırımlar, işsizliğin azalmasını sağlamıştır. 2007 yılında 114 bin yeni iş imkanı oluşturulmuştur³⁰⁶.

3. Döviz Kuru ve Ödemeler Bilançosu

1992 yılında Azerbaycan'ın milli parası olan manat tedavüle çıkmıştır. Ancak o günlerde ülkenin yaşadığı ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle, manat dolar karşısında değer kaybetmeye başlamıştır. 1995 yılından itibaren Ermenistan'la yaşanan savaşın sona ermesiyle, ülkede siyasi açıdan istikrar sağlanmış, ekonomik istikrar programları da uygulamaya konulmuştur. Bu programlar sonucunda, 1996 yılından itibaren manat dolar karşısında değer kazanmaya başlamıştır³⁰⁷.

Tablo 14: Parite (Ulusal Para (Manat)/ABD Doları)

YILLAR	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Yıllık Ortalama	14	91.5	1216	4418	4296	3987	3869	4120	4475
Yıl Sonu					4090	3893	3900	4378	4565

Kaynak Beşirov, s. 106.

Tablo 14 incelendiğinde, Ermenistan ile yaşanan savaşın sona ermesiyle manat'ın değerinin dolar karşısında arttığı görülmektedir.

³⁰⁶ “The STATEMENT of the National Bank of the Azerbaijan Republic, on Main Directions of the Monetary Policy in 2008” http://www.nba.az/download/Pul_siyaseti/istiqamet/statement_2008_en.pdf, erişim tar:21.03.2008, s.1.

³⁰⁷ Beşirov, Hazar, “Azerbaycan'da Piyasa Ekonomisi'ne Geçiş Sürecinde Gerçekleştirilen Reformlar ve Sosyo-Ekonomik Sonuçları”, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002, s.”106.

Tablo 15: Azerbaycan Milli Bankası'nın Verilerine Göre Manat'ın Döviz Kuru

Yabancı Para Birimi	2000	2003	2004	2005	2006	2007
1 Dolar	0.91	0.98	0.98	0.92	0.87	0.84

Kaynak: http://www.azstat.org/publications/azfigures/2008/en/001.shtml#t1_5

Geçiş sonrası ilk yıllarda IMF'in isteği doğrultusunda sabit döviz kurunu benimsemiştir, 2006 yılına gelindiğinde Azerbaycan Milli Bankası dalgalı döviz kuruna geçiş yapmıştır³⁰⁸. Yabancı yatırımlar sebebiyle, Azerbaycan'a sürekli bir döviz akışı vardır. Bu gelirler Petrol Fonu'nda toplanmaktadır. Ancak yine de ülkeye olan döviz girişi sebebiyle para arzı etkilendiği gibi başka bazı sektörler de etkilenmektedir. Bu bağlamda Azerbaycan Manat'ının, Amerikan Doları'na karşı değer kazandığı ve petrol dışı ekonomik sektörlerin gelişiminin olumsuz etkilendiğini vurgulamak gerekir³⁰⁹.

a. Dış Ticaret

Dünyada son çeyrek yüzyıl içerisinde küreselleşme olgusu yaygınlaşmıştır. Girilen küreselleşme süreciyle birlikte, ülkeler arasındaki ticaret sınırları ortadan kalkmaya başlamış; yani uluslararası ticaret geliştirilmiştir³¹⁰. Daha önce de değinildiği gibi; küreselleşme sürecine girildiğinde, gelişmekte olan ülkelerin ortak özelliği teknolojik açıdan geri kalmışlıktır. Uluslararası ticaretin gelişmesi; uluslararası finans piyasalarının gelişmesine ve gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere teknoloji transferi yapılmasına ortam oluşturmuştur. Bu dönemde ortaya çıkan bir olgu da “küresel ekonomik entegrasyon”dur. “Küresel ekonomik entegrasyon, kısaca; ülkeler arasında mal, emek ve sermaye hareketlerinin artması ve ülkelerin ekonomik işbirliği alanlarının gelişmesi demektir”³¹¹.

³⁰⁸ International Monetary Fund, (IMF), “IMF Executive Board Concludes The 2007, Article IV Consultation With The Republic Of Azerbaijan” <http://www.imf.org/external/np/sec/pn/2007/pn0759.htm>, erişim tar:03.03.08.

³⁰⁹ DEİK “Azerbaycan Ülke Bülteni”, s.7.

³¹⁰ Yücel, Mustafa, “Küreselleşen Üretim Sosyo Kültürel, Siyasal ve Ekonomik Boyutunun Bölgesel Entegrasyon Açısından Önemi, Türk Cumhuriyetleri” Beşinci Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, Calalabat Kırgızistan, 11-13 Haziran 2007, s.119.

³¹¹ Yücel, a.g.m., s.119.

Geçiş ekonomilerinin uluslararası ticaret sistemine tam anlamıyla giriş yapması Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) üye olmalarıyla ilişkilidir. Çünkü bu Örgüt'e üyelik, ülkelerin yasal bir çerçeve oluşturarak uluslararası ticaretin gelişmesinin destekleyecek piyasa temelli kuruluşlar oluşturmasını sağlamaktadır. Örgüt'e üye olunmaması bazı pazarlara girmeyi engellemektedir. Eski SSCB ülkeleri genellikle, temel piyasa kuruluşlarına sahip olmadıkları yani bu duruma kurumsal anlamda hazır olmadıkları için, uluslararası ticari piyasalara girmekte zorlanmışlardır. Azerbaycan için durum biraz farklıdır; ülkenin ticaret rejimi sınırlayıcı değildir. Ancak ülke reformlara geç başlamış ve Dünya Ticaret Örgütü'ne de geç başvurmuştur³¹².

Birçok Eski SSCB Ülkesi ticaret politikalarını serbestleştirmek ve çok taraflı (uluslararası) ticaret sistemiyle bütünleşmek amacıyla önemli adımlar atmıştır. Bazı ülkeler, coğrafi ve politik nedenlerle Avrupa ile daha yakın ilişkiler kurmuşlardır. Örneğin Kırgızistan Cumhuriyeti, oldukça liberal bir ticaret rejimine sahip bir konuma gelmiş ve Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmuştur. Yine benzer şekilde; Ermenistan, Gürcistan ve Moldovya da bu konuda önemli çabalar sarf etmiş ve başarılı olmuştur. Diğer taraftan dünya ekonomisine entegre olmakta çok zorluk çeken yine eski SSCB ülkelerinden olan 4 ülke vardır: Beyaz Rusya, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan. Azerbaycan, Kazakistan, Rusya ve Ukrayna ise ticaret liberalizasyonu konusunda ilerleme kaydetmişler ancak uluslararası ticari sisteme entegre olma konusunda sıkıntılar yaşamışlardır³¹³.

Bağımsızlık öncesi Azerbaycan'ın dış ticaretle ilişki içerisinde bulunduğu ülkelerin tamamını SSCB Ülkeleri oluşturmaktadır. Geçiş sonrası, ülkenin yeni pazarlara yöneldiği görülmektedir. "1991 yılında SSCB Ülkeleri ihracatta % 94, ithalatta % 80 oranında yer tutarken, BDT'nin toplam ticaret içindeki payı 1998 yılında % 27.7 olmuş, 1999 yılında bu değer % 22.6 olarak gerçekleşmiştir"³¹⁴.

Avrupa Birliği Ülkeleri; Azerbaycan'ın ihracat yaptığı en önemli ülkeleri oluşturmakta, Bağımsız devletler Topluluğu Ülkeleri ve Rusya da; ithalat yapılan

---

³¹² Michalapoulos , a.g.m., s.23-31.

³¹³ Michalapoulos, Constantine "The Integration of Transition Economies into the World Trading System, <http://www.worldbank.org/html/dec/Publications/Workpapers/Wps2000series/wps2182.pdf>, erişim tar: 07.02.2008, s.4.

³¹⁴ Oğan, a.g.m., s.73.

ülkeleri oluşturmaktadır. İthalata konu olan mallar; makine ve lüks mallar, inşaat malzemeleri vb. leridir. En önemli ihracat ürünleri de petrol ve petrokimyaya dayanan ürünlerdir³¹⁵

Azerbaycan'ın ihracat yaptığı en önemli ülke İtalya'dır. İhracat konusu olan mallar da petrole dayalı mallardır. İthalat açısından değerlendirildiğinde, BDT Ülkeleri ve Rusya'nın hala ağırlıklı bir şekilde ithalat yapılan ülkeler arasında yer aldığı söylenebilir. Azerbaycan'a komşu olan İran'ın 1994 yılında ihracattaki payı % 38'dir. 2000 yılına gelindiğinde bu payın sadece % 0.4 olduğu görülmüştür. Azerbaycan'ın ithalatında da İran'ın payı % 4.8'dir. Genel olarak da ülkede 1996 yılından itibaren iç talebin yükselmesi, ithalatın da hızla artmasına neden olmuştur³¹⁶.

İthalat ve ihracat, Azerbaycan'da hızlı bir büyüme trendi göstermiştir. Son yıllarda dış ticarete, yıllık ortalama büyüme oranı % 15 civarındadır. Azerbaycan yüzden fazla ülkeyle ticari ilişkiler içerisine girmiştir³¹⁷. Azerbaycan'ın dış ticaret gelirlerinin en önemli kısmı petrol sektöründen elde edilmektedir. Doğrudan yabancı yatırımların çok büyük bir bölümü petrol ve gaz sektörüne yapılmaktadır. Azerbaycan'da üretilen petrolün % 70'i ihraç edilmektedir. Üretim üç boru hattı üzerinden ihraç edilmektedir. Bu boru hatları: Bakü'yü Gürcistan'ın Karadeniz Kıyısındaki Supsa Limanı'na bağlayan hat, Bakü'yü Rusya'nın Navorossisk Limanı'na bağlayan hat ve diğeri de Azeri-Çıralı-Güneşli yataklarından çıkartılan petrol ile doldurulan, 1.776 km uzunluğunda ve yıllık 50 milyon ton ham petrol taşıma kapasitesine sahip olan, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı'dır. Ayrıca Azerbaycan'da iki adet petrol rafinerisi bulunmaktadır. Bunlar: "Azerineftiyag" ve "Haydar Aliyev" rafinerileridir. Çıkartılan petrolün önemli bölümünün ihraç edilmesi nedeniyle, bu petrol rafinerileri tam kapasitelerinin altında çalışmaktadır³¹⁸.

Bağımsızlık sonrası tarım sektöründe giderek bir küçülme görülmüştür. Sektöre yapılan sübvansiyonların kesilmesinin bu duruma etkisi büyüktür. Önceleri pamuk

---

³¹⁵ "Doing Business in Azerbaijan"

2005, http://www.mfa.gov.az/eng/foreign_policy/inter_affairs/econom/DBA_2005.pdf, s.37

³¹⁶ Oğan, a.g.m., s.74.

³¹⁷ "Doing Business in Azerbaijan"

2005, http://www.mfa.gov.az/eng/foreign_policy/inter_affairs/econom/DBA_2005.pdf, s.37

³¹⁸ DEİK "Azerbaycan Ülke Bülteni" Nisan 2006, http://www.egelihracatcilar.com/Images/Menu1-Page/UlkeRaporu-Azerbaycan-DEİK-2006_00001199.pdf, erişim tarihi 20.02.2008, s.9-10.

üretimi ağırlıklı olan tarım sektöründe, değişim yaşanmış ve öncelik son yıllarda sebze ve meyvelere verilmiştir. Ayrıca sektörde yaşanan yetersizlikler nedeniyle, gıda ithalatının toplam ithalat içindeki payı oldukça yüksektir³¹⁹.

b. Yabancı Sermaye

Azerbaycan'ın 1980'lerin ikinci yarısından itibaren GSYİH'sının % 35'i ticarete, yani ithalat ve ihracata dayanmaktadır. Bir önceki başlık altında da üzerinde durulduğu gibi, ülke geçiş sonrası dönemde kendine Sovyetler Birliği dışında yeni pazarlar bulmaya başlamıştır. En önemli ihracat pazarlarını; İtalya, İran, Rusya, Gürcistan ve Türkiye oluşturmaktadır. İthalatta ise öncelikli pazarlarını; Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri, Ukrayna ve Almanya oluşturmaktadır³²⁰. Bağımsızlık sonrası, yabancı yatırımcıların ilgisini çekmeye başlayan ülke, yabancı sermayenin önündeki engellerin kaldırılması için; 15 Ocak 1992 tarihinde “ Yabancı Sermaye Kanunu”nu kabul etmiştir³²¹.

Yabancı sermayenin ülkeye girişi 1994 yılında yabancı petrol şirketleriyle imzalanan ‘Asrın Mukavelesi’yle hız kazanmıştır. 1994-1997 yılları arasında bu konuyla ilgili kanuni düzenlemeler yapılmıştır. Yabancı sermayenin ülkeye giriş hızı 1998 yılında yaşanan Rusya krizinden sonra düşüş göstermiştir. Alınan bazı tedbirlerle birlikte, 2000 yılından itibaren ülkeye giren yabancı sermaye miktarında yeniden artışlar görülmeye başlanmıştır. Bu tedbirlere; gümrük vergi oranlarının düşürülmesi ve yabancı sermayenin korunmasına yönelik kanunların çıkarılması örnek verilebilir³²².

---

³¹⁹ DEİK “Azerbaycan Ülke Bülteni” Nisan 2006, http://www.egelihracatcilar.com/Images/Menu1-Page/UlkeRaporu-Azerbaycan-DEİK-2006_00001199.pdf, erişim tarihi 20.02.2008,s.10.

³²⁰ Investment Projects” <http://www.azerbembassy.org.on/eng/economy.html>,erişim tar:24.02.2008, s.4.

³²¹ Oğan, a.g.m., s.57.

³²²“Finansal Küreselleşmenin Azerbaycan Özelinde Kafkasya ve Orta Asya’ya Etkisi” <http://www.osmannurarias.com/Globalson.doc>, erişim tar:21.02.2008, ss.7-8.

Tablo 16: Doğrudan Yabancı Yatırımların Sektörel Yapısı (milyon dolar)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Sektörler								
Endüstri	44	162	467	916	1148	773	604	851.5
Petrol Endüstrisi	22	140	417	780	944	553	574	820.5
İnşaat	25	20	32	104	154	29	31	25
Ticaret ve Hizmetler	45	21	23	74	100	55	17	36
Ulaşım ve Haberleşme	4	4	6	21	37	38	17	36
Diğer	32	11	12	40	41	42	286	153.4

Kaynak: http://poverty2.forumone.com/files/Azerbaijan_PRSP.pdf

Tablo 16 incelendiğinde, 1994 yılından 2001 yılına kadar olan dönemde, sektörler genel olarak değerlendirilirse, doğrudan yabancı yatırımların arttığı görülmektedir. Sektörler arasında yabancı doğrudan yatırımların en çok endüstri ve petrol endüstrisi alanında yoğunlaştığı görülmektedir. Zaten, bağımsızlık sonrası 1995 yılında IMF ve Dünya Bankası ile ekonomik ilişkiler içerisine giren Azerbaycan, bu uluslararası ekonomik kuruluşların da isteği doğrultusunda petrol sektörüne çok önem vermiştir.

Yabancı yatırım miktarının yüksek olması ülke ekonomisi açısından aslında olumlu bir durumdur. Ancak bu yatırımların çok büyük bir bölümünün petrol sektörüne yapılması ülkeyi endişelendirmektedir. GSMH'nin da önemli bir bölümü petrol gelirlerinden oluşmaktadır. Petrol fiyatlarındaki ani bir değişimden ekonominin olumsuz olarak etkilenmesi sonucunda oluşabilecek "Hollanda Hastalığı" ülke için çok önemli bir tehdit olarak görülmektedir³²³.

c. Dış Borçlar

Azerbaycan'da 1995 yılından itibaren uygulanmaya başlayan istikrar programları ve yapısal uyum programları neticesinde gün geçtikçe sanayileşmeye verilen önemin azaldığı görülmektedir. Özelleştirmelerden elde edilecek gelirlere çok güvenilerek, özelleştirme uygulamalarına 1996 yılında başlanmış ve hala da devam edilmektedir.

³²³ "Finansal Küreselleşmenin Azerbaycan Özelinde Kafkasya ve Orta Asya'ya Etkisi"
<http://www.osmannurarias.com/Globalson.doc>, erişim tar:21.02.2008, s.10.

Bununla birlikte uluslararası mali kuruluşların isteği doğrultusunda petrol üretimi ön plana alınmıştır. Ancak bu durum da petrol dışı sektörlerin geri kalmasına ve Azerbaycan ekonomisinin dünya petrol fiyatlarındaki olası bir dalgalanmadan aşırı derecede etkilenmesine yol açmaktadır. Böyle bir durumda da bütçe açıklarını kapatabilmek için çözüm arayışı içerisinde giren ülke, dış borçları araç olarak kullanmaktadır³²⁴.

Tablo 17: Dış Borçlar

Yıllar	Dış Borç Miktarı (Milyar \$)	GSMH'nin %'si
1993	0.05	4.0
1994	0.1	6.7
1995	0.3	12.4
1996	0.4	13.6
1997	0.5	15.8
1998	0.7	15.7
1999	0.72	15.8
2000	1.158	21.9
2001	1.250	21.9
2002	1.374	22.5
2003	1.570	22.0
2004	1.588	18.6

Kaynak: Aras, Süleymanov, s.88

Tablo 17'den de görüldüğü üzere 1995 yılından itibaren dış borçların yavaş yavaş artış eğilimi içerisinde girdiği görülmektedir. Bu yıllardan itibaren IMF ve Dünya Bankası'ndan alınan kredilerin bu duruma etkisi olduğu söylenebilir.

³²⁴ Aras, Süleymanov, *Azerbaycan Ekonomisi ve Yatırım İmkanları a.g.e.,s.88.*

Tablo 18: Kamu Borçları
(% GSYİH)

Ortalama	Proje						
	1998-2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Azerbaycan	22.0	21.8	20.2	13.3	10.2	9.1	8.2
Kazakistan	23.7	14.9	11.4	7.1	6.5	5.8	4.8
Türkmenistan	41.3	13.6	9.2	5.4	3.3	2.0	1.9
Ermenistan	41.5	40.9	32.4	24.3	18.7	17.6	16.4
Gürcistan	65.7	59.7	45.7	35.7	28.6	20.7	15.7
Kırgızistan	117.4	106.9	96.1	85.1	76.1	56.4	47.0
Tacikistan	102.8	64.8	43.1	42.3	35.0	34.3	37.6
Özbekistan	42.9	41.6	35.1	28.2	20.8	15.7	13.0

Kaynak: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/reo/2008/MCD/eng/mreo0508.pdf>.

Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinde toplam hükümet borçları incelenecek olursa; 1998-2002 yıllarının ortalamasında % 22.0' lık oran ile en iyi konumda Azerbaycan'ın olduğu görülmektedir. Azerbaycan'ı % 23.7'lik oranla Kazakistan izlemektedir. 2003 yılından itibaren Azerbaycan'ın borç oranının diğer ülkeler içerisinde orta seviyede olduğu söylenebilir ve yıllar geçtikçe borç oranında düşüşler kaydedilmiştir.2007 yılına gelindiğinde % 2.0'lık oranla Türkmenistan en iyi seviyededir. Aynı yıl Azerbaycan'ın borç oranı % 9.1'dir. Ülkenin bu oranla yine orta seviyede olduğu söylenebilir.

Tablo 19: Toplam Dış Borçlar
(GSYİH %)

Ortalama	Proje						
	1998-2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Azerbaycan	18.6	19.7	18.5	12.5	9.4	8.1	7.5
Kazakistan	65.8	74.3	75.8	76.0	91.4	90.5	73.2
Türkmenistan	41.3	13.3	9.0	5.4	3.3	2.0	1.9
Ermenistan	43.8	39.1	33.1	22.4	18.9	17.2	13.7
Gürcistan	52.3	46.2	39.4	31.0	27.7	26.1	32.2
Kırgızistan	117.5	103.5	95.2	85.5	77.7	60.0	47.9
Tacikistan	110.9	83.8	55.8	50.9	42.2	40.5	42.4
Özbekistan	32.2	41.9	36.0	28.9	22.7	17.4	14.7

Kaynak: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/reo/2008/MCD/eng/mreo0508.pdf>.

Tablo 19’da Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleri’nin dış borçları değerlendirilmiştir. Azerbaycan, 1998-2002 yılları arasında ortalama % 18.6’lık oranla en iyi konumdadır. 1998- 2008 yılına kadar borç oranlarında istikrarlı düşüşler olduğu görülmektedir. 1998-2002 yılları arasında ortalama borç oranı % 41.3 olan Türkmenistan’ın dış borç oranında önemli düşüşler göze çarpmaktadır. 2007 yılında Türkmenistan’ın dış borç oranı % 2 olmuştur. Aynı yıl Azerbaycan % 8.1’lik oran ile ikinci sıradadır.

Tablo 20: Azerbaycan'daki Yabancı Krediler Ve Yapıları (2007 yılı)

<i>Milyon Dolar</i>			
		Kullanılan Krediler Ve Kamu Borçları	
I. Toplam Kredilerin Tutarı		2272,1	
GSYİH Faiz Oranı		8,3%	
Kişi Başına Düşen Dış Borç		264,2	ABD dol.
II. Kredi Yapıları			
1. Ekonomik Reformlarda Kullanılan Krediler		371,4	16,3%
<i>IMF</i>		103,0	4,5%
<i>Dünya Bankası</i>		268,4	11,8%
2. Yatırım Projelerinde Kullanılan Krediler			
		1900,7	83,7%
<i>Elektrik Enerjisi Sektörü</i>		778,0	34,2%
<i>Tarım ve İyileştirme</i>		178,0	7,9%
<i>Yol İnşaatı ve Ulaşım</i>		429,5	18,9%
<i>Kimya</i>		35,7	1,7%
<i>Petrol-Gaz Sektörü</i>		150,4	6,6%
<i>Kullanımdan Çıkan Alanların Restorasyonu</i>		43,8	1,9%
<i>Sosyal Alanlar</i>		175,4	7,8%
<i>Diğer Alanlar</i>		109,9	4,7%

Kaynak: <http://www.finance.gov.az/store/15/01.10.07.xls>.

2007 yılında, Azerbaycan'daki yabancı krediler ve yapıları incelendiğinde; Azerbaycan'ın kullandığı kredilerin toplam tutarının 2272.1 milyon dolar olduğu görülmektedir. Kullanılan kredilerin yapıları incelenecek olursa; IMF ve Dünya Bankası tarafından verilen kredilerin, ekonomik reformlarda kullanılanlarının miktarının, 371.4 olduğu ve toplam kredilerin % 16.3'ünü oluşturduğu görülmektedir. Bu kredinin 103.0 milyon doları IMF, 268.4 milyon doları da Dünya Bankası tarafından verilmiştir. Verilen toplam kredinin % 83.7'sine tekabül eden kısmı yani, 1900.7 milyon dolarlık

kısmı yatırım projelerinde kullanılmak üzere verilmiştir. Bu projelerde kullanılan kredilerin, % 34.2'lik kısmı, elektrik enerjisi sektörüne, % 7.9'luk kısmı tarım ve iyileştirme alanına, % 18.9'luk kısmı, yol inşaatı ve ulaştırma, % 1.7'si kimya, % 6.6'sı petrol ve gaz sektörüne, % 1.9'u kullanımdan çıkan alanların restorasyonuna, % 7.8'i, sosyal alanlara ve % 4.7'lik kısmı da diğer alanlara ayrılmıştır.

B. Ekonomik Büyüme

Azerbaycan'ın bağımsızlık öncesi son yıllarında SSCB'nin girdiği ekonomik bunalımdan etkilenmesi kaçınılmaz olmuştur. 1989 yılı itibariyle ülkede ekonomik durum kötüleşmiştir. 1989 yılında GSYİH'da - % 6.3 oranında bir küçülme yaşanmış ve uluslararası mali kuruluşlarla ilişkilerin başlayıp reformların uygulamaya konulduğu 1995 yılına kadar bu olumsuz süreç devam etmiştir. 1995 yılına kadar GSYİH yıllık ortalama % 13.7 oranında küçülmüştür³²⁵. Dış ticaretteki kısıtlamalar, milli gelirin düşük olması, savaş ve dağılmanın etkisiyle yaşanan diğer sorunlar nedeniyle milli gelir büyüme hızında düşüşler yaşanmıştır. GSYİH'daki büyüme 1990'da % -11.7, 1991'de % -7.8, 1992'de %-22.6, 1993'de %-23.1, 1994'de %-19.7, 1995'de %-11.8 olmuştur³²⁶.

---

³²⁵Beşirov, Hazar "Azerbaycan'da Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Gerçekleştirilen Reformlar ve Sosyo-Ekonomik Sonuçları" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002.

³²⁶Oğan, a.g.m., s. 59.

Tablo 21: Ekonomik Göstergeler (1995-2001)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
GSYİH'da Değişim(1994=100),%	88.2	88.9	94.3	111.6	122.2	136.0	149.4
Kişi Başına Düşen GSYİH (Dolar)	319	416	513	571	572	652	709
Tüm Finansal Kaynaklardan Sağlanan Yatırımlar (1994=100)	82	172	287	416	403	413	442
Enflasyon, Yıllık Değişim (%)	411.8	19.9	3.7	-0.8	-8.5	1.8	1.5
Bütçe Açığı (GSYİH'ya oranı)	-5.2	-2.9	-2.4	-1.8	-2.4	-1.0	-0.4
Dış Ticaret Dengesi,(milyon dolar)	-30	-329	-232	-641	-105	573	883
Döviz Kuru Oranı, Manat/Dolar	4414	4303	3986	3868	4119	4474	4656

Kaynak: http://poverty2.forumone.com/files/Azerbaijan_PRSP.pdf.

1995-2001 yılları arası dönemde ekonomi incelenecek olursa, GSYİH'nın yıllar geçtikçe arttığı görülmektedir. Ekonomideki büyümeye bağlı olarak, kişi başına düşen gelir de artmıştır. Uygulanan sıkı para politikaları sonucunda enflasyon oranı tek haneli rakamlara düşürülmüştür.

Azerbaycan merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçmeye çalışırken, aynı zamanda uzun vadeli istikrarlı büyümeyi sağlamak ve kişi başına düşen milli geliri arttırmak amacıyla, petrol kaynaklarını da geliştirmeye çalışmaktadır³²⁷. Ekonomi bu dönemde petrol ağırlıklı bir yapı göstermiştir. Bunun yanında tarımda, endüstriyel üretimde ve dış ticarete de olumlu değişimler yaşanmıştır³²⁸. Ekonomide büyüme 1996 yılından itibaren yakalanmış ve enerji sektörünün geliştirilmesiyle hız kazanmıştır.

1996 yılında reel GSYİH'daki artış oranı % 1.3 iken 1997 yılında bu oran, % 5.8, 1998 yılında % 10 ve 1999 yılında da % 7.4 olmuştur³²⁹. Azerbaycan'da son yıllarda GSYİH'da görülen artış, enerji sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımlardan kaynaklanmaktadır. Petrol üretimi bu bağlamda artmış, global piyasalarda yükselen petrol fiyatları da Azerbaycan'daki büyüme oranlarını olumlu yönde etkilemiştir. 2005 yılında yabancı petrol firmaları bir konsorsiyum oluşturmuştur. Azerbaijan International Operating Company (AIOC) adını alan şirket sayesinde Azerbaycan'da varolan petrol yataklarındaki üretim daha da artmıştır. Yıl içinde AIOC tarafından toplam 13,2 milyon

³²⁷ "Investment Projects", <http://www.azerbembassy.org/on/eng/economy.html>, erişim tar.24.02.2008, s.1-2.

³²⁸ "Republic of Azerbaijan State Programme on Poverty Reduction and Economic Development 2003-2005", Bakü, 2003, http://poverty2.forumone.com/files/Azerbaijan_PRSP.pdf, erişim tar:13.03.2008,s.50.

³²⁹ OECD,"Foreign Direct Investment In Azerbaijan", <http://www.oecd.org/dataoecd/24/17/2422494.pdf>, erişim tar: 12.04.2007.

ton petrol üretilmiştir. Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Hattı'na petrol verilmeye devam edilirken, Azeri- Çıralı-Güneşli petrol yataklarında da petrol üretimi 2005 yılı itibariyle başlamıştır³³⁰.

2006 yılında Azerbaycan'ın GSYİH'sında % 31 artış görülmüştür. Bu artış petrolün üretim ve nakliyesinden elde edilen gelirlere bağlı olarak gerçekleşmiştir. Petrol dışı reel GSYİH'da da % 8'lik bir artış yaşanmıştır. Yoksulluk oranı da gün geçtikçe düşmektedir³³¹. 2007 yılı ekonomik büyüme açısından incelendiğinde, GSYİH'nın % 25.4 oranında artış gösterdiği görülmektedir. Ayrıca son 4 yılda petrol dışı GSYİH'da büyüme oranı ortalama % 11 olmuştur³³².

Tablo 22: Reel GSYİH'da Büyüme Oranları
(Yıllık Değişim % olarak)

Ortalama	Proje						
	1998-2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Azerbaycan	7.7	10.5	10.4	24.3	30.5	23.4	18.6
Kazakistan	6.8	9.3	9.6	9.7	10.7	8.5	5.0
Türkmenistan	15.6	17.1	14.7	12.9	11.1	11.6	9.5
Ermenistan	7.9	14.0	10.5	14.0	13.3	13.7	10.0
Gürcistan	3.6	11.1	5.9	9.6	9.4	12.4	9.0
Kırgızistan	3.3	7.0	7.0	- 0.2	3.1	8.2	7.0
Tacikistan	7.3	10.2	10.6	6.7	7.0	7.8	4.1
Özbekistan	4.1	4.2	7.7	7.0	7.3	9.5	8.0

Kaynak: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/reo/2008/MCD/eng/mreo0508.pdf>

Tablo 22'de 1998- 2008 yılları arasında Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleri'nde reel GSYİH yıllık büyüme oranları incelenmiştir. Azerbaycan'daki büyüme oranının 2004 yılına kadar istikrarlı olduğu görülmektedir. Diğer ülkelerle

³³⁰ DEİK, "Azerbaycan Ülke Bülteni", s.6.

³³¹ International Monetary Fund, (IMF), "IMF Executive Board Concludes The 2007, Article IV Consultation With The Republic Of Azerbaijan" <http://www.imf.org/external/np/sec/pn/2007/pn0759.htm>, erişim tar:03.03.08.

³³² The STATEMENT of the National Bank of the Azerbaijan Republic, on Main Directions of the Monetary Policy in 2008" http://www.nba.az/download/Pul_siyaseti/istiqamet/statement_2008_en.pdf, erişim tar:21.03.2008, s,1,

değerlendirildiğinde büyüme oranının 2005 yılına kadar orta seviyede olduğu söylenebilir. 2005 yılında yabancı petrol şirketleriyle oluşturulan konsorsiyum sayesinde artan petrol üretimi ve buna bağlı gelirlerle büyüme oranının % 24.3'e çıktığı ve Azerbaycan'ın diğer ülkeler içerisinde birinci sıraya yerleştiği görülmektedir. 2006 yılında bu oran % 30.5'e çıkmıştır. 2007 yılında oranın % 23.4'e düştüğü görülmektedir. Bunda aşırı petrol gelirlerine bağlı olarak artan enflasyon oranının etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 23 : GSMH Değişim Oranı

Yıllar	GSMH Değişimi (%)	Sanayi (%)	Tarım (%)
1991	-7.8	-8.9	0.3
1992	-22.6	-30.4	-23.8
1993	-23.1	-19.7	-15.5
1994	-19.7	-24.7	-12.8
1995	-11.8	-21,4	-7.0
1996	1.3	-6.7	3.0
1997	5.8	0.3	-6.1
1998	10	2.2	6.2
1999	7.4	3.6	7.1
2000	11.1	6.9	12.1
2001	9.9	5.1	11.1
2002	10.6	3.6	6.4
2003	11.2	6.1	5.6
2004	10.2	5.7	4.6

Kaynak: Aras ve Süleymanov ,2007

Tablo 23 incelenecek olursa bağımsızlığın kazanıldığı ilk yıldan 1996 yılına kadar olan dönemde GSMH'da önemli oranda düşüşler kaydedilmiştir. 1996 yılından itibaren görülmeye başlanan artışta uygulamaya konulan ekonomik programların etkisi olduğu söylenebilir.

C. Petrole Dayalı Kalkınma

Azerbaycan Ekonomisi'nde petrolün özel bir yeri vardır. Petrole dayalı bir kalkınma modelinin benimsendiğini söylemek mümkündür. Öyle ki; Azerbaycan'ın orta vadeli ekonomik politika stratejisi piyasa ekonomisine geçişi daha da hızlandırmak için ülkenin petrol kaynaklarını geliştirme konusunda yoğunlaştırılmıştır³³³.

Azerbaycan'ın petrol rezervleri yaklaşık 7 milyar varildir. Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi'nin (SOCAR) açıklamalarına göre, kanıtlanmamış petrol rezervleri de hesaplamalara dahil edilirse, miktar 17.5 milyar varil seviyesine ulaşmaktadır. Doğalgaz rezervleri de 1.37 trilyon metreküp seviyesindedir. Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı'nın 2005 yılında tamamlanmasıyla petrol üretimi artış göstermeye başlamıştır³³⁴.

Ancak petrol sektörüne bu kadar önem verilmesinin diğer sektörleri olumsuz etkilediği belirtilmektedir. Artan petrol gelirleri, ekonomi üzerindeki kısıtlamaları kaldırarak ekonomide büyümeyi olumlu bir şekilde etkilerken; hükümet dengesiz bir büyümenin ortaya çıkabileceğini farkına varmıştır. "Hollanda Sendromu" olarak adlandırılan bu durum; reel döviz kurunun aşırı derecede değerlenmesi ve petrol dışı sektörün gelişmesinin engellenmesi olarak açıklanabilir³³⁵.

Hollanda Sendromu makroekonomik istikrarı üç şekilde bozmaktadır: İlki, aşırı petrol gelirleriyle birlikte ulusal paraya olan talep artmaktadır, Azerbaycan Milli Bankı da fiyat istikrarını sağlamak için, reel döviz kurunun aşırı değerlenmesi karşısında önlem almamaktadır. Bu da enflasyonun artmasına neden olmaktadır. İkincisi petrol gelirlerinin ne kadar olacağı ve ne zaman ülkeye gireceğine dair belirsizlikler ödemeler dengesizliğine yol açmaktadır. Bu durumda da ülke dışarıdan borçlanmayı tercih etmektedir. 1995 yılında GSYİH'nin % 11'ine eşit olan cari açık 1997 yılında % 22 olmuştur. Diğer bir durum da ülkeye giriş yapan ve beklenmeyen gelir akımları, kamu

---

³³³ International Monetary Fund (IMF), "Enhanced Structural Adjustment Facility and Extended Fund Facility Policy Framework Paper, 1997-2000, 1997, <http://www.imf.org/external/np/pfp/azerb/azer.pdf>, erişim tar:07.03.2008, s.2.

³³⁴ DEİK "Azerbaycan Ülke Bülteni" Nisan 2006, http://www.egelihracatcilar.com/Images/Menu1-Page//UlkeRaporu-Azerbaycan-DEİK-2006_00001199.pdf, erişim tarihi 20.02.2008, s.8.

³³⁵ International Monetary Fund (IMF), "Enhanced Structural Adjustment Facility and Extended Fund Facility Policy Framework Paper, 1997-2000, 1997, <http://www.imf.org/external/np/pfp/azerb/azer.pdf>, erişim tar:07.03.2008, s.2.

harcamalarında “ratchet etkisi” ne yol açmakta ve ülkenin mali politikasındaki istikrarı olumsuz olarak etkileyebilmektedir. Ayrıca aşırı petrol gelirleri rant-aramaya dönük faaliyetleri arttırmakta ve bu da yolsuzluğa yol açabilmektedir. Ekonomik büyüme bu sebeple olumsuz yönde etkilenecektir. Petrol gelirleri verimli yatırımlara yönlendirilmelidir. Gelirler ticarete konu olmayan mallara yönlendirilirse, bu malların fiyatı ticarete konu olan malların fiyatlarına göre yükselir. Bu da ticari malların uluslararası rekabet gücünün azalmasına neden olacaktır³³⁶.

D. Ekonomik Kalkınma ve İnsani Gelişmişlik Düzeyi

1. Gelir Dağılımı

Ekonomide büyüme, 1995 yılında uygulanmaya başlayan programlarla birlikte olumlu yönde değişim göstermeye başlamıştır. Ancak ülkede hala yaşam standartlarının istenilen düzeye gelmediği düşünülmektedir. Gelir dağılımındaki adaletsizlik, özellikle, Bakü ve ülkenin diğer şehirleri arasında yoğun bir şekilde yaşanmaktadır³³⁷. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin nüfusu yaklaşık 8.3 milyondur ve Ülke, 9 bölgeden oluşmaktadır. Geçiş sürecinin ilk yıllarında yatırımlar daha ziyade Bakü ve çevresinde yoğunlaştığı için, bu durum bölgeler arası gelir dağılımı eşitsizliğine yol açmıştır. Örneğin Bakü'de gelir seviyesi Nahcivan'dan % 30 oranında fazladır. Eğitim, sağlık ve yeniden yapılanmaya dönük kamu hizmetleri Bakü'de çok daha iyi gerçekleştiğinden, şehir diğer yerlerden göç almıştır. Bu yüzden, IMF ve Dünya Bankası önderliğinde Azerbaycan Hükümeti tarafından, 2004–2008 yıllarını kapsayan bir Bölgesel Ekonomik Gelişim Programı hazırlanmıştır. Amaç; bölgelerarası ekonomik gelişimi dengelemektir. Bu Program Bakü dışındaki bölgelerde de kamu yatırımlarının artırılmasını desteklemektedir. Program; kırsal alanlarda yol çalışmalarının yapılması, su rezervleri konusunda gelişme sağlanması, sulama tesislerinin kurulması, bölgelerin mali özerkliklerinin artırılması, yoksul bölgelerde özel sektörün, devlet tarafından ticari

---

³³⁶ Rosenberg ,Christoph B., Saavalainen, Tapio O “Dealing With Azerbaijan’s Oil Boom” Finance & Development, September 1998, ss .35-36

³³⁷ “Republic of Azerbaijan State Programme on Poverty Reduction and Economic Development 2003-2005” Bakü 2003, http://poverty2.forumone.com/files/Azerbaijan_PRSP.pdf,eriim tar.13.03.2008, s.50.

bankalar aracılığıyla kredi verilerek desteklenmesi, iş bulma kurumlarının oluşturulması gibi amaçlar içermektedir³³⁸.

Uygulanacak politikaların bölgesel uyumun sağlanmasına etkisi büyüktür. Gelişmiş ülkeler incelendiğinde, ticaretin tüm bölgelerde dengeli bir şekilde gelişmesinin sağlanması amacıyla, faktör mobilitesinin önündeki engellerin kaldırıldığı görülmektedir. Ayrıca mali açıdan merkezleşmenin, ekonomik büyümeyi engellediği söylenebilir. Gücün merkez ve diğer bölgeler arasında paylaşılması önemlidir³³⁹.

Bölgesel gelişimde, eğitim ve sağlığa yapılan yatırımlar da çok önemlidir. Piyasa ekonomisi şartlarının var olduğu bir ekonomide istikrarlı büyümenin yakalanması, teknolojik gelişmelere bağlıdır. Programa göre; bölgeler arası gelir dağılımında adaleti sağlamanın bir yolu da; merkezden fakir bölgelere transfer yardımlarının yapılmasıdır. Uygulanabilecek diğer bir politika; özel ekonomik bölgelerin yaratılmasıdır. Bu bölgelerde vergi indirimlerinin uygulanması zorunludur. Bu yolla söz konusu bölgelerde yatırımların artacağı düşünülmektedir. Ancak, yabancı firmaların asıl isteği; istikrarlı ve adaletli bir vergi rejimi uygulamasıdır³⁴⁰.

Bu bağlamda Azerbaycan için çıkarılacak dersler, şunlardır³⁴¹:

- İlk etapta, sermaye ve işgücü mobilitesi önündeki engeller kaldırılmalıdır,
- Kaynakların fakir bölgelere aktarılmasının başarıyla gerçekleştirilebilmesi için hükümetin planlama ve kurumsal görevlerini yerine getirme kapasitesi güçlendirilmelidir.

Azerbaycan'da geçiş sürecinde, gelir dağılımında adaletin sağlanması oldukça yavaş bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Bakü'ye olan işgücü göçü devam etmiştir. Bu sebeple Bakü'de yaşanan aşırı nüfus artışının neden olabileceği olumsuzlukların bertaraf edilebilmesi için, altyapı hizmetlerinin geliştirilmesine önem verilmiştir.

---

³³⁸ V.Kremarenko, N. et.all "Azerbaijan Republic 2005 International Monetary Fund Selected Issues", 2004, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2005/cr0517.pdf>, erişim tarihi: 04.03.2008, ss.19-21.

³³⁹ a.g.m., ss.25-26.

³⁴⁰ V.Kremarenko, N. et.all "Azerbaijan Republic 2005 International Monetary Fund Selected Issues", 2004, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2005/cr0517.pdf>, erişim tarihi: 04.03.2008, a.g.m s.27.

³⁴¹ a.g.m, s.28.

Tablo 24: Nüfus Sayısı (Her Yılım Başında)

Yıllar	Toplam Nüfus sayısı (Milyon Kişi)	Şehir ve Kırsal		Toplam Nüfusun Yüzdesel Oranı	
		Şehir	Kırsal	Şehir	Kırsal
1999	7953.4	4064.3	3889.1	51.1	48.9
2000	8016.2	4086.4	3929.8	51	49
2001	8081	4107.5	3973.5	50.8	49.2
2002	8141.4	4130.1	4011.3	50.7	49.3
2003	8202.5	4154.3	4048.2	50.7	49.3
2004	8265.7	4254.3	4011.4	51.5	48.5
2005	8347.3	4298.3	4049.0	51.5	48.5
2006	8436.4	4356.6	4079.8	51.6	48.4
2007	8532.4	4397.6	4135.1	51.5	48.5
2008	8629.9	4464.8	4165.1	51.7	48.3

Kaynak http://www.azstat.org/publications/azfigures/2008/en/004.shtml#t4_2:

Tablo 25: Toplam Doğum, Ölüm ve Doğal Artış Oranı

Yıllar	Kişiler			Nüfusun Her 1000 kişide		
	Doğumlar	Ölümler	Doğal Artış	Doğumlar	Ölümler	Doğal Artış
1995	143315	50828	92487	18.9	6.7	12.2
1996	129247	48242	81005	16.9	6.3	10.6
1997	132052	46962	85090	17.1	6.1	11
1998	123996	46299	77697	15.9	5.9	10
1999	117539	46295	71244	14.9	5.9	9
2000	116994	46701	70293	14.8	5.9	8.9
2001	110356	45284	65072	13.8	5.7	8.1
2002	110715	46522	64193	13.8	5.8	8
2003	113467	49001	64466	14	6	8
2004	131609	49568	82041	16.1	6.1	10.0
2005	141901	51962	89939	17.2	6.3	10.9
2006	148946	52248	96698	17.8	6.2	11.6
2007	151963	53655	98308	18	6.3	11.7

Kaynak http://www.azstat.org/publications/azfigures/2008/en/004.shtml#t4_2:

Azerbaycan'da 2008 yılında toplam nüfus yaklaşık 8.5 milyon civarındadır. 1999-2008 yılları incelendiğinde nüfusun sürekli artış eğilimi gösterdiği ve şehirde yaşayan kesimin kırsal alanda yaşayan kesimden daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 26: Ortalama Yaşam Süresi

Yıllar	Toplam Nüfus	Erkekler	Bayanlar
1995	69.1	65.2	72.9
1996	70.2	66.3	73.8
1997	71.2	67.4	74.6
1998	71.6	67.9	75.0
1999	71.6	68.1	75.1
2000	71.8	68.6	75.1
2001	71.9	68.6	75.2
2002	72.2	69.4	75.0
2003	72.3	69.5	75.1
2004	72.4	69.6	75.2
2005	72.4	69.6	75.1
2006	72.4	69.6	75.1
2007	72.4	69.7	75.1

Kaynak http://www.azstat.org/publications/azfigures/2008/en/004.shtml#t4_2:

Tablodan görüldüğü üzere; yıllar geçtikçe yaşam süresinin az da olsa arttığı görülmektedir. 2007 yılı incelenirse, toplam nüfusun ortalama yaşam süresi 72.4 olarak gerçekleşmiştir.

2. Yoksulluk

Azerbaycan geçiş sonrası ilk dönemlerde, SSCB dönemindeki sosyal sigorta ve sosyal yardım sistemlerini uygulamaya devam etmiştir. 1997 yılından itibaren sosyal güvenlik sisteminde bazı değişiklikler yapılması öngörülmüştür ancak sistem bir anda; önemli ölçüde değişen sosyo-ekonomik koşullara ayak uyduramamıştır³⁴².

Ülkede, geçiş sonrası uygulanan sosyal politikalar yoksulluğu azaltmayı hedeflemektedir. Azerbaycan'ın SPPRED programının sonucu olarak yoksulluğu azaltma konusunda başarı gösterdiği söylenebilir. Bu programın devamında uygulamaya konmaya başlanan SPPRS de aynı şekilde yoksulluğun daha da düşürülmesini sağlamayı hedeflemiştir. Nitekim yoksulluk oranı her geçen gün düşmektedir. Ulusal

³⁴² "Republic of Azerbaijan State Programme on Poverty Reduction and Economic Development 2003-2005" Bakü 2003, http://poverty2.forumone.com/files/Azerbaijan_PRSP.pdf, erişim tar:13.03.2008, s.52.

sınıra göre 2002 yılında yoksul insanların toplam nüfusa oranı % 44.6 iken, 2005 yılında bu oran % 24.0'a düşürülmüştür. 2002 yılında yoksul olarak adlandırılabilir kişi sayısı 3.3 milyondur, 2005 yılında yoksul kişi sayısı 1.9 milyon olmuştur. Yoksulluk oranının düşmesinin iki önemli sebebi vardır; ilki ücret ve maaşların en az iki katına çıkarılmasıdır. İkincisi de yoksul ailelere yapılan transfer yardımlarıdır³⁴³.

III. IMF-DÜNYA BANKASI PROGRAMLARI BAĞLAMINDA BÜTÇE POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmanın bu son başlığında Azerbaycan'da uygulanan IMF- Dünya Bankası programlarının bütçe politikalarına yansımaları değerlendirilecektir. Bu değerlendirmeyi yapabilmek için öncelikle bütçede meydana gelen değişiklikler üzerinde durulacaktır. Çünkü yürürlüğe giren Yeni Bütçe Kanunu'yla birlikte, bütçenin gelir ve gider yapısında değişiklikler ortaya çıkmıştır. Daha sonra, bütçe gelirleri içerisinde önemli bir yere sahip olan, vergi konusu incelenmiştir. Geçiş sürecinde, bütçe gelirlerine önemli miktarda katkı sağlama bile, özellikle Dünya Bankası'nın çok önem verdiği bir reform olan, özelleştirme konusuna da çalışmamızın bu bölümünde yer verilmiştir. Ve son olarak da bütçe harcama politikaları açısından değerlendirilmiştir.

A. Bütçe ile İlgili Gelişmeler

Azerbaycan'da kamusal kaynaklar 1995 yılında hükümet tarafından hazırlanan ekonomik reform programının sonucu olarak, önemli yapısal değişikliklere uğramıştır. Bu değişikliklerin başında bir hazine sisteminin kurulması, kamu harcamalarında saydamlık ve güvenilirlik ön planda tutan düzenlemelerin gerçekleştirilmesi, yerel kamusal kaynaklar yönetimlerinin finansman kaynakları tanımlanması gelmektedir³⁴⁴. Bu değişikliklerin yanı sıra başka değişikliklerden de söz etmek mümkündür. Azerbaycan

³⁴³ International Development Association, "International Finance Corporation Country Partnership Strategy FY07-10 For Republic of Azerbaijan" 2006, <http://siteresources.worldbank.org/INTAZERBAIJAN/Resources/AzerbaijanCountryPartnershipStrategy.doc>, erişim tar: 10.02.2008, s.3.

³⁴⁴ http://www.economy.gov.az/PRSP/source_PRSP/Annual%20Report%202003/az_MTEF_en.pdf, erişim tar: 25.01. 2007, s.2.

Cumhuriyeti bölgelerinin sosyo-ekonomik gelişimine ilişkin Bölgesel Ekonomik Gelişim Programı (2004-2008) ve buna benzer diğer programlar; enflasyonu düşürmeye yönelik tedbirler, petrol dışı sektörün gelişimine yönelik önlemleri, ve tüm bu tedbirler ülkenin bütçe ve maliye politikasının düzenlenmesini içermektedir³⁴⁵.

Yoksulluğu Azaltma ve Ekonomik Gelişmeye Dayalı Devlet Programı'nın (SPPRED) oluşturulmasıyla Azerbaycan Hükümeti bütçe yönetiminde yasal ve kurumsal çerçevenin geliştirilmesi açısından önemli bir adım atmıştır. Bütçede etkinlik ve saydamlığın sağlanması ile ilgili en büyük adım 2002 yılında kabul edilen yeni Bütçe Sistemi Kanunu ile atılmıştır. Mayıs 2003'te de Bütçe Sistemi Kanunu'nda uluslararası standartlara uyum sağlanabilmesi için bazı yeni düzenlemeler yapılmıştır. Yeni Kanun'la, yerel yönetim gelirleri ve bütçe dışı kaynaklar, bütçeye dahil edilmiştir³⁴⁶. Yeni Kanun ile bütçe tasarısının yayınlanması, Milli Meclis'in onayını takiben olur, yıllık bütçenin Meclis tarafından onaylanması önceki yıllara göre çok daha detaylı aşamalardan geçirilerek gerçekleştirilir, dört yıllık ekonomik ve bütçe tahminleri, yıllık bütçeye göre yapılmaktadır ve uygulamadaki konsolide bütçe hakkında üç ayda bir raporlar yayınlanmaktadır³⁴⁷. 2007 yılına ait ülkenin bütçe ve maliye politikası incelendiğinde, ekonomik büyümenin hız kazandığı görülmektedir. Bütçeye ek kaynaklar yaratılmıştır. Finansal disiplinin sağlanması ve saydamlığın artırılması, sosyal güvenlik sisteminin iyileştirilmesi, bölgelerarası gelişme dengesizliğinin giderilmesi için önlemler alınması, hükümetin öncelik verdiği konular arasındadır³⁴⁸. Devletin yurtiçi üretimini genişletmek, rekabetçi bir ekonomi ve altyapı yaratabilmek

---

³⁴⁵ "Main Directions of the Budgetary and Fiscal Policy of the Azerbaijan Republic for 2007" http://www.maliyye.gov.az/download/devlet_budcesi/en_2007_budce_vergi.pdf, erişim tar:06.03.2008, s.1.

³⁴⁶ "Mid-Term Expenditure Framework for 2003-2005 (MTEF) and State Budget for 2003-2004", http://www.economy.gov.az/PRSP/source_PRSP/Annual%20Report%202003/az_MTEF_en.pdf, erişim tar: 25 Ocak 2007, s.1.

³⁴⁷ http://www.economy.gov.az/PRSP/source_PRSP/Annual%20Report%202003/az_MTEF_en.pdf, erişim tar: 25.01. 2007, s.1.

³⁴⁸ "Main Directions of the Budgetary and Fiscal Policy of the Azerbaijan Republic for 2007" http://www.maliyye.gov.az/download/devlet_budcesi/en_2007_budce_vergi.pdf, erişim tar:06.03.2008, s.1.

için gereklidir. Yatırımlarda yurtiçi kaynakların payının artırılması için yine yurt içi üretimi genişletmek gerekir³⁴⁹.

Tablo 27: Bütçe Gelir ve Giderleri (Milyar Manat)

Yıllar	Gelirler	Giderler
1990	0.5	0.5
1991	1.0	0.9
1992	7.3	6.9
1993	53.6	64.8
1994	504.8	681.7
1995	1584.7	2141.9
1996	2012.8	2409.3
1997	2565.2	2943.5
1998	2327.3	2641.7
1999	2797.6	3257.2
2000	3573.2	3819.8
2001	3924.0	4037.5
2002	4551.2	4658.6
2003	6104.5	6172.7
2004	7405.8	7505
2005	9422	10001

Kaynak: Aras ve Süleymanov, s.74

Tablo 27'ye göre; bağımsızlığın kazanıldığı ilk yıllarda bütçenin gelir ve gider miktarının çok az olduğu görülmektedir. Yıllar geçtikçe, özellikle 1995 yılından itibaren IMF ve Dünya Bankası ile ekonomik işbirliği içerisine girildikten sonra bütçe gelir ve giderlerinde önemli miktarlarda artış yaşanmıştır. Ancak 1991-2005 yılları incelendiğinde bütçe giderlerinin gelirlerinden daha yüksek olduğu görülmektedir.

³⁴⁹ Main Directions of the Budgetary and Fiscal Policy of the Azerbaijan Republic for 2007” http://www.maliyye.gov.az/download/devlet_budcesi/en_2007_budce_vergi.pdf, erişim tar:06.03.2008, s,1.

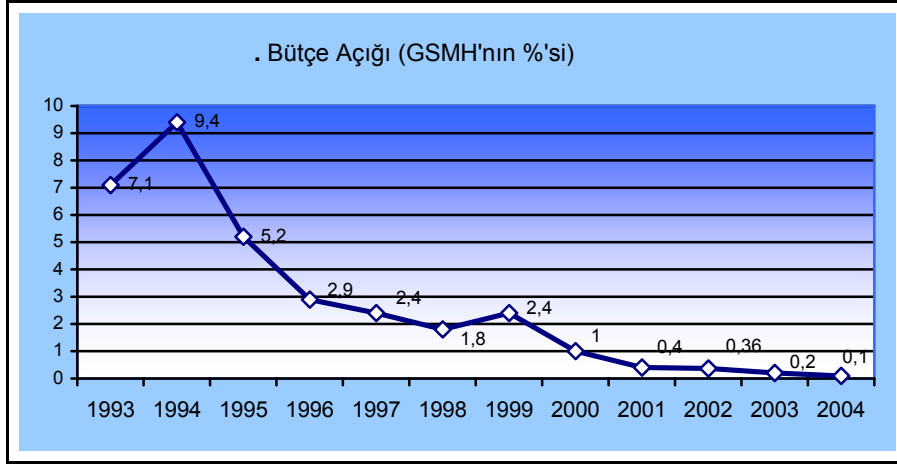
Tablo 28: Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleri Merkezi Kamu Bütçe Dengesi
(% GSYİH)

Ortalama	Proje						
	1998-2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Azerbaycan	- 2.1	- 0.8	1.0	2.6	- 0.2	2.4	29.1
Kazakistan	- 1.9	2.7	2.5	5.8	7.2	5.2	4.7
Türkmenistan	0.8	-1.3	0.4	0.8	5.1	7.4	9.4
Ermenistan	- 4.6	- 1.1	- 1.7	- 2.6	- 1.9	- 1.8	- 1.8
Gürcistan	- 3.2	- 1.3	- 0.2	- 2.4	- 2.8	- 4.7	- 1.5
Kırgızistan	- 9.2	- 4.7	- 4.4	- 3.7	- 2.1	- 0.4	- 1.5
Tacikistan	- 4.0	- 1.8	- 2.4	- 2.9	1.7	- 6.0	- 8.1
Özbekistan	- 2.5	0.1	0.6	1.2	5.2	3.9	2.2

Kaynak: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/reo/2008/MCD/eng/mreo0508.pdf>.

Tabloda merkezi hükümet mali dengesi incelenmiştir. 2003 yılı baz alındığında % 2.7'lik seviyeye en iyi konumda Kazakistan'ın olduğu görülmektedir. Aynı yıl, Azerbaycan % - 0.8'lik oranla üçüncü sıradadır. 2005 yılında bu oranın artan petrol gelirleriyle birlikte % 2.6'lık seviyeye ulaştığı görülmektedir. 2007 yılı incelendiğinde en iyi konumda Türkmenistan'ın olduğu görülecektir. Aynı yıl Azerbaycan'ın diğer ülkeler içerisinde orta seviyede olduğu söylenebilir.

Şekil 5

Kaynak; Aras, Süleymanov, s.75

Şekil 5 incelendiğinde 1993-2004 yılları arasında bütçe açığının yıldan yıla azaldığı görülecektir.

Tablo 29: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Bütçesinin Temel Göstergeleri

KAMU EKONOMİSİ						
Yıllar	Bütçe Gelirleri, Azerbaycan Manatı (Milyon)	GSYİH'ya Oranı	Bütçe Harcamaları, Azerbaycan Manatı (Milyon)	GSYİH'ya Oranı	Bütçe Açığı(-) Fazlası(+)	GSYİH'ya Oranı(%)
1995	415.6	19.5	428.4	20.1	-12.8	0.6
1996	498.0	18.2	481.9	17.6	16.1	0.6
1997	513.0	16.2	588.7	18.6	-75.7	2.4
1998	465.5	13.5	528.3	15.4	-62.8	1.8
1999	549.7	14.6	641.5	17.0	-91.8	2.4
2000	715.5	15.2	763.8	16.2	-48.3	1
2001	783.8	14.7	806.6	15.2	-22.8	0.5
2002	910.2	15.0	931.7	15.4	-21.5	0.4
2003	1225.5	17.1	1234.0	17.3	-8.5	0.2
2004	1481.2	17.4	1501.0	17.6	-19.8	0.2
2005	2055.2	17.3	2140.7	18.0	-85.5	0.7
2006	3881.2	21.9	3789.7	21.4	91.5	0.5
2007	6006.6	23.8	6059.5	24.0	-52.9	0.2

Kaynak: http://www.nba.az/download/statistika/makroiqtisadi_g/dovlet_budcesi_esas_gosterici.pdf.

1995 yılından itibaren uygulanmaya başlayan, istikrar ve yapısal uyum programlarıyla birlikte ekonomide olumlu gelişmeler sağlanmaya başlamıştır. Kamu harcamaları azaltılmış ve harcamalar normal gelirlerle karşılanmaya başlanmıştır.

Tablodan görüldüğü üzere; yıllar geçtikçe hem bütçe gelirlerinde hem de bütçe harcamalarında artışlar yaşanmıştır. Özellikle bütçe gelirlerinin artmasına, 1996 yılından itibaren özelleştirme uygulamalarının başlatılması ve buna bağlı olarak elde edilen gelirler, 2001 yılında yürürlüğe giren Vergi Kanunu sayesinde vergi sisteminin bir düzene oturtulması sebep olmuştur. Yine geçiş sürecinin son aşaması diye adlandırabileceğimiz 2001 sonrası bütçe gelirlerinin artışının diğer sebebi bu yıllardan itibaren dünya petrol fiyatlarının artması ve IMF'in önerisiyle 1999 yılında kurulan Devlet Petrol Fonu'nda toplanan petrol gelirlerinin yeni bütçe kanunuyla birlikte bütçeye aktarılması olmuştur³⁵⁰.

---

³⁵⁰ Main Directions of the Budgetary and Fiscal Policy of the Azerbaijan Republic for 2007” http://www.maliyye.gov.az/download/devlet_budcesi/en_2007_budce_vergi.pdf, erişim tar:06.03.2008, s.2.

Tablo 30: Devlet Bütçe Gelir ve Giderlerinin Yapısı

	2000	2002	2003	2004	2005	2006
Gelirler Toplamı (Milyon Manat)	714.6	910.2	1220.9	1509.5	2055.2	3881.2
Katma Değer Vergisi	190.8	334.9	409.7	452.7	599.9	737.8
Tüketim Vergisi	22.4	86.7	67	72.4	141	187.4
Kar Vergisi	125.9	147.8	178.3	223.4	355.4	994.5
Kira Gelir Vergisi	50.4	50	56.7	97.8	53.5	100.2
Bireysel Vergiler	94	109.7	150.4	221.6	317.4	378.5
Servet Vergileri	11.8	20	26.6	32.2	40.4	55.8
Uluslararası Ticaret ve İşlemler	63.4	75.2	92.7	101.5	205.2	241.2
Vergi Dışı Gelirler	117.9	63.4	209.7	277.3	288.2	727.4
Toprak Vergileri	6.7	8.8	11.3	14.1	15.3	18.5
Diğerleri	31.3	13.7	18.5	16.5	38.9	439.9
Harcamalar Toplamı(Milyon Manat)	764	931.8	1234.5	1502.1	2140.7	3789.7
Ulusal Ekonominin Finanse Edilmesi	89.4	137	242.9	290.9	444.7	1246.9
Sosyal ve Kültürel Aktivitelerin Finansmanı	382.6	449.6	535.2	642.3	843.3	1049.5
Eğitim	181.8	191.2	234.8	294.1	372.5	479
Kültür ve Kitle İletişim Araçları	18	20.5	28	34.1	45.5	59.9
Sağlık	40.9	44.8	55.3	73.5	115.3	161.9
Spor	2.5	2.8	3.1	4.1	5.1	7.2
Sosyal Güvenlik Fonu	104.9	145.2	153.6	168.8	217.7.0	330.3
Sosyal Yardım Fonu	34.5	45.1	60.4	67.6	87.2	11.2
Bilim	9.3	11.4	16.6	20	28.8	32
Savunma, Adalet ve Güvenlik Kuruluşları	74.4	94.6	120.6	155.9	206.4	278.5
Genel Yönetim Giderleri	37	54.5	68.8	89.3	123.9	142.9
Diğerleri	171.3	184.7	250.3	303.8	493.6	1039.9

Kaynak: <http://www.azstat.org>.

Tablo 30’da, devlet bütçe gelir ve giderlerinin yapısı incelendiğinde; daha sonra da üzerinde durulacağı gibi, bütçe gelirlerinde vergilerin çok önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir. Vergi gelirleri içerisinde en büyük paya, KDV sahiptir. Harcamaların yapısı incelendiğinde, ulusal ekonominin finanse edilmesi için, 2000 yılına 89.4 milyon manat ayrılmış, bu miktar 2006 yılına gelindiğinde 1246.9 milyon manat olmuştur. Bağımsızlık sonrası, özellikle istikrar programları uygulamaya konduktan ve ekonomik alanda istikrar sağlandıktan sonra, Azerbaycan hükümeti sosyal ve kültürel aktivitelerin finansmanına da önem vermiş ve yıllar geçtikçe bu alana ayrılan pay arttırılmıştır. Sosyal ve kültürel aktivitelerin finansmanı denildiğinde, bu alana; eğitim kültür ve kitle iletişim araçları, sağlık, spor, sosyal güvenlik fonu, sosyal yardım fonu girmektedir. Özellikle, yoksulluğu azaltma ve ekonomik istikrar programı neticesinde eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik fonuna önemli miktarlarda yatırım yapıldığı görülmektedir.

B. Bütçenin Gelir Kaynakları İtibariyle Değerlendirilmesi

Azerbaycan’da geçiş sonrası, gelirlerin yapısında bazı değişikliklerin yapılması öngörülmüştür. Yapılacak değişikliklerin amaçları şu şekilde sayılabilir: GSYİH içerisinde bütçe gelirlerinin arttırılması, bütçe gelirlerini arttırırken petrol dışı sektörün de gelişmesi göz önünde bulundurulmalı, vergi alacaklarının azaltılması için çaba sarf edilmesi, vergi sisteminin geliştirilmesi, vergi indirim tabanının geliştirilmesi, vergi kaçakçılıklarının azaltılması, vergi denetimlerinin arttırılması için vergi idaresinin geliştirilmesi, özelleştirmeden elde edilen gelirlerin verimli alanlarda kullanılması, KDV’den muafiyetin yasal yollara dayanarak gerçekleştirilmesi, hizmet alanlarının geliştirilmesi için basitleştirilmiş verginin uygulanmaya başlaması gerekmektedir.

Şimdi, bütçenin en önemli olağan gelir kaynaklarından olan vergi konusuna ve yine 1995 yılından itibaren Uluslararası Mali Kuruluşların çok önem verdiği bir konu olan özelleştirme uygulamalarına yer verilecektir.

1. Vergi Gelirleri

Azerbaycan SSCB'ye bağılı olarak varlığını sürdürmekteyken, bağımsız bir vergi sistemine sahip değildir. Hazırlanan planlar doğrultusunda üzerine düşen görevi yerine getiren ülkede o yıllarda da vergi önemli bir gelir aracı olarak görülmüş ve sosyalist müessese ve teşkilatlardan alınan vergiler tüm gelirlerin % 90'ına tekabül etmiştir. Geri kalan % 10'luk kısım da halktan toplanan vergilerden oluşmuştur³⁵¹.

Diğer eski SSCB ülkeleri gibi Azerbaycan da geçiş sürecine girdikten bir süre sonra istikrar politikaları uygulamaya başlamış hemen ardından da kamu harcamalarının en önemli aracı olan vergi konusuna önem vermiştir³⁵². Bilindiği gibi SSCB dağıldıktan sonra geçiş sürecinin ilk yıllarında ülkeler ekonomik ve siyasi anlamda birtakım sorunlarla karşılaşmışlardır. Vergi sisteminde yaşanan sorunlar; vergi konusunda yetkili olan kişilerin su istimleri, kamu gelirlerinin hemen hemen hepsinin vergilerden karşılanması sebebiyle vergi oranlarının yüksek oluşu, vergilerin sayı bakımından çok olması, vergi muafiyetlerinin yaygın olması, vergi kanunlarına uymakla ilgili subjektif zorlukların varlığı şeklinde özetlenebilir. Bu problemler dolayısıyla bütçe denkliliğini sağlamak oldukça zor olmuştur. Bütçe açıkları genellikle harcamalar kısılarak ya da gelirler arttırılarak kapatılmaya çalışılmıştır. Ancak bu önlemler kısa süreli çözümler olmuştur. Uzun vadede dengeli bir bütçeye sahip olunması, bütçenin en önemli gelir kaynağı olan vergi sisteminde köklü değişikliklerin yapılmasına bağlanmıştır Merkezi planlı ekonomik sistem geçerliyken, Azerbaycan'da vergiler SSCB'nin ihtiyaçları doğrultusunda oluşturulmuştur. Geçiş süreciyle birlikte Azerbaycan vergi yapısında bazı değişikliklerin yapılmasına ihtiyaç hissedilmiştir. Çünkü bu dönemde çağdaş vergi sistemlerine uyum sağlanması şarttır³⁵³.

Vergi sisteminde değişikliklerin yapıldığı yıllarda Katma değer vergisi(1992), Gelir vergisi (1992), Özel Tüketim (Aksiz 1992) Vergisi, Devlet Yol Fonu Vergileri (1994),

---

³⁵¹ Altay İsmayılov "Maliye Politikası ve Azerbaycan Örneği" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001, s.103-104.

³⁵² Ay Hakan, Musayev, Geray , "Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Azerbaycan Vergi Sistemindeki Gelişmeler ve Vergi Gelirlerinin kamu Hizmetlerinin Finansmanındaki Yeri", Finans Politik & EKONOMİK YORUMLAR, yıl:44, sayı:508, Haziran 2007 s.46.

³⁵³ İbadoğlu, Gubad, "Keçid İgtisadiyyatı Be'zi Ülkelerin Vergi Sisteminin Mugassşyeli ve Statistik Tehlili" Ekspert Dergisi No:2, Bakü 2000, s.7'den aktaran İsmayılov, s.114..

Emlak Vergisi (1995), Maden Vergisi(1995), Kurumlar Vergisi(1997) ve Toprak Vergisi (1997 tahsis edilmiştir³⁵⁴

Azerbaycan'da, 1995 yılından itibaren uygulanan yapısal programlar ve istikrar programları neticesinde ekonomide olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Ancak vergi sisteminde yaşanan sorunlar devam etmiştir. 1998 yılında yeni bir vergi kanununun hazırlanmasına karar verilmiştir ve bu kanunun hazırlanması yaklaşık iki yıl sürmüştür³⁵⁵.

Azerbaycan Vergi Kanunu 11.07.2000 tarihinde kabul edilmiş ve 01.01.2001 tarihinde yürürlüğe girmiştir". Bu kanunla birlikte vergi sistemi düzenlenmiş, eski düzende varolan karmaşıklığın giderilmesi amaçlanmıştır³⁵⁶.

Yeni Kanun'un 4.maddesine göre, vergilemede; genellik, uygunluk, eşitlik, iktisadilik ilkeleri benimsenmiştir. Yine bu maddeye göre; vergi türleri şu şekilde ayrılmıştır³⁵⁷:

- Devlet vergileri
- Özerk cumhuriyet vergileri
- Yerel vergiler.

Devlet vergileri, ülkenin her yerinde aynı orana sahiptir ve doğrudan devlet bütçesine aktarılırlar. Devlet vergileri aşağıdaki gibi sıralanabilir³⁵⁸

- Gelir vergisi
- Kurumlar vergisi
- Katma değer vergisi
- Özel tüketim (aksiz vergisi)
- Tüzel kişilerden alınan toprak vergisi
- Tüzel kişilerden alınan emlak vergisi
- Yol vergisi
- Maden vergisi.

---

³⁵⁴ Vergi işi, Elm ve Heyet Basımevi, Bakü 1998 s.186,267,227,327,291,318,105 ve 312'den aktaran Ay ve Musayev,s.47.

³⁵⁵ Ay , Musayev,a.g.m., s.47

³⁵⁶ Ay , Musayev, a.g.m., s.48.

³⁵⁷ Azerbaycan Vergi Kanunu md.4., <http://www.taxes.gov.az>.

³⁵⁸ Azerbaycan Vergi Kanunu md.6., <http://www.taxes.gov.az>.

Özerk Cumhuriyet vergileri, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde tahsil edilen vergilerden oluşmaktadır³⁵⁹.

Yerel Vergiler de belediyelerce tahsil edilen vergilerdir. Bu vergiler³⁶⁰ :

- Gerçek kişilerden alınan emlak vergisi
- Gerçek kişilerden alınan toprak vergisi
- Belediye sınırları içerisindeki inşaat ve inşaat malzemelerinin üretiminde kullanılan yer altı kaynaklarından alınan maden vergisi
- Belediyelere ait işletmelerden alınan kurumlar vergisi.

Tablo 31:Geçiş Sürecinin İlk Aşamasında (1991-1993) Vergi Gelirleri (Milyon \$)

	YILLAR		
	1991	1992	1993
GSYİH	703.1	1309.8	1326.9
Bütçe Gelirleri	260.1	396.9	452.5
Bütçe Giderleri	234.1	374.6	546.7
Vergi Gelirleri	130.1	277.7	317.1
Oransal Değerler(%)			
Vergi Gelirleri/Bütçe Gelirleri	50.0	70.0	70.1
Vergi Gelirleri/Bütçe Giderleri	55.6	74.1	58.0
Vergi Gelirleri/GSYİH	18.5	21.2	23.9
Bütçe Gelirleri/GSYİH	37.0	30.3	34.1
Bütçe Giderleri/GSYİH	33.3	28.6	41.2

Kaynak:Ay, Musayev,2007, s.49.

Geçiş sürecinin ilk yıllarında Yeni Vergi Kanunu'nun henüz kabul edilmemiş olması ve siyasal alanda istikrarın sağlanamaması, vergi sisteminde aksaklıklar yaşanmasına neden olmuştur. Bu yıllarda, vergi sisteminde henüz reform arayışları içerisinde olduğu için vergi gelirlerinin çok yüksek olmadığı görülmektedir, 1991 yılında vergi gelirlerinin bütçe gelirlerine oranı 1991'de % 50.0, 1992'de % 70.0, 1993'te %70.1 olmuştur. Yine bu yıllarda, vergi gelirlerinin kamu giderlerini karşılama oranı 1991'de %55.6, 1992'de %74.1, 1993'de % 58.0 şeklinde gerçekleşmiştir.

³⁵⁹ Azerbaycan Vergi Kanunu Md.7., <http://www.taxes.gov.az>.

³⁶⁰ Azerbaycan Vergi Kanunu Md.8., <http://www.taxes.gov.az>.

Tablo 32: Geçiş Sürecinin İkinci Aşamasında (1994-2000) Vergi Gelirleri (Milyon \$)

	YILLAR						
	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
GSYİH	1629.3	2415.2	3180.8	3960.7	4446.4	4583.7	5272.8
Bütçe Gelirleri	241.1	471.0	578.9	641.6	600.3	678.4	796.2
Bütçe Giderleri	409.0	485.5	559.8	736.7	684.7	793.0	854.7
Vergi Gelirleri	203.7	427.5	528.0	562.9	533.6	550.0	616.9
Oransal Değerler (%)							
Vergi Gelirleri/Bütçe Gelirleri	84.5	90.8	91.2	87.7	88.9	81.0	77.5
Vergi gelirleri/Bütçe Giderleri	49.8	88.1	94.3	76.4	77.9	69.4	72.2
Vergi Gelirleri/GSYİH	12.5	17.7	16.6	14.3	12.0	12.0	11.7
Bütçe Gelirleri/GSYİH	14.8	19.5	18.2	16.2	13.5	14.8	15.1
Bütçe Giderleri/GSYİH	25.1	20.1	17.6	18.6	15.4	17.3	16.2

Kaynak: Ay, Musayev, 2007, s.51

Tablo 32'ye göre; 1995 yılından itibaren ekonomik istikrar sağlanmasına rağmen vergi gelirlerinin çok fazla artmadığı görülmektedir. Bu duruma; verginin tahsil mekanizmasında yaşanan yetersizlikler, likidite yetersizliği nedeniyle takas mekanizmasının ticari işlemlerde (özellikle dış ticaret alanında) yaygın bir şekilde kullanılması, ekonomide özel sektörün payının artırılmasına bağlı olarak üretimin özel sektöre kaydırılması ancak; buradan sağlanan vergi gelirlerinin düşük olması ve vergi bilincinin yerleşmemesine bağlı olarak kayıt dışı ekonominin yaygın olması neden olarak gösterilebilir³⁶¹. Yukarıdaki tabloya göre; geçiş sürecinin ikinci aşaması incelendiğinde; vergi gelirlerinin bütçe gelirleri içerisindeki oranının gayet yüksek olduğu görülmektedir. Ancak vergi gelirlerinin GSYİH'ya oranlarına bakıldığında, bu oranların düşük olduğu görülecektir. Buradan da vergi gelirlerinin gerçek anlamda artış göstermediği sonucu çıkarılabilir. Bu dönemde, vergi sisteminde görülen yetersizlikler bu durumun en önemli sebebidir. Vergi gelirlerinin, bütçe gelirlerine oranı 1994 yılında % 84.5, 1995'te % 90.8, 1996'da % 91.2, 1997'de % 87.7, 1998'de % 88.9, 1999'da % 81.0 ve 2000'de % 77.5 olmuştur. Vergi gelirlerinin bütçe giderlerine oranına bakılacak olursa; 1995'te % 88.1, 1996'da % 94.3, 1997'de % 76.4, 1998'de % 77.9, 1999'da % 69.4 ve 2000 yılında % 72.2 olduğu görülmektedir. Vergi gelirlerinin bütçe giderlerine olan oranının yüksek oluşu bu dönemde hükümet tarafından uygulanan istikrar

³⁶¹ Quliyev Ferit "Millet ve Devlet Gelirleri Nağil Kitabevi Basımevi, Bakü, 2004, s.189'dan aktaran Ay ve Musayev, s.51.

programları neticesinde enflasyonun düşürülmesi için kamu harcamalarının azaltılmasına bağlanabilir.

Tablo 33: Geçiş Sürecinin Üçüncü Aşamasında (2001-2006) Vergi Gelirleri (Milyon \$)

	YILLAR					
	2001	2002	2003	2004	2005	2006
GSYİH	5707.7	6235.9	7276.0	8680.4	13238.7	19852.0
Bütçe Gelirleri	839.0	935.4	1244.2	1562.5	2290.3	4347.6
Bütçe Giderleri	867.6	960.3	1258.7	1553.8	2383.0	4248.3
Vergi Gelirleri	747.6	835.6	982.3	1171.9	1734.3	3037.4
Oransal Değerler (%)						
Vergi Gelirleri/Bütçe Gelirleri	89.1	89.3	79.0	75.0	75.7	69.9
Vergi gelirleri/Bütçe Giderleri	86.2	87.0	78.1	75.4	72.8	71.5
Vergi Gelirleri/GSYİH	13.1	13.4	13.5	13.5	13.1	15.3
Bütçe Gelirleri/GSYİH	14.7	15.0	17.1	18.0	17.3	21.9
Bütçe Giderleri/GSYİH	15.2	15.4	17.3	17.9	18.0	21.4

Kaynak: Ay ve Musayev, 2007, s.52

Geçiş sürecinin üçüncü aşamasına gelindiğinde, petrol gelirlerinin de etkisiyle bütçe gelir ve giderlerinde önemli miktarlarda artış görülmektedir. Bütçede görülen bu olumlu gelişmelerle birlikte, yeni bütçe kanununun kabul edilmesi de vergi sisteminde iyileşmelerin görülmesini sağlamıştır. Vergi gelirlerinin bütçe gelirleri içerisindeki payının 2001 yılında % 89.1 olduğu görülmektedir. Bu oran 2002 yılından sonra gittikçe düşmüştür. Bu duruma 2002 yılından itibaren Devlet Petrol Fonu'ndan bütçeye aktarılan gelirlerin etkisinin büyük olduğu söylenebilir. Yine aynı şekilde vergi gelirlerinin bütçe giderlerine olan oranının da gittikçe düştüğü söylenebilir. Genel olarak vergi gelirleri değerlendirildiğinde; vergi gelirlerinin ülke ekonomisine oranla yetersiz kaldığı söylenebilir.

2. Özelleştirme Uygulamaları

Merkezi planlı ekonomik sistemin yıkılmasıyla birlikte, geçiş ekonomileri, piyasa ekonomisi sistemini benimseyebilmenin en önemli şartının devletin ekonomideki rolünün azaltılması olduğunu düşünmüşlerdir. Bu ülkeler tarafından özellikle IMF ve Dünya Bankası'na üye olduktan sonra öncelik verilen konu *özelleştirme* olmuştur. Özelleştirme ile birlikte hem devletin ekonomideki payı azaltılmış olacak hem de zaten

geçiş sürecine olumsuz ekonomik koşullar içerisinde giren ülkeler önemli miktarda gelir elde etmiş olacaktırlar³⁶².

Bilindiği gibi piyasa ekonomisi sisteminde rekabet ortamının sağlanması çok önemlidir. Serbest piyasa ekonomisi, serbest rekabete, bağımsız teşebbüslere ve özel mülkiyete dayalıdır³⁶³. Geçiş sürecinde Azerbaycan Hükümeti'nin de temel ekonomik politikası özelleştirme konusunda yoğunlaştırılmıştır.

Ülke, piyasa ekonomisine geçişin en önemli gereklerinden biri olan özelleştirme Kanunu'nu da 1993 yılında kabul etmiştir. Ancak bu kanun 1995 yılından itibaren uygulanmaya başlamıştır³⁶⁴.

IMF ve Dünya Bankası'na 1993 yılında üye olan Ülke, bu kuruluşlardan ilk kredisini 1995 yılında kullanabilmiştir. Kuruluşlar tarafından, kredi karşılığında uygulanması istenen programların başında özelleştirme uygulamaları gelmiştir³⁶⁵.

1995 yılında “Özelleştirmenin Devlet Programı” Milli Meclis tarafından onaylanmıştır. Onaylanan programla beraber, restoran, kafe, berber, dükkan, atölye gibi küçük ölçekli işletmelerin ilk etapta özelleştirilmesi zorunlu tutulmuştur. Özelleştirilmesi uygun olmayan alanlar, petrol, doğalgaz, telekomünikasyon kuruluşları, sanatsal mekanlar ve madenler olmuştur. Özelleştirme, önceleri Devlet Emlak Komitesi tarafından gerçekleştirilmekteyken, 2000 yılından itibaren bu görev, Emlak Bakanlığı'na devredilmiştir³⁶⁶

Azerbaycan'daki özelleştirme çalışmalarına hız veren iki husustan biri, 1997 yılında çıkarılan, “Kiraya Verilmiş Devlet Emlakının Verimli Şekilde Kullanılması Hakkında” Cumhurbaşkanlığı fermanıdır. Diğer de yine 1997 yılında çıkarılan, “Özelleştirilen Devlet Müessese ve Kurumlarının Buldukları Toprak Alanlarının Satılması Kuralları Hakkında Esasname”dir. İlk esasname ile 4 milyon Manat'tan fazla bir tutar, kira geliri olarak bütçeye aktarılmıştır. İkinci esasname ile de, özelleştirilen işletmelerin sadece binalarına değil, buldukları toprak alanlara da sahip olunarak, özelleştirme daha cazip

---

³⁶² Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Güzel, Simla, “Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Azerbaycan'da Özelleştirme Uygulamaları” Türk Dünyası Araştırmaları, Nisan 2008, ss.151-169.

³⁶³ The Republic of Azerbaijan to State Committee For Management of State Property, “10 years of Privatization in Azerbaijan Progress and Prospects”, Baku 2006, <http://state-property.gov.az/index.php?long=en&p=100>, erişim tarihi:08.08.2007.

³⁶⁴ Oğan, a.g.m.,s.57.

³⁶⁵ DEİK, “Azerbaycan Ülke Bülteni”, s.5.

³⁶⁶ Aras, Süleymanov, a.g.e. *Azerbaycan Ekonomisi ve Yatırım İmkanları*, ss.59-60.

hale getirilmiştir³⁶⁷

“Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 11 Şubat 2004 tarihli fermanı ile tasdik edilen “Azerbaycan Cumhuriyet Bölgeleri'nin Sosyo-Ekonomik Kalkınması Hakkında Devlet Programı”nda belirlenen hedeflerden biri de devlet müessesesi ve araçlarının özelleştirilmesinin hızlandırılmasıdır.”³⁶⁸

Azerbaycan'da özelleştirme uygulamaları iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada küçük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesi, ikinci aşamada büyük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesi amaçlanmıştır.

1995-98 yılları için oluşturulan ilk özelleştirme programının amacı kişisel çıkarları ön plana alan piyasa ekonomisinin oluşturulması için, özel mülkiyet ve serbest rekabet koşullarının sağlanmasıdır. İlk Özelleştirme Programı ile birlikte, küçük ölçekli firmalar hisse senedi satışı yöntemiyle özelleştirilmiştir. Bu programla 29000 adet küçük ve 1000 adet orta ve büyük ölçekli işletme özelleştirilmiştir³⁶⁹.

İlk Özelleştirme Programı ile genel olarak şunlar amaçlanmıştır³⁷⁰:

- Ekonomik liberalizasyonun sağlanması, özel mülkiyet haklarının geliştirilmesi, serbest teşebbüslerin kurulması,
- Ulusal ekonominin yeniden yapılandırılması,
- Ekonomide varolan monopolist sistemden, rekabetçi ekonomik sisteme geçiş yapılarak ekonomide verimliliğin artırılması,
- Yabancı yatırımların ülkeye çekilmesi,
- Yaşam koşullarının iyileştirilmesi.

2000 yılının Mayıs ayında yeni bir özelleştirme kanunu çıkarılmıştır. İkinci özelleştirme programı ile birlikte, haberleşme, ulaştırma, kimya, enerji ve diğer sektörlerin özelleştirilmesine geçilmiştir. Bu programla orta ve büyük ölçekli

³⁶⁷Tandırcıoğlu, Haluk, “Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 4, Sayı 3, 2002, s.217.

³⁶⁸ Aras, Süleymanov, *Azerbaycan Ekonomisi ve Yatırım İmkanları a.g.e.*, s.62.

³⁶⁹ http://www.adb.org/Documents/Reports/Trade_Facilitation/trade_facilitation_review_AZE.pdf. erişim tarihi 10.10.2007, s.20.

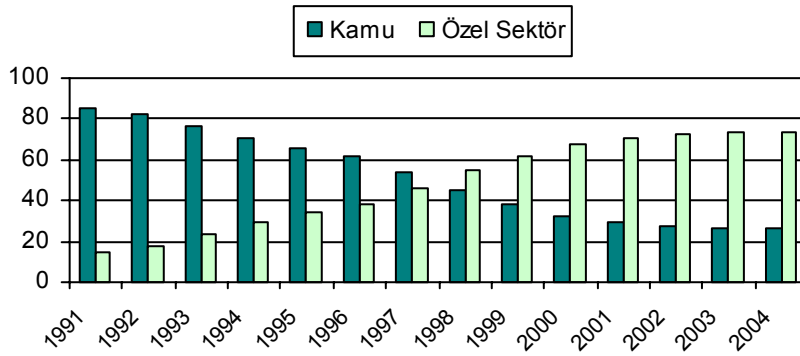
³⁷⁰ The Republic of Azerbaijan to State Committee For Management of State Property, “10 years of Privatization in Azerbaijan Progress and Prospects”, Baku 2006, <http://state-property.gov.az/index.php?long=en&p=100>, erişim tarihi:08.08.2007.

işletmelerin özelleştirilmesi amaçlanmıştır³⁷¹.

İkinci Özelleştirme Programının genel amaçları da aşağıdaki gibi sıralanabilir³⁷²:

- Rekabete dayalı ekonomik sistemin oluşturularak verimliliğin arttırılması,
- Yatırımlar sayesinde ekonomik gelişmenin sağlanması,
- İlk Özelleştirme Programıyla gerçekleştirilemeyen özelleştirmelerin tamamlanması,
- Çek karşılığında devlet mülklerinin özelleştirilmesinin yaygınlaştırılması.

Şekil 6: Azerbaycan' da Kamu ve Özel Sektör Paylarının Karşılaştırılması (1991-2004)

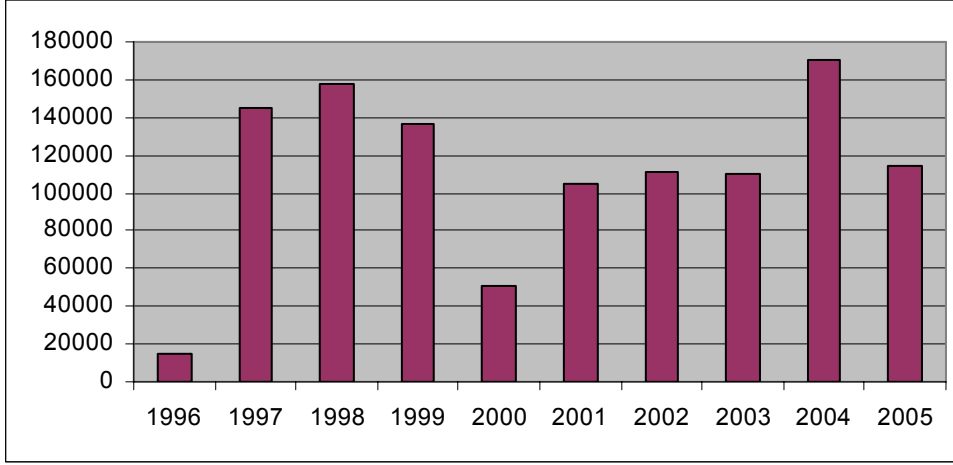
Kaynak: Aras, Süleymanov *Azerbaycan Ekonomisi ve Yatırım İmkanları*

Şekil 6'da da görüldüğü gibi; bağımsızlığın kazanıldığı ilk yıllarda Azerbaycan'da özel sektörün payı oldukça düşüktür. İlk özelleştirme programı uygulamaya konulup sona erdikten sonra yani; 1998 yılından itibaren özel sektörün ekonomideki payı gün geçtikçe artış göstermiştir.

³⁷¹ Aras, Süleymanov, *Azerbaycan Ekonomisi ve Yatırım İmkanları*, ss.61-62.

³⁷² The Republic of Azerbaijan to State Committee For Management of State Property, "10 years of Privatization in Azerbaijan Progress and Prospects", Baku 2006, <http://state-property.gov.az/index.php?long=en&p=100>, erişim tarihi:08.08.2007.

Şekil 7: Özelleştirmeden Elde Edilen Gelirlerin Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak:<http://www.stateproperty.gov.az/index.php>'den yararlanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 7'deki verilere göre, özelleştirme gelirlerinin özellikle, Birinci Özelleştirme Programı'nın sona erdiği 1998 yılında çok yükseldiği görülmektedir. İkinci Özelleştirme Programı'nın ancak iki yıllık bir süre geçtikten sonra Cumhurbaşkanı tarafından imzalanıp uygulanmaya başlanması 2000 yılında özelleştirmeden elde edilen gelirlerin azalmasına sebep olmuştur. İkinci Özelleştirme Programı'na göre, anonim şirketlere dönüştürüldükten sonra özelleştirilmeye başlanan orta ve büyük ölçekli işletmelerden elde edilen gelirler 2001 yılından itibaren artış göstermeye başlamış ve 2004 yılında maksimum düzeye çıkmıştır.

C. Bütçenin Harcama Politikaları Yönüyle Değerlendirilmesi

Piyasa ekonomisine geçiş sürecinde devletin ekonomideki rolü değişmeye başlamıştır. Merkezi planlı ekonomik sistemde, tüm mal ve hizmetlerin üretimi devlet tarafından karşılanırken, geçiş süreciyle birlikte özel sektörün ekonomideki payı arttırılmaya başlanmıştır. Bunun sonucunda da ekonomide kamu harcamalarının miktarı azalmıştır³⁷³.

³⁷³ Ay, Hakan, Musayev, Geray, "Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Azerbaycan Vergi Sistemindeki Gelişmeler ve Vergi Gelirlerinin kamu Hizmetlerinin Finansmanındaki Yeri", Finans Politik & EKONOMİK YORUMLAR, yıl:44, sayı:508, Haziran 2007 s.45.

Yeni Bütçe Kanunu'na göre³⁷⁴;

- Bütçe harcamalarına ilişkin tahminlerin genişletilmesi ve bütçe harcamalarının dayandığı programların başarılı bir şekilde hazırlanması gereklidir,

- Bütçe harcamalarına ilişkin tahminlere, kişi başına düşen harcamalarla başlanması ilke edinilmelidir.

- Azerbaycan Cumhuriyeti bölgelerinin kalkınmasına yönelik olan ve 2004–2008 yıllarını kapsayan devlet programı ve buna benzer diğer programların finansmanı bütçeden sağlanacaktır.

- Artık bütçeden petrol sektörüne çok fazla harcama yapılmamalı ve bütçe kaynakları petrol dışı sektörler için yönlendirilerek bu sektörlerin gelişmesi sağlanmalıdır.

- Toplumda refahın sağlanması için, savunmaya bütçeden daha fazla kaynak ayrılmalıdır.

- Bilimin geliştirilmesi için harcamaların bu yönde de yoğunlaştırılmasına önem verilmelidir.

- Tarım sektörünün gelişmesi ve ihracatın artırılması için bütçeden bu alana da ayrılan kaynak miktarının artırılması gerekmektedir.

- Sosyal politika bağlamında, yoksulluğun azaltılması, sosyal faydanın artırılması, emekli aylıklarının artırılması, çocukların ve özürülülerin geleceklerinin garanti altına alınması ön plana geçirilmelidir.

- Eğitim, sağlık, turizm, spor, kültür ve sosyal güvenlik sistemi konularında iyileştirmeler yapılmalıdır.

Geçiş sonrası, Azerbaycan için, ekonomik istikrarın sağlanması ve devam ettirilmesi temel prensip olmuştur. Petrol sektörünün geliştirilmesi için önemli yatırımlar yapılmıştır.

Hükümet, varolan kaynakların tümünün harcanmasından kaçınmalı ve uzun vadede iyi bir maliye politikası takip etmelidir. Hükümetin tek görevi; harcamalar için gerekli olan kaynakların hızlı bir şekilde arttırmak değil, kaynakların kullanımının da mantıklı bir şekilde gerçekleştirilmesidir. Kamu harcama sisteminde 2002-2003 yıllarında geniş

---

³⁷⁴ Main Directions of the Budgetary and Fiscal Policy of the Azerbaijan Republic for 2007” http://www.maliyye.gov.az/download/devlet_budcesi/en_2007_budce_vergi.pdf, erişim tar:06.03.2008, s.4.

çaplı reformlar yapılmıştır. Bu reformlar 2004 yılı bütçesinde onaylanmıştır. Devlet görevlilerinin maaş ödemelerine ilişkin reformlar da 2003 yılında başlatılmış ve 2004 yılında da devam etmiştir. Hükümet; eğitim, sağlık, bilim, sosyal güvenlik, spor, kültür, sanat, tarım, ormancılık, balıkçılık, su endüstrisi ve çevre alanlarında çalışanların ücretlerini arttırmıştır. Bu ücretlerin % 50'si devlet tarafından karşılanmaktadır³⁷⁵.

Kamu maliyesinde, şeffaflığın, güvenilirliğin, etkinliğin ve harcama kontrolünün sağlanması için çeşitli tedbirler alınmıştır. 2003 yılı bütçesiyle birlikte, bütçe dışı işlemler de kamu bütçesine dahil edilmiştir. Örneğin; Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) tarafından elektrik ve gaz üretimi için yapılan yardımlar, vergi kredileri de bütçe içinde yer almıştır³⁷⁶. Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı'nın yaptığı açıklamalara göre; sosyal ve ekonomik alanda gelişmelerin sağlanması kamu harcama stratejilerinin iyi bir şekilde belirlenmesiyle birebir ilişkilidir³⁷⁷.

---

³⁷⁵ “Mid-Term Expenditure Framework for 2003-2005 (MTEF) and State Budget for 2003-2004”, http://www.economy.gov.az/PRSP/source_PRSP/Annual%20Report%202003/az_MTEF_en.pdf, erişim tar: 25 Ocak 2007, , s.2-5.

³⁷⁶ a.e., s.2.

³⁷⁷ a.e.,s.5.

SONUÇ

1990'lı yılların başlarından itibaren, dünyada hızlı bir küreselleşme yaşanmaya başlanmıştır. Küreselleşmenin temelinde, iletişim ve bilişim teknolojisi alanında yaşanan gelişmelerin olduğu düşünülmektedir. Bu süreçte Sovyetler Birliği'nin dağılması ve ortaya bağımsız geçiş ekonomilerinin çıkmasıyla birlikte, bu ekonomiler oldukça zor bir sürece girmişlerdir. Bu süreçte, küreselleşmenin de en önemli amacı olan, uluslararası pazara girmenin tek yolu, merkezi planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçmeleridir. Geçiş ekonomilerinin, bu süreçte bazı ekonomik reformlar uygulamaları gerekmektedir ve bu reformları tek başlarına gerçekleştiremeyeceklerini düşünen ülkeler, IMF ve Dünya Bankası'na başvurmuşlardır

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, bütün Sovyet Cumhuriyetleri, ardı ardına bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bu cumhuriyetlerden biri olan Azerbaycan da 18 Ekim 1991 tarihinde bağımsızlığına kavuşmuştur. Bağımsızlıktan sonra diğer eski Sovyet Cumhuriyetleri gibi Azerbaycan'da da serbest piyasa ekonomisine geçme hazırlıkları başlamış ve kapitalist sistemin kurumlarının ülke içinde yerleştirilmesi çalışmaları ve uygulamaları hız kazanmıştır. Bağımsızlığını kazanan Azerbaycan'da geçiş sonrası ilk yıllarda ekonomik koşulların oldukça kötü olduğu söylenebilir ve bu durumun en önemli sebepleri, piyasa ekonomisine geçiş için gerekli reformların geciktirilmesi, ülkede yaşanan siyasi istikrarsızlıklar ve Ermenistan ile yapılan savaşın olumsuz etkileri şeklinde sıralanabilir.

Ülke, merkezi ve dışa kapalı bir ekonomik sistemden, dışa açık piyasa ekonomisi sistemine geçiş için, gerekli reformları yaparken, IMF ve Dünya Bankası'nın desteğine ihtiyaç duymuştur. Bu uluslararası mali kuruluşlara 1992 yılında üye olan ülke, kuruluşlardan ilk kredisini 1995 yılında almıştır.

Azerbaycan bağımsızlığının kazandığı 1991 yılından 1995 yılına kadar olan dönemde ekonomik reformlar bakımından başarı gösterememiştir. Çünkü, piyasa ekonomisinin gerektirdiği, bankacılık, özelleştirme, dış ticaret liberalizasyonu gibi reform uygulamaları 1995 yılından itibaren başlatılmıştır³⁷⁸. Verilen krediler

³⁷⁸ Ayhan Karaca "Azerbaycan'da ekonomik dönüşüm süreci ve reformların 10 yılı, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/ayhandergi.doc.>, 05.03.2007.

karşılığında, Azerbaycan'ın piyasa ekonomisi sistemine başarılı bir şekilde adapte olması, bazı istikrar ve yapısal uyum programlarını uygulamasına bağlanmıştır. Azerbaycan, IMF ve Dünya Bankası ile işbirliği içinde yürüttüğü istikrar ve yapısal uyum programlarını uygulamaya koymuştur ve 1995-1998 yılları arasında olumlu sonuçlar alınmaya başlamıştır.

Ancak, ülkede hala yoksulluk, gelir dağılımında adaletsizlik gibi olumsuzlukların mevcut olduğu söylenebilir. Ticaret ve sanayi özellikle Bakü ve çevresinde yoğunlaştığı için tüm yatırımlar bu bölgeye yapılmaktadır. Bu durum nüfusun buralarda aşırı yoğunlaşmasına neden olmakta ve altyapı sorunlarını su yüzüne çıkartmaktadır. Bakü ve ülkenin diğer bölgeleri arasında yaşanan bu dengesizliklerin giderilmesi için, IMF ve Dünya Bankası önderliğinde 2004-2008 yıllarını kapsayan bir Bölgesel Ekonomik Gelişim Programı hazırlanmıştır. Ancak programın olumlu sonuçları yavaş bir şekilde elde edilmektedir.

Bölgesel Ekonomik Gelişim Programı, SPPRED, SPPRSD gibi programların hepsi temelde bütçe politikalarını düzenlemeyi amaçlamakta ve bütçe yönetiminde yasal ve kurumsal çerçevenin geliştirilmesi açısından önem taşımaktadır. 2002 yılında kabul edilen Bütçe Sistemi Kanunu ile yerel yönetim giderleri ve bütçe dışı kaynaklar, bütçeye dahil edilmiştir.

Yıllar geçtikçe bütçe gelir ve giderlerinde artış yaşanmaya devam edilmektedir. Bütçe gelirlerinin artması 1996 yılından itibaren özelleştirme uygulamalarının ve buna bağlı gelir elde edilmesinin başlamasına bağlanabilir. 2001 yılında “Yeni Vergi Kanunu” denen bir yasa yürürlüğe girmiştir. Vergi sistemine gelen bu yeni düzenlemeyle birlikte vergi gelirlerinde artış yaşanmıştır. Yine 2001 yılı sonrası bütçe gelirlerinin artışının diğer sebebi, dünya petrol fiyatlarının arttırılması ve 1999 yılında IMF'nin önerisiyle kurulan Devlet Petrol Fonu'nda toplanan gelirlerin bütçeye aktarılmasıdır denebilir.

Azerbaycan ekonomisinde petrolün özel bir yeri vardır. Petrolden elde edilen gelirlerin çok fazla olduğu bilinmektedir. IMF ve Dünya Bankası da bu zenginliğin değerlendirilmesi gerektiğini düşünmüş ve ülkeyi petrol sektörüne yatırımlar yapmasına yönlendirmiştir. Ancak bu sektöre çok fazla önem verilmesi diğer sektörleri olumsuz bir şekilde etkilemektedir. ‘Hollanda Sendromu’ olarak adlandırılan bu durum makro

ekonomik istikrarı bozmaktadır. Petrol fiyatlarındaki küçük bir dalgalanma bile ekonomiyi etkileyebilmektedir. Bu açıdan sadece petrole dayalı bir kalkınma modelinin Azerbaycan için uygun olmadığı söylenebilir.

IMF ve Dünya Bankası programları genel olarak değerlendirildiğinde, geçiş sonrası ilk yıllarda ekonomik bunalım içerisinde bulunan Azerbaycan için gereklidir denebilir. Çünkü ülke geçiş sürecine oldukça zor koşullar içerisinde girmiştir. İşsizlik seviyesi, enflasyon oranı ve bütçe açıkları yüksektir. Ayrıca merkezi planlı ekonomik sistemle yönetilme süresinin uzun oluşu ülkeyi piyasa ekonomisi sistemine yabancılaştırmıştır. İlk yıllarda uygulamaya konulan yapısal uyum ve istikrar programlarıyla birlikte sorunlar yavaş yavaş çözüme ulaştırılmıştır. Ancak daha sonra uygulanan politikaların yanlışlığı göze çarpmaktadır.

Bunun için ülke, bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmaya dönük önlemleri yürürlüğe koymalıdır. Özellikle Petrol Fonu'ndan elde edilen gelirlerin diğer sektörlerin geliştirilmesinde kullanılmasına özen göstermelidir.

KAYNAKÇA

- Akalın, Güneri, “Piyasa Ekonomisinin Neresindeyiz?” Eylül 2003, http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=791&id=47 erişim tarihi: 11 Ekim 2006.
- Altay, Asuman, “Geçiş Ekonomilerinde Devletin Ekonomik Roller, Görevleri ve KOBİ’lerin Durumu”, <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/gecis.pdf> , erişim tar: 06.10.2007.
- _____ , “Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Kamu Maliyesi Sorunları ve Çözüm Önerileri”, <http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd2/sbd-2-03.pdf> ,erişi tar: 03.09.2007.
- Aras, Osman Nuri, Süleymanov, Elçin, *Azerbaycan Ekonomisi ve Yatırım İmkanları*, TÜSİAB Yay., Bakü, 2007.
- _____ , “Dünya Bankının Azerbaycan’da Hayata Keçirdiyi İnfrastruktur Layihaları”, <http://www.qafqaz.edu.az/Journal/osman%20NURI%20ARAS-ELCIN%SULEYMANOV.pdf>,2005.
- _____ , “Finansal Küreselleşmenin Azerbaycan Özelinde Kafkasya ve Orta Asya’ya Etkisi” <http://www.osmannuriaras.com/Globalson.doc>.

- Arın, Tülay, “Sovyetler Birliği’nde Yeniden Yapılanma ve İktisadi Reform Programı” *Onbirinci Tez: Sosyalizm Piyasa Demokrasi*, Sayı 1, Alan yay., İstanbul, 1988.
- Aslund, Anders, et.all., “How to Stabilize: Lessons From Post-Communist Countries” *Brooking Papers on Economic Activity*, Vol.1996, No.1, 1995, pp.217-313,
<http://www.jstor.org/view/00072303/di009474/00p0148n/0>.
- Artam, Atila. *Türk Cumhuriyetleri’nin Sosyo-Ekonomik Analizleri ve Türkiye İlişkileri*, Yıldız Matbbacılık Yay., İstanbul, 1993.
- Ay, Hakan , Musayev, Geray “Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Azerbaycan Vergi Sistemindeki Gelişmeler ve Vergi Gelirlerinin kamu Hizmetlerinin Finansmanındaki Yeri”, *Finans Politik & EKONOMİK YORUMLAR*, yıl:44, sayı:508, Haziran 2007 .
- “Azerbaycan ve DünyaBankası”,
[“http://www.mutasyon.net/kultur/makaleler/taydin/default10.asp](http://www.mutasyon.net/kultur/makaleler/taydin/default10.asp) .
- Bal, Harun. “Geçiş Ekonomilerinde Ekonomik Büyüme ve Dış Finansman”,
<http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd12/sbd-12-14.pd>.
- Basu, Kaushik. “Globalization and the Politics of International Finance”: The Stiglitz Verdict, *Journal of Economic Literature*, Vol.41, No.43, 2003, pp.885-899.

- Başaran, Ali “SSCB’den Rusya Federasyonuna İntikal Eden Bütçe Açığı Sorunu, Maliye Politikaları 1985-1995”,
http://www.ankara.edu.tr/~basaran/yayinlarim/ulusalyay/sscbden_rusya_fede.doc.
- Başoğlu, Ufuk., Ölmezoğulları, Nalan, Parasız, İlker, *Dünya Ekonomisi, Küreselleşme, Finansal Kurumlar ve Küresel Makro Ekonomi*, 1. Basım, Ezgi Kitabevi Yay.,Bursa, 1999.
- Beşirov, Hazar, “Azerbaycan’da Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Gerçekleştirilen Reformlar ve Sosyo-Ekonomik Sonuçları”
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002
- Bettelheim, C. *Sosyalist Ekonomiye Geçiş Sorunları*, Çev. K.Somer, 1.Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1973.
- Bienen, Henry S., Gensovitz, Mark “ Economic Stabilization, Conditionality and Political Stability”, International Organization, Vol.39, No.4, Autumn,1985, pp.729-754.
- Boratav, Korkut. *Sosyalist Planlamada Gelişmeler*, İkinci Baskı, Savaş Yayınları Olgaç Matbaası, Ankara, 1982.
- Brada, Josef C. “Privatisation is Transition- Or is it?”, Journal of Economic Perspectives, Vol.10, No.2, Spring ,1996, pp.67-86.
- Burhan, Nuri. *Merkezi Planlamada Maliye Politikası ve Son Gelişmeler*, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları, Bursa, 1989.

- Campos Nauro F, Fabrizio Coricelli, “Growth in Transition;what we know,what we don’t know and what we should”, 2000,
http://www.gdnet.org/pdf/430_Campos-paper.pdf,
- Chossudovsky, Michael, *Yoksulluğun Küreselleşmesi: IMF ve Dünya Bankası Reformlarının İçyüzü*, çev: Neşenur Domaniç, 1.Basım, Çiviyazıları Yay., İstanbul, 1999.
- Collier Paul and Jan Willem Gunning. “The IMF’s Role İn Structural Adjustment”, The Economic Journal, Vol.109, No.459, Nov. 1999, pp. 634-651.
- Condoide, Mikhail, “The Soviet Economy: Some Salient Features and International Trade, The Journal of Finance”, Vol.7, No.3., Sep.,1952, pp.478-480.
- Dartan, Muzaffer, *Bağımsız Devletler Topluluğu ve Orta Asya Cumhuriyetleri*, İstanbul Sanayi Odası Yayın, No: 11, İstanbul, 1992.
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) “Azerbaycan Ülke Bülteni”
Nisan 2006, http://www.egelihracatçılar.com/Images/Menu1-Page//UlkeRaporu-Azerbaycan-DEİK-2006_00001199.pdf.
- Denizer, Cevdet, “Stabilization, Adjustment and Growth Prospects in Transition Economies”, World Bank Policy Research Working Paper No.1855, November, 1997,
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=569248
- Diamond, Larry ve Marc Plattner, *Demokrasinin Küresel Yükselişi*, Yetkin Yayınları, Ankara 1995.

- Dinler, Zeynel. *İktisada Giriş*, Üçüncü Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 1997.
- “Doing Business in Azerbaijan”
2005,http://www.mfa.gov.az/eng/foreign_policy/inter_affairs/econom/DBA_2005.pdf.
- Druel, F. *Finances Publiques: Budget et Powair Financier*, 2 ed., Paris Ed. Dalloz, 1975.
- Eğilmez, A. Mahfi. *IMF, Dünya Bankası ve Türkiye*. Creative Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- Eminov, Anar. “Uluslararası Mali Kuruluşlarının Azerbaycan Ekonomisine Etkisi ve Dışa Açılmasına Katkısı”,Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006.
- Erdem, Metin, Şenyüz, Doğan, Tatlıoğlu, İsmail, *Kamu Maliyesi*, Dördüncü Baskı, Ekin Kitabevi Yay., Bursa 2006.
- Eroğlu, Nadir. “Finansal Küreselleşme: Devletin Düzenleyici Rolü Üzerine Etkileri” *Küreselleşme İktisadi Yönetimler ve Sosyopolitik Karşıtlıklar*, Der.Alkan Soyak, Om Yayınevi İstanbul 2002
- European Bank for Reconstruction and Development (EBRD), “What Drives Growth in The Transition Countries?”
<http://www.ebrd.com/pubs/econo/15anni.pdf>.

European Bank for Reconstruction and Development (*EBRD*), “Transition Report”,
<http://www.ebrd.com/country/azer/index.htm>.

Fischer, Stanley. “Applied Economics in Action: IMF Programs”, *American Economic Review*, Vol.87, No.2, May 1997 pp.23-27.

_____, “Economic Reform in the USSR and The Role of Aid”, *Brookings Papers on Economic Activity*, Vol.1991, No.2, 1991, pp.289-301.

Fischer Stanley, Gelb, Alan, “The Process of Socialist Economic Transformation”, *The Journal of Economic Perspectives*, Vol.5, No.4, Autumn, 1991, pp.91-105.

Fischer, Stanley, Sahay, Ratna, “The Transition Economies After Ten Years” ,IMF WorkingPaper,<http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2000/wp0030.pdf>.

Fişek, Kurthan. *100 Soruda Sosyalist Devlet*, 1.baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1970.

Gomelauri, Tebrone. “The Role of Economic Factors in Conflict Resolution in Georgia and the Caucasus”
<http://pdc.ceu.hu/archive/00001807/01/Gomelauri.pdf>.

Gregory, Paul R., Tikhonov, Aleksei. *Central Planning and Unintended Consequences: Creating the Soviet Financial System, 1930-1939*, *The Journal of Economic History*, Vol.60, No.4, Dec. ,2000, pp. 1017-1040.

- Gregory, Paul R., Stuart, Robert C. and Holland Hunter “Soviet Economic Structure and Performance”, *Slavic Review*, Vol.34, No.3, Sep.,1975, pp. 608-609.
- Grossman, Gregory, *Ekonomik Sistemler*, Çev. Berker Yaman ve Nesrin Nas, Okan Yayınları, İstanbul, 1986.
- Gurbanov, Sarvar. “Bağımsızlıktan Sonra Azerbaycan’ın Yaşadığı İktisadi Dönüşüm Süreci ve Bugün Varılan Nokta”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2005
- Güzel, Simla, “Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Azerbaycan’da Özelleştirme Uygulamaları” *Türk Dünyası Araştırmaları*, Nisan 2008.
- Hare, Paul G., “Property Relations and Financial Reforms in Transition Economies, CERT Discussion Paper No.97/11, March 1997.
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=82112#PaperDownload.
- Hare, Paul. “Institution Building in the CIS-7: Role of the International Community” <http://www.sml.hw.ac.uk/ecopgh/Hare-Role%2520IFIs.pdf>.
- Havrylyshyn, Oleh, Wolf, Thomas “Determinants of Growth in Transition Countries” *Finance & Development*, June 1999, pp.12-15,
<http://www.internationalmonetaryfund.com/external/pubs/ft/fandd/1999/06/pdf/havrylys.pdf>.
- Hesenov, Rasim, “Azerbaycan’ın İktisadi İnkişaf Paradigması ve İqtisadi Tehlükesizlik Konsepsiyasının Seçimi” *Meşveret Bülteni*, no:7(43).Bakı,Oktaybr-2001.

International Monetary Fund (IMF), “IMF Approves STF Drawing for the Republic of Azerbaijan”,

<http://www.imf.org/external/np/sec/pr/1995/pr9524.htm>.

International Monetary Fund (IMF), “Selected Decisions and Selected Documents of the IMF, Thirtieth Issue- Extended Fund Facility”,

[http://www.imf.org/external/pubs/ft/sd/index.asp?decision=4377-\(74/114\)](http://www.imf.org/external/pubs/ft/sd/index.asp?decision=4377-(74/114)).

International Monetary Fund (IMF), “IMF Concessional Financing Through the ESAF”,

<http://www.imf.org/external/np/exr/facts/prgf.htm>.

International Monetary Fund (IMF), “The Poverty Reduction and Growth Facility (PRGF)”, <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/prgf.htm>.

International Monetary Fund (IMF), “IMF Concludes Article IV Consultation With Azerbaijan” August, 1998

<http://www.imf.org/external/np/sec/pn/1998/pn9862.htm>.

International Monetary Fund (IMF), “Enhanced Structural Adjustment Facility and Extended Fund Facility Policy Framework Paper, 1997-2000, 1997, <http://www.imf.org/external/np/pfp/azerb/azer.pdf>.

International Monetary Fund, (IMF), “IMF Executive Board Concludes The 2007, Article IV Consultation With The Republic Of Azerbaijan”

<http://www.imf.org/external/np/sec/pn/2007/pn0759.htm>.

International Development Association, “International Finance Corporation Country Partnership Strategy FY07-10 For Republic of Azerbaijan” 2006, <http://siteresources.worldbank.org/INTAZERBAIJAN/Resources/AzerbaijanCountryPartnershipStrategy.doc>.

“Investment Projects” <http://www.azerbembassy.org.on/eng/economy.html>.

İsmayılov, Altay. “Maliye Politikası ve Azerbaycan Örneği” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001.

Ivanov, G. *Les Organes Centraux de Planification*, Annuaire de L’URSS, 1968.

Karaca, Ayhan, “Azerbaycan’da ekonomik dönüşüm süreci ve reformların 10 yılı, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/ayhandergi.doc>.

Kazgan, Gülten. *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, Remzi Kitapevi, 4.basım., İstanbul, 1989.

_____, *Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen: Ne Getiriyor?, Ne Götürüyor?, Nereye Gidiyor?*, 1. Basım, Akdedeniz Yay., İstanbul, 1997.

_____, *Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye’nin Yeri*, 1.Basım, Altın Kitaplar, İstanbul, 1994.

Kolodko, Grzegorz W. “Ten Years of Postsocialist Transition: The Lessons for Policy Reforms”, <http://worldbank.org/html/dec/Publications/Workpapers/wps2000series/wps2095/wps2095.pdf>.

- KOSGEB, “Azerbaycan İmalat Sanayi ve Dış Ticaret Profili, 2001,
<http://www.kobinet.org.tr/hizmetler/bilgibankasi/ekonomi/BKE/ulkeraporlari/Azerbaycan.pdf>.
- Kremarenko, V, et.all. “Azerbaijan Republic 2005 International Monetary Fund
Selected
Issues”,2004,<http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2005/cr0517.pdf>.
- Lajugie, Joseph. *Ekonomik Sistemler*, çev.Nihal Önel , 2.Baskı, Varlık Yay.,
İstanbul, 1974.
- Laufenburger, Henry. *Mukayeseli Maliye: Amerika Birleşik Devletleri- Fransa-
İngiltere- Sovyet Rusya*, çev: Bedi N. Feyzioğlu ve Süleyman
Barda, 1.Basım, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye
Enstitüsü Yay., İstanbul, 1956.
- Leontief, W.W. “Soviet Planning: The Problem of Economic Balance, Russian
Review”, Vol.6, No.1, 1946, pp.26-36.
- “Main Directions of the Budgetary and Fiscal Policy of the Azerbaijan Republic for
2007”,http://www.maliyye.gov.az/download/devlet_budcesi/en_2007_budce_vergi.pdf.
- Martinez-Vazquez, Jorge, Boex, Jameson, “Budgeting and Fiscal Management in
Transnational Countries”, September 2000, <http://ispaysps.gsu.edu/papers/ispwp0006.pdf>.
- Meriç, Metin. Geçiş Sürecinde Türk Cumhuriyetleri’nde IMF’nin Rolü,
<http://web.deu.edu.tr/ab/MAKALE/deu%20MAK/0001.doc>.

Michalopoulos, Constantine. “The Integration of Transition Economies into the World Trading System,
<http://www.worldbank.org/html/dec/Publications/Workpapers/Wps2000series/wps2182.pdf>.

“Mid-Term Expenditure Framework for 2003-2005 (MTEF) and State Budget for 2003-2004”,http://www.economy.gov.az/PRSP/source_PRSP/Annual%20Report%202003/az_MTEF_en.pdf.

Mikesell, John L, Mullins, Danial R., “Reforming Budget Systems in Countries of the Former Soviet Union”, Public Administration Review, Vol.61, No.5, 2001, pp. 548-568.

Mütercimler, Erol, *21. Yüzyılın Eşiğinde Uluslararası Sistem ve Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Modeli*, Yön Matbaacılık, İstanbul, 1993.

Nadaroğlu, Halil, *Mahalli İdareler: Felsefesi-Ekonomisi-Uygulaması*, Sermet Yay., İstanbul 1978.

Navaret, Giorgia Barba. “Azerbaijan Trade and Trade Facilitation Review”,
http://www.adb.org/Documents/Reports/Trade_Facilitation/trade_facilitation_review_AZE.pdf FM 2003.

Nove, Alec. *The Soviet Economy: An Introduction*, George Allen and Unwin Ltd., London, 1965.

OECD, “Foreign Direct Investment In Azerbaijan”,
<http://www.oecd.org/dataoecd/24/17/2422494.pdf>.

- Oğan, Sinan. “Azerbaycan’ın Tanımlanamayan Ekonomisi”, Avrasya Dosyası, Cilt 7, Sayı 1, İlkbahar 2001.
- Ölmezoğulları, Nalan. *Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm*, Gözden Geçirilmiş-Genişletilmiş 3.Basım, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1999.
- Parasız, İlker, *İkinci Kuşak Kalkınma Politikaları ve Reformlar: Washington Uzlaşmasından Post-Washington Uzlaşmasına*, 1. Baskı, Ezgi Kitabevi Yay., Bursa, 2003.
- _____>, *Kriz Ekonomisi: Hiperenflasyon ve Yüksek Enflasyonla Mücadelede Ünlü İstikrar Politikaları ve 5 Nisan Kararları*, 2.Basım, Ezgi Kitabevi Yay., Bursa, 1996.
- Parasız, İlker ve Kemal Yıldırım, *Uluslararası Finansman: Teori ve Uygulama Dışa Açık Makro Ekonomiye Giriş*, 1.Baskı, Ezgi Kitabevi Yay., Bursa 1991.
- The Republic of Azerbaijan to State Committee For Management of State Property, “10 years of Privatization in Azerbaijan Progress and Prospects”, Baku 2006, <http://state-property.gov.az/index.php?long=en&p=100>.
- “Republic of Azerbaijan State Programme on Poverty Reduction and Economic Development 2003-2005”, Bakü, 2003, http://poverty2.forumone.com/files/Azerbaijan_PRSP.pdf.
- The Regional Economic Working Group “Azerbaycan Raporu” <http://www.american.edu/cgp/trackz/T2countryReports/azericoun try-tr.pdf>.

- Sachs, Jeffrey D. “Economic Transition and The Exchange-Rate Regime”, The American Economic Review, Vol.86, No.2, May,1996, pp.147-152.
- Savaş, Vural. *Teoride ve Tatbikatta Sosyalizm*, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Matbaası, Ankara, 1966.
- Seyidoğlu, Halil, *Uluslararası İktisat:Teori Politika ve Uygulama*, 11.Basım,Güzem Yay., İstanbul,1996.
- Sichev, Nikolaj. “Sovyetler Birliği’nde Gelir Vergisi”, çev: Turgay Berksoy ,*Çağdaş Vergilemedeki Son gelişmeler*, Çeviren ve Derleyenler: Halil Nadaroğlu, Ömer Faruk Batırel, Yalçın Alganer, Turgay Berksoy, M. Ali Özbudun, İstanbul İktisadi Ticari İlimler Akademisi Yay., İstanbul,1980.
- Soyak, Alkan, Nesirova, Zenfira, “Küreselleşme Sürecinde IMF Politikalarının Sonuçları: Azerbaycan Deneyimi”, http://www.geocities.com/ceteris_tr/soyak_nesirova.pdf.
- Sönmez, Sinan. *Dünya Ekonomisinde Dönüşüm: Sömürgecilikten Küreselleşmeye*, 1.Baskı, İmge Kitabevi.Yay., Ankara, 1998.
- Stern, Nicholas. “The Future of The Economic Transition”, European Bank For Reconstruction And Development EBRD Working Paper No.30, July 1998, <http://www.ebrd.com/pubs/econo/wp0030.pdf> .
- Stiglitz, Joseph E. *90’ların Yükselişi:Dünyanın En Parlak 10 yılının Hikayesi*,çev:Aytül Özer ve Barış Güven, 1. Basım, CSA Global Yay., İstanbul, 2004.

- Şen, Esin, “Azerbaycan Cumhuriyeti Ülke Profili”, 2005,
<http://www.igeme.gov.tr/tur/rapor/ulke/Azerbaycan.pdf>.
- Şener, Orhan. *Kamu Ekonomisi*, Okan Yayıncılık, 2.Baskı, İstanbul, Heybeliada, 1984.
- Svejnar, Svejnar, “Transition Economies: Performance and challenges” The Journal of Economic Perspectives, Vol. 16, No. 1, 2002), pp. 3-28.
http://www.chass.utoronto.ca/~brandt/ECO435/papers/Svejnar_2002_Transition_JEP.pdf.
- “State Programme on Poverty reduction and Sustainable Development (SPPRSD)Millenium Development Goals”
http://www.unaz.org/undp/files/1204/THM_Report_2006_en_final.pdf.
- “The STATEMENT of the National Bank of the Azerbaijan Republic, on Main Directions of the Monetary Policy in 2008”
http://www.nba.az/download/Pul_siyaseti/istiqamet/statement_2008_en.pdf.
- Süleymanov, Elçin. “Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan- IMF İlişkileri”, 2002,
<http://www.qafqaz.edu.az/Journal/ELCIN%20Suleymanov.pdf>.
- Svejnar,Jan . “Transition Economies: Performance and Challenges”, Number 415, 2001,
<http://www.wdi.umich.edu/files/Publications/WorkingPapers/wp415.pdf>.

Tandircioğlu, Haluk. “Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 4, Sayı 3, 2002.

T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA),
“Azerbaycan Ülke Raporu”
http://bilgiekonomisi.googlepages.com/Azerbaycan_UlkeRaporu.pdf.

Tokatlıoğlu Mircan Yıldız. *Küreselleşme ve Kamu Hizmetleri*, 1. Basım, Aktüel Yay.,
Bursa, 2005.

_____, *Merkezi Planlamada Mali Teşvik Sistemi Sovyet Deneyimi*, Alfa-
Aktüel Yay. Bursa, 2005, .

Uludağ, İlhan, Mehmedov, Salih, *Sovyetler Birliği Sonrası Bağımsız Türk Cumhuriyetleri ve Türk Gruplarının Sosyo-Ekonomik Analizi Türkiye ile İlişkileri*, 2.Basım, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği(TOBB) yayını, Minpa Matbaacılık, İstanbul 1992.

White, Stephen. “The Supreme Soviet and Budgetary Politics in The USSR”,
British Journal of Political Science, Vol. 12, No. 1, Jan.,1982.

Wilhelm, John Howard, “The Soviet Union Has an Administered, Not a Planned,
Economy”, Soviet Studies, Vol.37, No.1, 1985, pp.118-130.

World Bank, “Competition Report on a Credit in the Amount of SDR 11.5
Million”,http://www.wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDS/IB/2004/04/02/000090341_20040402134059/Rendered/PDF/26986.pdf.

- World Bank, “International Development Association, International Finance Corporation Country Partnership Strategy FY 07-10”
<http://steresources.worldbank.org/INTAZERBAIJAN/Resources/AzerbaijanCountryPartnershipStrategy.doc>.
- Yalçinkaya, Alaaddin. “Türk Cumhuriyetleri’nin Bağımsızlık Aşamaları”,<http://www.tika.gov.tr/pdf/etud/etud20.pdf>.
- Yavuz, Hasan Bilgehan. Geçiş Ekonomilerinde Ekonomik Büyüme, T.C. İçişleri Bakanlığı,
http://www.icisleri.gov.tr/_icisleri/TurkIdareDergisi/UploadedFiles/HasanBilgehanYavuz%2089-105.doc.
- Yeldan, Erinç, *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*, 3.Baskı, İletişim Yay., İstanbul, 2001.
- Yergin, Daniel ve Thane Gustafson, *Rusya 2010 ve Dünyadaki Yeri*, çev: Özden Arıkan, Gençlik Yay. İstanbul, 1994.
- Yıldız, Habib. Geçiş Ekonomilerinde Dönüşüm Süreci ve Mali Reformlar, International Manas University, Conference in Economics, 2003.
- Yüce, Mehmet. “Kırgız Cumhuriyeti’nin Serbest Piyasa Ekonomisine Uyum Sorunu”
http://www.isgucdergi.org/?p=arc_view&ex=192&inc=arc&cilt=6&sayi=1&year=2004.
- Yücel, Mustafa, “Küreselleşen Üretimin Sosyo Kültürel, Siyasal ve Ekonomik Boyutunun Bölgesel Entegrasyon Açısından Önemi, Türk Cumhuriyetleri” Beşinci Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, Calalabat Kırgızistan, 11-13 Haziran 2007.

http://www.azstat.org/publications/azfigures/2008/en/001.shtml#t1_5.

<http://www.taxes.gov.az>.

http://www.economy.gov.az/PRSP/source_PRSP/Annual%20Report%202003/az_MTE_F_en.pdf.

http://www.nba.az/download/statistika/makroiqtisadi_g/dovlet_budcesi_esas_gosterici.pdf

ÖZGEÇMİŞ			
Doğum Yeri ve Yılı :	Bandırma 1983		
Öğr.Gördüğü Kurumlar :	Başlama Yılı	Bitirme Yılı	Kurum Adı
Lise :	1998	2001	Bandırma Anadolu Lisesi
Lisans :	2001	2005	Uludağ Üniversitesi
Yüksek Lisans :	2005	-	Uludağ Üniversitesi
Doktora :	-	-	
Medeni Durum :	Bekâr		
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi:	İngilizce-İyi		
Çalıştığı Kurum (lar) :	Başlama ve Tarihleri	Ayrılma	Çalışılan Kurumun Adı
1.	2006	-	Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F.
Yurtdışı Görevleri :			
Kullandığı Burslar :			
Aldığı Ödüller :			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Topluluklar :			
Editör veya Yayın Kurulu Üyelikleri :			
Yurt İçi ve Yurt Dışında katıldığı Projeler :			
Katıldığı Yurt İçi ve Yurt Dışı Bilimsel Toplantılar:			
Yayımlanan Çalışmalar :	“Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Azerbaycan’da Özelleştirme Uygulamaları”		
			21.10.2008 Simla GÜZEL